بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د تجارت حقوق

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او د تجارت اقتصاد

راټولونکی: عبدالحی ناصري

ژباړن: محمد اشرف وحدت

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزاېي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د علمي تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- نورالله حقمل

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۹۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

د ISBN کډ: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۸۳-۵

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

Downloaded From AWK Library
awklibrary.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همدارز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســمونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

څپرکي	سرلیکونه	مخ
لومړی	کلیات	۱
دویم	د تجارت د حقوقو تاریخي سیر	۹
دریيم	د تجارت د حقوقو منابع	۱۵
څلورم	تجارتي معاملات	۲۳
پنځم	سوداګر (تاجر)	۳۵
شپږم	تجارتي قراردادونه	۵۵
اووم	سوداګریز اسناد	۶۹
اتم	دیوالي کېدل (افلاس)	۷۹
نهم	بانکوالي	۹۱
لسم	د سوداګریزو شخړو حل	۹۹
سرچینې او اخځلیکونه		۱۰۹

سریزه

د حقوقــو د علم د هــرې څانګې مطالعه علاوه پر دې چې د شــخص علمي وړتیا لوړوي، له اجتماعي، حقوقي، اقتصادي سیاسي او قضایي مسایلو په اړه یې د سالم درک او استنباط ځواک هم زیاتوي، او طبعاً له دې لارې حقوقي او اجتماعي ستونزې راکموي او حقوقو ته د اجتماعي عدالت د تأمینوونکو په سترګه ګوري.

حقوقــي قواعــدو د جرایمو او ارتباطاتو په زیاتېــدو سره پراختیا موندلې چې په نتیجه کې په مختلفو څانګو وېشــل شــوې ده چې یوه له دغو څانګو څخه د تجارت حقوق دي، دغه څانګه په مختلفو هېوادونو کې په بېلابېلو نومونو سره یادېږي.

تجــارت د هېوادونو په ســوکالۍ کې اســاسي ونډه لــري، له همدې امله د تجــارت حقوق د خصوصي حقوقو یوه له مهمو څانګو څخه ده، که د ماشینرۍ، ترانسپورټي، مخابراتي او نور معاصر اقتصــادي تحولات وڅېړل شي، نو لیدل کېږي چې د یادو شــویو اجتماعــي او اقتصادي عواملو په نتیجه کې تر پخوا زیات پراخ شــوي او وده کوي، دغه وده او انکشــاف غوښتنه کوي څو د بشری ټولنــې د مختلفو اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره یو لــړ قوانین او مقررات رامنځ ته شي، چې د تجارت حقوق همدغه دنده په غاړه لري.

نــن ورځ په زیاتره هیوادونو کې، مدني حقوقو د خصوصي حقوقو یوه برخه تشــکیل کړې ده چې د تجارت د حقوقو، بحري حقوقو او فضایي حقوقو په څېر نورې څانګې یې په مســتقل ډول تر خپلو خاصو مقرراتو لاندې عمل کوي.

د تجارت د حقوقو د اړونده مقرراتو په هکله پوهاوی د اداري او حســابدارۍ د انستیتیوتونو د محلصینــو لپاره خــورا زیات اهمیت لري، ځکه د تجارت حقوق لکــه چې و به یې لولو د مدني حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د حقوقي اعمالو یوه معینه ساحه تظیموي، له بله پلوه د محاکمو او خاصو تجارتي قوانینو موجودیت د دې غوښتنه کوي، څو د دغو مقرراتو د ځانګړتیاوو په برخه کې په جلا توګه تحقیق وشي، تر څو په یوه مدني او تجارتي قضیه کې د تطبیق کېدونکي قانون په تعیین کې د اشــتباه له ارتکاب څه مخنیوی وشي او په دې توګه اجتماعي عدالت په ښــه توګه عملي شي.

د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له څانګو څخه ده، او د دغې څانګې خاصو اړتیاوو ته په کتنې سره دغه څانګه له مدني حقوقو څخه په مستقل ډول تجارتي اعمال تنظیموي.

دې ته مو باید پام وي چې له مدني حقوقو څخه د دغو حقوقو جلا والی نسبي دی نه مطلق، ځکه مدني حقوقو ته په پام سره د تجارت د حقوقو ساحه کوچنۍ ده او مدني حقوق د افرادو تر منځ ټولو خصوصي روابطو لکه پیر او پلور، رهن، کرایه، ودیعت، طلاق، واده، مهر، نفقه او داســې

نور ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق تر يوې خاصې ډلې اشخاصو (تاجران او تجارتي شرکتونه) او خاصو تجارتي معاملاتو پورې اړوند قواعد او دشاتير دي.

لکه چې مخکې يادونه وشوه د مدني حقوقو ساحه د تجارت د حقوقو ساحې ته په کتنې سره پراخـه ده، نـو له دې امله که چيرې د تجارت په حقوقو کـې د کومې موضوع وړاندوينه نه وي شـوې په دې صورت کې د موضوع د حل لپاره بايد مدني حقوقو ته مراجعه وشي او موضوع حل او فصل کړای شي.

په دغه کتاب کې لاندې مطالب شامل دی:

د تجارت د حقوقو تعريف، د تجارت د حقوقو منابع، د تجارت د حقوقو د مقرراتو د انکشاف تاريخـي بهير، تجارتي معاملات، تاجر، د تاجر حقوق او مکلفيتونه، تر ديواليتوب (ورشکسـتگی) پورې اړوند مقررات، تجارتي اسناد، بانکداري، د تجارتي منازعاتو حل لارې او دېته ورته نور حقوقي موضوعات

په درناوی

عبدالحي ناصري

د کتاب ټوليزه موخه:

په تجارتي مسائلو کې د محصيلنو لازمې وړتياوې پيدا کول، د تجارتي او مدني چارو تفکيک او دغه راز د تجارت او نورو قوانينو د ارزښت، تطبيق او پيژندنې په برخه کې د هغوی وړتيا لوړول.

لومړی څپرکی

کلیات

تولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو په اړه معلومات، په حقوقي پوهه کې یې ځای او له مدني حقوقو څخه یې د نسبي استقلال دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه فصل له لوستلو وروسته به محصلین و توانیږي چې:

- د تجارت د حقوقو په اړه عمومي پوهه حاصله کړي.
- په نورو علمي حوزو کې د حقوقو ځای وپېژني.
- په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت قاعده توضیح کړای شي.
- د تجارت په ساحه کې خاص اسناد بیان کړای شي.
- په تجارت کې د دولت په ونډه و پوهیږي.

تجــارت د هیوادونو په وده او اقتصاد کې لویه ونــډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له مهمو څانگو څخه گڼل کیږي، که اقتصادي تحولات او د ماشــین آلاتو توســعه وخپړل شي، نو لیدل کیږي، چې د دغو علتونو له کبله د خلکو اجتماعي روابط زیات شوي دي او له کبله یې، له انگلســتان، هالنډ، ایټالیا او ســویس پرته، د نړۍ په زیات شمېر هیوادونو کې مدني حقــوق د خصوصي حقوقو یوه برخه گرځېدلې ده، چې د تجارت، بحري او فضایي حقوقو په څېر څانگې یې د خپلو مقرراتو تر سیوري لاندې په مستقله توگه عمل کوي.

د تجارت د حقوقو تعریف

تجــارت لــه اقتصادي پلوه هغو عملیاتــو ته ویل کېږي شي چې د ثروت تــر توزیع او د هغه ترکارولو او جریان پورې منحصر وي، خو د تجارت د حقوقو د علم دایره پراخه ده اوصنعت اړوند عملیات هم په بر کې نیسي او یوازې تر منقولو اموالو پورې اړونده چارې، هغه هم د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په موجب، ورڅخه مستثنی شوې دي.

د تجارت حقوق، د هغو قواعدو او اصولو ټولګه (مجموعه) ده چې د سوداګرو او سوداګریزو چــارو ترمنځ حقیقي روابط او معاملات تعریف او تنظیموي، خو دغه موضوع په کلي ډول نه ده حل شــوې چې آیا د تجارت حقوق، تر ســوداګر (تاجر) پورې مربوط دي او که تر تجارتي اعمالو پورې، په دې برخه کې دوه متفاوت سیستمونه موجود دي چې دا دي دلته یې لولو.

د آفاقي یا موضوعي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

د دغه سیســتم په اساس لومړی تجارتي معاملات توصیف شــوي او وروسته د تاجر او تجارتي شرکتونو اوصاف تعیین شوي دي، په بل عبارت په دغه سیستم کې تجارتي معاملات اساس او هدف دي او هر شخص چې دغه معاملات ترسره کوي، تاجر (سوداګر) ګڼل کیږي.

د دغه سیستم له مخې چې د فرانسې د تجارت له حقوقو څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق تر تجارتي معاملاتو پورې له اړوندو قواعدو څخه عبارت دي، په دې معنی چې په دغه سیستم کې لومړی تجارتي معاملات د قانون په واسطه تعیین او تشخیص کیږي او وروسته بیا تاجر یا سوداګر، بنــاءً هر هغه څوک چې دغه اعمال ترسره کوي، تجارتي اعمال بلل کیږي او څرنګه چې شــخص د عمل تابع دی، نو تاجر بلل کیږي.

د انفسي یا شخصي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

په دغه سیستم کې د مخکني سیستم په خلاف لومړی تاجر تعریف شوی او تجارتي شخصیتونه یــې معین کړي دي او وروســته ټول هغه معاملات چې د هغــه د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره وي، چې په حقیقت کې تجارتي معاملات د اشــخاصو تابع دي. د دغه سیســتم په اســاس چې د آلمان د تجارت د حقوقو له سیســتم څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق د تاجر له حقوقو څخه عبارت دي.

د افغانســتان د تجارت د حقوقو اســاس که څه هم چې له دواړو یادو شویو سیستمونو څخه متأثر دی، خو زیاتره د آفاقي سیستم ښکارندویي کوي، په لنډه توګه ویلی شو چې د تجارت حقوق هغو ځانګړو خصوصیاتو ته په پام سره چې لري یې، هم تر ځانګړو اعمالو یعنې تجارتي معاملاتو پورې او هم تر معینو اشــخاصو یعنې تاجر او تجــارتي شرکتونو پورې مربوط دي، خو څرنګه چې

پـه ننـۍ نړۍ کې دولتونه د افرادو، تولید او د ثـروت پر توزیع باندې لړ او ډېره څارنه او نظارت کوي، نو تجارتي اشخاص مؤظف دي چې د عمومي حقوقو له مقرراتو څخه هم متابعت وکړي.

د تجـارت حقـوق چې له پیل څخه د خصـوصي حقوقو برخه ګڼل کېدل، لـه نن ورځ یې له عمومي حقوقو سره دوامداره روابط حاصل کړي دي.

د یادونې وړ ده چې مدني حقوق د ټولو افرادو حقوقي روابطو ته شـامل دي، په داسـې حال کې چې د تجارت حقوق له هغو خاصو قواعدو څخه عبارت دي چې د سـوداګرو او سـوداګریزو چارو لپاره په پام کې نیول شـوي دي، په هغو مواردو کې چې د تجارت حقوقو د کومې موضوع پـه اړه د صریحو قواعدو وړاندوینه نه وي کـړې، مدني حقوقو ته مراجعه کیږي، په عمومي ډول د تجـارت د حقوقو او مدني حقوقو تر منځ کلي تفاوت شـته چې پـه خپله د تجارت د حقوقو د استقلال او جلا والي ښکارندویي کوي.

د نورو علومو او حقوقو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای

د تجارت حقوق اساساً د خصوصي حقوقو له څانګو څخه دي او تر ډېره وخته د مدني حقوقو د یوې برخې په توګه پېژندل کېده، اقتصادي تحولات، د معاملاتي عمل سرعت او تجارتي فعالیتونه باعث شول څو دغه څانګه د خصوصي حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوق تر نامه لاندې را منځ ته شي، هغه علتونه چې د حقوقو دغه څانګه یې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړې ده په لاندې ډول دي:

په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت اصل

مدني ژوند د ثبات او اسـتقرار خاصیت لري، د قانون موخه د دغه ثبات او اسـتقرار ساتنه ده چې دا یو ډول مدني قانون دی، ځکه د هغه هدف هم د ثبات او اسـتقرار تحقق دی، خو تجارتي ژوند داسـې نه دی او داسـې ملحوظات پرې واکمن دي چې په نتیجه کې یې له مدني ژوند سره توپیـر پیـدا کوي، دا ځکه چې د تجارت هدف د مفاد کسـب او لاس تـه راوړل دي او د مفاد د حصول وسیله د ثروت اړول را اړول او مکررې تجارتي معاملې ترسره کول دي، بناءً د عمل سرعت او چټکتیا د تجارت مهم رکن ګڼل کیږي، دا معقول کار نه دی چې سـوداګر د هر کار لیکلو ته اړ ایسـتل شي، ځکه دا کار زیات وخت نیسي او لـه امله یې چارې له ځنډ سره مخ کیږي، له همدې کبله په مدني قانون کې ګڼ شـمیر قواعد او مقررات لکه: د حوالې له نورو اجراآتو پرته په مجرد ظهـر لیکنـې سره د تجارتي اوراقو د تداول د اثبات د آزادۍ اصل او یا د تجارت په اصول نامه کې د دې خبرې منل چې» تجارتي دفاتر د هغو د خاوندانو لپاره حجت (دلیل) دی».

د یادونې وړ ده چې تجارتي عقود او د هغوی اجراء سرعت ته اړتیا لري او په هره اندازه سره چې شــتمنۍ چټک دوران کــوي، په هماغه اندازه د شرکتونو فعالیتونــه او تجارتي خدمات فعاله کیــږي، لــه همدې کبله د تعهداتو د تحقق لپاره د تجارت په حقوقو کې د عمل آزادي زیاته ده او په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظه په لیکنه باندې متکي نه دی او تاجر کولای شي په شفاهي ډول یا هم له ارتباطي وسائلو څخه په استفادې سره قرارداد منعقد کړي.

د تجارت د اصول نامې ۶۰۸ ماده په دې اړه داسې وایي: د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او یا د نورو مراسمو پرځای کول لازمي نه دي.

د تجارت د حقوقو په ساحه کې اعتبار او اعتماد

دا موضــوع له دې املــه ضروري بلل کیږي چې د سرعت عنصر په یــوازې توګه ډېرې تجارتي معاملې نشي ترسره کولی، ځکه نقدي اموالو ته د پیســو د اړتیا احتمال وجود لري او له هغو پرته تجارتي معاملات نشي ترسره کیدلی، بناءً د تجارتي معاملاتو له اساساتو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، ځکه تجارتي اشخاص خپلې ډېری معاملې د قرض او اعتماد په اساس سره کوي او د تجارت په ســاحه کې د اعتبار د نه موجودیت په صورت کې دا ضرورت احساســیږي چې د تجارتي معاملاتو د انجام لپاره یو لړ تشریفات او خاص شــکلیات په نظر کې ونیول شي او په هغه صورت کې چې سوداګر په مطلق ډول سره په خپل تعهد باندې عمل ونه کړي، عام له دې که دغه تعهد له دائنینو سره وي یا په عمومي ډول له معامله لرونکو سره، نو د سوداګر اعتبار تر پوښتنې لاندې راځي، له همدې امله اعتبار او اعتماد دوهم او د سرعت د عنصر تکمیلوونکی عنصر دی.

د تجارت په ساحه کې د خاصو اسنادو موجودیت

د تجارت په حقوقو کې هغه تجارتي اسناد چې د مطالباتو، ملکیتونو او تجارتي توکو ښکارندوی دی، له ســاده تشریفاتو څخه بلل کیږي، دغه اســناد عبارت دي له: برات، چک، د قرضې اسناد، تر تجارتي ګدامونو پورې اړوند اسناد او داسې نور...

دغــه خصوصیت د دې غوښــتنه کوي چې د تجارتي اختصــاصي محاکمو د اجراآتو سرعت یا لا اقل د تجارتي چارو شعبات د هغو خاوند ته لازیات تأمینات و رکړي، ځکه د دا ډول اسنادو خاوند کولای شي د خپل تجارت په دیوان کې په هماغه ټاکل شــوي مهلت کې له مدیون څخه خپل دین وغواړي او دا هم پرته له دې چې مدیون د هغه د دین د اداء کولو لپاره د اضافي مهلت او وخت غوښتنه مطرح کړي.

په تجارتي چارو کې د دولت مداخله

پــه تجارتي چارو کې د تعهداتو پوره کول د عمل شــدت ته اړتیا لــري، د دې ترڅنګ د خلکو او دائنینــو د اعتماد لپاره په مختلفو هیوادونو کې د تجــارتي امورو د کنټرول لپاره دولتي یا نیمه دولتي تشــکیلات تأسیس شوي دي، ترڅو دائن د اعتماد له مخې د پانګونې اقدام وکړي او په دې توګه د هیواد اقتصادي ژوند ته تحرک او بهبود ور وبخښي، مګر په مدني حقوقو کې د دائنینو له حقوقو لږ حمایت شوی دی، په بل عبارت مدني حقوق د اخیرو اشخاصو په برخه کې ډېر محتاط او د مدیونینو په برخه کې ډېر ســخت ګیر نه وي، د دغه مطلب د ښــه وضاحت لپاره ویلی شــو چې د تجارت په حقوقو کې که چیرې یو تاجر و نشي کړلای خپل قرضونه اداء کړي، نو د افلاس یا ورشکستګۍ تر مقرراتو لاندې راځي.

نننۍ اقتصادي جامعه د عمل د چټکتیا او په اعتبار باندې د متکي تجارت تابع ده او د مدني قانون وچ او کلک قواعد د معاملې د طرفینو د تعهداتو د وړاندې کولو لپاره د چارو د رکود باعث ګرځــي، لــه دې امله د تعهداتو د اثبات او د تجارت تر حقوقو پورې د اړوندو دلائلو لپاره د زیاتې آزادۍ او ځانګړو اصولو وړاندوینه شــوې ده، لکــه تجارتي دفاتر چې کولی شي د دائنینو په پلوۍ سره د استناد وړ وګرځي.

د تجــارت په حقوقو کې د مدني حقوقو په خلاف د تعهداتو د اثبات لپاره د عمل زیاته آزادي شــتون لــري، په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقــاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظــه په لیکنه باندې متکي نه دی، تاجر کولی شي خپل قرارداد په شــفاهي یا هم تیلفوني ډول منعقد کړي او په مختلفو لارو (تجارتي دفاترو، مکاتباتو، مشــهودو عواملو (فاکتورونو) او قرائنو) سره یې ثابت کړي.

د تجارت حقوق د اقتصادي سیاست تابع دي او له هغو سره په یو وخت تحول مومي، دولت نن ورځ له ناسالم رقابت څخه د مخنیوي، له کارګرانو او دغه راز له سپمووونکو او هغو مصرفوونکو څخه د حمایت او یا هم د عمومي منافعو د ســاتنې لپاره د ناســالم رقابت پر ځای یو ډول خوښې لرونکی اقتصاد قایم مقام ګرځولی دی، په داسې حال کې چې مدني حقوق د کورنۍ او سازمان د حقوقو پر مبنا ولاړ او له آرام تحول څخه برخمن دي.

د تجــارت حقــوق د مدني حقوقو په خلاف د عمومي حقوقو تــر تأثیر او د دولت تر مداخلې لانــدې راځي، د حمــل او نقل کنټرول، په خرڅوونو کې د مخنیوي لپاره د ځانګړو جزایي مجازاتو اعمال، په عامو ســهامي شرکتونو کې د تجارت شــغل ته په ورګډېدو باندې محدودیت، د جزایي محکومینو او مفلسانو منع کول، د قبول وړ اداء د مجوز ترلاسه کول، د حمل او نقل په شرکتونو کې د مقرراتو وضع کول، بیمه او داسې نور په تجارتي چارو کې د دولت د مداخلې ښکارندویي کوي.

په پای کې کیدلی شي دې ټکي ته اشاره وشي چې د ملي ګټو له ساتلو سره د دولتونو له علاقې سره سره، زیاتره وخت د تجارت حقوق د نړیوال تجارت د اړتیاوو د فشـــار په نتیجه کې د یووالي لور ته میلان لري او په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ مختلف قراردادونه منعقد شوي دي، لکه په ۱۸۹۰ کال کې د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل قرارداد، د هوایي حمل او نقل په اړه د بروکســل قرارداد، د تجارتي اســنادو د برات او حجت په اړه د جینوا د ۱۹۳۰-۱۹۳۱ کلونو بین المللي کنوانســیون او د صنعتي، تجارتي، ادبي او هنري مالکیت په اړه د پاریس او برن (ســویس) د ۱۹۷۹ کال د اکتوبر د ۲۰ قرارداد.

د لومړي څپرکي لنډيز

د تجارت حقوق د هغو قواعدو او اصولو ټولګه ده چې د سوداګرو او سوداګريزو چارو ترمنځ معاملات تعريف او تنظيموي.

د تجارت حقوق د فرانسې د آفاقي سيستم په اساس تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند حقوق دي، يعنې شخص د عمل تابع دی.

د تجارت حقوق د آلمان د انفسي سيستم په اساس د تجار له حقوقو څخه عبارت دي، يعنې په دغه سيستم کې د تاجر حقوق معيار دی، او معاملات د تاجر تابع دي.

د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو يوه څانګه ده او تر ډېر وخت د مدني حقوقو يوه برخه ګڼل کيده، اقتصادي تحولات، د تجارتي فعاليتونو او معاملاتو سرعت، په تجارت کې د اعتبار او اعتماد اهميت او په تجارتي چارو کې قرض ورنه هغه علتونه دي، چې دغه څانګه يې د خصوصي حقوقو د يوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوقو تر نامه لاندې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړه.

بايد وويل شي چې افغانستان له دواړو حقوقي سيستمونو يعنې هم د فرانسې له آفاقي سيستم څخه او هم د آلمان له انفسي سيستم څخه استفاده کړې ده او منځنۍ لاره يې غوره کړې ده.

د لومړي څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت حقوق کوم دي؟

۲- د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای څه دی؟

۳- د تجارت حقوق له کومو مسایلو څخه بحث کوي؟

۴- له مدني حقوقو څخه د تجارت د حقوقو د استقلال ضرورت څه دی؟

۵- د تجارتي اعمالو ځانګړتیاوې څه دي؟

دویم څپرکی

د تجارت د حقوقو تاریخي سیر

ټولیزه موخه:

د تاریخ په اوږدو کې د تجارت د حقوقو تحولات.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- په پخوانیو زمانو کې د تجارت د حقوقو په وضعیت پوه شي.
- په منځنیو پیړیو کې د تجارت د حقوقو په اهمیت پوه شي.
- په نوې او معاصره اداره کې د تجارت د حقوقو د تحولاتو په بهیر پوه شي.

د تجارت د حقوقو تاریخي بهیر

د تجارت حقوق د مختلفو اقوامو تر منځ د متداولو رسومو او عاداتو نتیجه ده. د دغې ځانګې مطالعه د هغې د تکاملي بهیر ښوودنه کوي، ځکه د هرې دورې د اړتیاوو په را برسېره کېدو سره د یــو لــړ خاصو اصولو او قواعدو پیروي ضرور بلل کیږي، د دغو اصولو او قواعدو مطالعه چې په اصل کې د تجارتي عرف او عاداتو تابع دي، ســتونزمنه ده، ځکه د تجارت د حقوقو اصول د مدني حقوقو د اصولو په څیر ښکاره او واضح نه دي او د بېلابېلو آثارو او لیکنو له منځه باید د هغوی کیفیت معلوم کړل شي، دغه تحولات دلته په مختصره توګه تر بحث او څېړنې لاندې نیسو.

پخوانۍ زمانې

په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کیږي. د پخواني مصر

اقتصــاد پــه زراعت ولاړ وو او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کیدو د بهرنیانو لکه یهودانو او یا د بابل د اوسیدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر میلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پیسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځینې قواعد لیدل کیږي، هغو کسانو چې په شرقي مدیترانه کې یې بحري تجارت کاوه له هغو قواعدو څخه یې پیروي کوله چې په وروســتیو پېړیو کې هم له دغو قواعدو څخه پیروۍ ادامه درلوده.

یونانیانو چې له میلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې یې د مدیترانې بحري تجارت په لاس کې اخیستی و، د تجارت په اړه قواعد یې نه دي ترلاســه شــوي او داسې ښکاري چې د تجارت د حقوقو اصول او قواعــد یې عادي مقررات او مدني حقوق وو. د یونانیانو د زمانې یوازې ځینې رســوم پاتې دي، لکه د کښــتۍ په وســیله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسیدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي، له دې پرته قرض اخیستونکی د قرض یا دین د اداء مسؤل نه و، په همدې توګه د حوالې او برات په اړه هم له یونانیانو څخه ځینې آثار تر سترګو کیږي، لنده دا چې د یونانیانو تر منځ تجارتي کړو وړو یو منظم شکل درلود.

منځنۍ پېړۍ

پــه اروپا کې د ۵ قرن له حملو او ګډوډیو وروســته تــر ۱۰ میلادي پېړۍ پورې تجارت کومه د پام وړ وده نه درلوده، تجارت له یوولســمې میلادي پېړۍ څخه تر پنځلسمې هغې پورې ښه وده وکړه چې دغه دوره د تجارت د ښــېرازۍ دوره ده او ویلی شــو چې د تجارت د نړیوال کېدو دوره هم ده، د دغې وضعې د منځته راتګ عوامل له سیاسي، مذهبي او صنفي عواملو څخه عبارت دي.

یادو شــویو عواملو ته په پام سره دغه مرحله د ګڼ شــمیر حقوقي تأسیساتو د ایجاد دوره ده چې نن ورځ هم د تجارت په حقوقو کې موجود دی، لنډه دا هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه یادیږي په دیارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته رسیدلي وو.

له دغه تاریخ وروسته په ځانګړي ډول له شپاړسمې پېړۍ را پدېخوا د تجارت حقوق خپل نزولي ســیر پیلوي او داســې یوه دوره پیل کیږي چې د تجارت د حقوقو د ملي کیدو عصر یې بللی شــو او دولتونــه د دغــو حقوقو په تدوین کې دخالت کوي، دغې دورې د وروســتۍ پېړۍ تر پایه یعنې تر هغه وخت ادامه پیدا کړه چې د تجارت د حقوقو د نړیوال کیدو لپاره د هیوادونو علاقې تبارز وکړ.

نوې دوره

دغه دوره له پنځلســمې پېړۍ څخه پیلیږي، د دغې دورې د تجارت حقوق د منځنیو پېړیو د تجــارت لــه حقوقو سره توپیر لري، په دغه دوره کــې د تجارت حقوق چې په منځنیو پېړیو کې د ســوداګرو د عمل د آزادي محصول ګڼل کیدل او په تجارتي چارو کې د ښــکېلو اشخاصو د اړتیاوو

په اســاس جوړ شــوي وو، دولتي کيږي، چې د تجارت د حقوقو د دولتي کيدو په نتيجه کې يې د نړيــوال کيدو خصوصيت هم له منځه ځي او د تجــارتي قواعدو په تکوين کې د دولت دخالت د تجارت د حقوقو د آزاد تحول لپاره په يوه له حد او مرز پرته آزاده فضاء کې ځای نه پريږدي.

د تجارت حقوق په دغه دوره کې په انګلســتان کې خپل وجودي اســتقلال له لاسه ورکوي او کاملاً منحل کيږي.

په فرانســه کې د تجارانو لخوا جوړ شــوي او رامنځ ته شــوي د تجارت حقوق د پاچا تر نظم لاندې راځي، چې په پايله کې په ۱۸۰۷ کال کې د فرانســې د دولت له لوري تر يوه قانون لاندې د تجارتي عرف او عاداتو د راوســتلو لپاره هڅې زور نيسي او دغه هڅې د تجارت د لومړنۍ اصول نامې د منځته راتګ ســبب کيږي، چې بالآخره د فرانســې د لوی انقلاب په بريالیتوب سره تجارت او صنعت آزاد شــو او طبقاتي نظام چې انقلابيانو ورته په ښــه سترګه نه کتل له منځه يوړل شو، د تجارت حقوق يا د تجارانو حقوق د تجارتي اعمالو په حقوقو واوښتل، البته تجارتي محاکم په خپل ځای پاتې شول چې غړي به يې د تجارانو لخوا انتخابېدل.

پــه ۱۸مــه پيړۍ کې له نوي دنيا سره د تجارتي روابطو پراختيا، د صنعت ترقي، د حمل او نقل پراختيا او هغه نور تغييرات چې په ترڅ کې يې د پيسو ارزښت رامنځ ته شو له يوه لوري، د بانکي او صرافي چارو پراختيا او د نويو دولتونو تشکيل له بل لوري د دې باعث کيږي چې هر هيواد خپل ملي قواعد او اصول په ملي چوکاټ کې جوړ کړي او له نړيوال توب څخه يې را وباسي.

معاصره دوره

صنعتــي انقــلاب او د حمل او نقل پراختيا په اقتصاد او تجارت کې د لوی تحول باعث شــول، په پيل کې د بيروکراتانو د عقايدو تر نفوذ لاندې زياتره دولتونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع و. دولتونو هڅه کوله چې د تجارت اصول او قواعد تر خاصو قوانينو لاندې منظور کړي، په دې ترتيب په زياتره هغو کې د ورځې اړتياوو ته په پام سره تجارتي قوانين تدوين شــول چې د وخت په تېرېدو سره په هغو کې تغييرات راغلل او حتی هغو دولتونو چې جلا تجارتي مقررات يې نه درلودل مجبور شول تر څو په خپلو قوانينو کې د تجارت تر حقوقو پورې اړوند قواعد ځای کړي، حتی په انګلســتان کې د ځينو تجارتي چارو لکه شرکتونو او ديواليتوب (ورشکستګي) په اړه قوانين وضع شول.

په دغه دوره کې بانکي کاروبار، بيمې، بورس او حمل او نقل زياته پراختيا ومونده. د ۱۹ پيړۍ پــه پــای کې په خاصه توګه په ۲۰ پيړۍ کې د تجارت د آزادۍ په اصولو باندې يو لړ محدوديتونه ولګېدل، څکه يو شمېر دولتونو هڅه کوله چې اصلي صنايع ملي کړي او د ټولو چارو په برخه کې خپل نظارت او څارنه تقويه کړي.

په افغانســتان کې هغه لوايح او اصول نامې چې مخکې د تجارت د حقوقو په برخه کې تدوين شــوې وې، عمدتاً يې په ډېر ابتدايي شــكل سره د تجارت د حقوقو موضوعات تر څېړنې لاندې نيول، چې د دلالۍ له لايحې، د شركتونو د ثبت له لايحې، د تجارتي اسنادو او علايمو د ثبت له اصول نامې، د تجارتي دفاترو له لايحې او د افلاس او ورشكستګۍ له اصولنامې څخه د مثال په توګه يادونه كولای شو.

په ۱۳۲۴ ل كال كې د تجارت د اصول نامې په نوم د افغانســتان د تجارت د حقوقو په برخه كې يو تر ټولو نســبتاً كامل قانون تدوين شــو، چې د دغې اصول نامې په انفاذ سره پخوانۍ اصول نامې او لوايح منسوخ شول او دغه قانون له هماغه وخت څخه تر اوسه پورې د افغانستان تجارتي اړتياوو او غوښتنو ته تقريباً ځواب وايي. دغې اصولنامې په څلورو بابونو او ۹۴۰ مادو كې تجارت، تجارتي اهليت، تجارتي معاملاتو، د تجارت د ثبت، تجارتي عنوان، د تجارتي دفاترو، د ناقانونه سيالي، د تجارانو د اســتازو، د ګرځنده تجارتي استازو، د خرڅلاو د مامورانو، په تجارت كې د دلالي، برات، حجت، چک، د تجارتي اســنادو د ضياع، تجارتي عقودو، تجارتي بيعې، تجارتي قرض، تجارتي رهن او دغه راز د بيمې د انتقالاتو او كميشن كارۍ او تجارتي شركتونو په اړه بحث كړی دی.

سربېــره پــه دې د وخت او زمان اړتياوو ته په كتنې سره يو لړ نور قوانين هم په پام كې نيول شــوي دي چې له دې جملې څخه د كوپراتيفونو، تصديو، د بانكونو د بيمې او بهرنۍ پانګونې له قوانينو او دغه راز د تجارتي محاكماتو له اصولو څخه يادونه كولای شو.

د تجــارتي شركتونــو، تضامنــي شركتونــو، تضامنــي مختلفــو شركتونــو، ســهامي شركتونو او محدودالمســؤليت يا لميټېډ شركتونو چارې د نوي قانــون له مخې چې د جمهور رييس په تقنييني فرمان باندې وضع شوی دی، تنظيم شوې دي، د دغه بحث په پای كې د دغې خبرې يادونه لازمه ده چــې نن ورځ د ډېرى هيوادونو تــر تجارتي چارو پورې اړوند قوانين يو له بل سره اختلاف لري چې دغه هيوادونه لاندې دريو ځانګو ته ويشلی شو:

۱- هغه هيوادونه چې د تجارت مســتقل حقوق نه لري، په دغو هيوادونو كې د مدني حقوقو په ترڅ كې د تجارت د حقوقو او د هغو اصولو او قواعدو وړاندوينه شــوې ده او د تجارتي چارو لپاره ځانګړي قانون وجود نه لري، لكه ايټاليا، انګلستان او د امريكا متحده ايالات.

۲- لاتيــن هيوادونه چــې لړ او ډېر د فرانســې د تجارت د حقوقو له اصولــو او قواعدو څخه استفاده كوي، له بلجيم، هسپانيې او د جنوبي همكارۍ متحده دولتونه، دغه هيوادونه د تجارت مستقل حقوق نه لري او په زياتره هغو كې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو لپاره ځانګړي محاكم موجود دي.

۳- د امــن د ډلې هيوادونه، دغه هيوادونه هم د تجارت مســتقل حقــوق نه لري او د آلمان د تجارت د حقوقو له قواعدو او اصولو څخه پيروي كوي، لكه د اسكنديناوي هيوادونه.

د دويم څپرکي لنډيز

۱- پخوانۍ زماني: په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کيږي، د پخواني مصر اقتصاد په زراعت ولاړ و او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کيدو د بهرنيانو لخوا د يهودانو او يا د بابل د اوسيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کيږي. يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې يې د مديترانې د بحري تجارت په لاس کې اخيستی و، د هغې زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي.

۲- منځنۍ پېړۍ: په اروپا کې تر لسمې ميلادي پېړۍ پورې تجارت چندانې د پراختيا په حال کې نه و؛ خو له يوولسمې پېړۍ څخه تر ۱۵ پېړۍ پورې تجارت ښه پراختيا وموندله او لنډه دا چې هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه يادېږي په ديارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته ورسيدل او په څوارلسمه پېړۍ کې تجارت نزولي سير درلود چې دغه دوره د تجارت د حقوقو د ملي کېدو او د دغو حقوقو په تدوين کې د دولت د مداخلې په دوره سره يادېږي.

۳- نوې دوره: دغه دوره له ۱۵ ميلادي پېړۍ څخه پيلېږي، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق هماغه د منځنيو پېړيو د تجارت حقوق وو، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق خپل استقلال له لاسه ورکوي او په مدني حقوقو کې منحل کيږي. په فرانسه کې د دولت د بې دريغه هڅو په نتيجه کې د تجارت لومړنۍ اصولنامه منځ ته راځي.

۴- معاصره دوره: صنعتي انقلاب او د حمل او نقل توسعه په اقتصاد او تجارت کې د لوی بدلون او تحول باعث شول او زياتره هيوادونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع شو.

د دويم څپرکي پوښتنې

۱- آیا د تجارت ننني حقوقو په آني او تصادفي ډول دغه بڼه خپله کړې ده؟

۲- په پخوانيو زمانو کې د تجارت کوم حقوق موجود وو؟

۳- په منځنيو پېړيو کې د تجارت د حقوقو وده څه ډول وه؟

۴- د تجارت د حقوقو په برخه کې د نوې دورې پرمختګونه کوم دي؟

۵- په معاصره نړۍ کې د تجارت حقوق په څه ډول رامنځته کېږي؟

د تجارت د حقوقو منابع

ټوليزه موخه:

د تجارت د حقوقو د منابعو درک او پېژندنه او د تجارتي منازعاتو د حل و فصل په وخت کې د هغوی رجحان.

د زدکړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین په دې پوه شي چې:

- د تجارت د حقوقو منابع کومې دي.
- د حقوقو له نورو څانگو سره د تجارت د حقوقو د منابعو د مراتبو د سلسلې توپیر څه دی.
- د تجــارتي قضايــاوو د حل و فصل په برخه کې د تجارت د حقوقــو کومو منابعو ته ترجيح ورکول کيږي.

د حقوقــو هره څانگــه د خپلو منابعو درلودونکې ده، دغه منابع د هرې څانگې د خصوصيت په اساس یو له بل سره تفاوت لري، کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کيږي مقصد دا دی چې د تجارت د حقوقو دســاتير له کومې منبع څخه سرچينه اخلي او آيا دغه منابع يو پر بل باندې برتري لري او کنه.

د تجارت حقوق مختلفې منابع لري چې په عمومي ډول دغه منابع له قانون، تجارتي مقاولاتو، تجارتي عرف او عاداتو، قضايي رويې او دکتورين څخه عبارت دي.

قانون

قانــون لــه هغه صريح او معقول تجويز څخه عبارت دی چــې د واکمن هيئت لخوا د فرد او

ټولنې د تنظیم په موخه وضعه شـوی وي او تطبیق یې له اجبار سره مل وي. په دې اسـاس قانون د مراتبو د سلسلې په لحاظ په دوو څانګو ویشل کیږي.

اساسي قانون او عادي قوانین چې البته عادي قوانین او نور تقنیني اسناد له اساسي قانون سره په ټکر کې نشي واقع کیدلای، واقع شي، د افغانستان اساسي قانون د تجارتي فعالیتونو د مشروعیت تضمیـن کـړي دی، د دغه قانون ۱۱ ماده داسـې صراحت کوي: تر داخـلي او بهرني تجارت پورې اړوندې چارې د هیواد او د خلکو له غوښتنو سره سم د قانون له لارې تنظیمیږي.

په افغانستان کې اقتصادي تجارتي فعالیتونه د بازار د اقتصاد په نظام باندې ولاړ دي، د اساسي قانون لسـمه ماده په دې اړه داسـې وایي: دولت د قانون له احکامو سره مطابق د بازار د اقتصاد پر نظام باندې بناء، خصوصي سرمایه ګذارۍ او تشبثات تشویق او حمایت کوي او مصؤنیت یې تضمینوي.

د افغانسـتان د اسـاسي قانون صراحت ته په پام سره لاندې قوانین د افغانسـتان د تجارت د حقوقو له منابعو څخه شمېرل کیږي:

د افغانسـتان د تجـارت اصول نامــه د انفـاذ کال ۱۳۴۳ د ۹۴۵ مادو درلودونکـې، د تجارتي محاکماتـو د اصولو قانـون، د ۳۲۴ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۴۳ د حوت میاشـت، د افلاس او ورشکسـتګۍ اصولنامه د ۱۰۱ مادو لرونکې، د انفاذ کال ۱۳۲۱ قوس، د بانکدارۍ قانون د ۱۰۱ مـادو درلودنکی، د انفاذ کال ۱۳۸۲ د دلوې ۳۰ مه، د تجارتي علایمو د ثبت اصولنامه، د خصوصي سرمایه ګذارۍ قانون د ۳۳ مادو لرونکی، د انفاذ کال ۱۳۸۴ د عقرب ۳۰مه.

تجارتي مقاولات

تجارتي مقاولات یا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنیو او اساسي منابعو څخه شمېرل کیږي، دغه کار د حقوقو د نورو څانګو بالعکس د تجارتي اعمالو له هغه خصوصیت څخه سرچینه اخلي چې د معاملاتو طرفین په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهمیت باندې قائل شـوي دي څو په دې توګه د هغوی د شـخړو او دعواوو د حل او فصل لپاره لومړنۍ مرجع وي. همدغه ټکي ته په پام سره د افغانستان د تجارت اصولنامه په خپله دوهمه ماده کې د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د مقاولاتو د اهمیت او قدرت په اړه داسـې صراحت کوي: تجارتي مسـائل د معتـبرو قانـوني مقاولاتو په ذریعه حل او فصل کیږي او که دا ډول مقاولات نه وي موجود نو د قانون په موجب او صراحت سره حل او فصل کیږي.

لکه چې د دوهمې مادې له متن څخه معلومیږي، د افغانسـتان د تجارت اصولنامې مقاولات د تجـارتي موضوعاتو د حل او فصل لپـاره د لومړنۍ منبع په توګه پیژندلي دي، مقاولات عمدتاً په دوه ډوله دي. الف- داخلي مقاولات ب- نړیوال مقاولات.

الف- داخلي مقاولات

د دغــو مقاولاتــو مفهــوم دا دی چې د يوه هيواد د افرادو او اشــخاصو تر منځ د يوې تجارتي موضوع په اړه يو قرارداد منعقد کيږي او د قرارداد په متن کې يو داسې تفاهم کيږي چې د شخړې د رامنــځ تــه کيدو يا د عقد د يوه لوري لخــوا د وجيبې د نه پوره کېدو په صورت کې به قضيه په هغــه ډول حــل او فصل کيږي چې دوی يې وړاندوينه کړې ده او يا دا چې په دغه صورت کې به فلاني قانون د تطبيق وړ وي.

دغــه موضوع د دې ســبب کيږي چې په محاکمو کې د قضايــاوو ګڼه ګوڼه او تراکم راکم شي او موضوعات په هماغه لومړنۍ مرحله کې د طرفينو په خوښــه حل او فصل شي، په دې اســاس مقاولات د تجارت د حقوقو د دوهمې منبع په توګه د اهميت درلودنکي دي.

ب- بين المللي مقاولات

دغه نوعه مقاولات هم په خپل وار سره په دوه ډوله دي:

۱- هغه نړيوال مقاولات چې د ذيعلاقه اشخاصو تر منځ منعقد کيږي:

په دغه ډول مقاولاتو کې ســوداګر او ســوداګريز شرکتونه د خپلو پام وړ موضوعاتو په اړه را ټوليږي او نړيوال کنفرانســونه دايروي او داســې پرېکړه کوي چې هر يــوه چې په دغه کنفرانس کې برخه اخيســتې ده، خپل مقاولات به د فيصله شوې نمونې په بڼه ترتيبوي، د موافقت نامې له تصويب او لاسليک وروسته سوداګر او د هيوادونو سوداګريز شرکتونه مکلف دي چې له هغو سره سم عمل وکړي.

ځينې ســوداګر او د مختلفو هيوادونو سوداګريز شخصيتونه د يوه واحد اقتصادي سياست د غوراوي لپاره را ټوليږي او د يوه مشــترک کاري پلان او واحدې ســتراتيژۍ د غوره کولو په اســاس تفاهــم کوي چې که په راتلونکي کې د دغو اشــخاصو تر منځ کــوم اختلاف راځي؛ نو د حــل او فصــل لپاره بــه يې درېيمې مرجــع يا حتی په ځينــو مواردو کې نړيــوال حکميت (International Arbitration) ته مراجعه کيږي.

۲- نړيوال دولتي مقاولات:

دا هغه مقاولات دي چې ذيعلاقه دولتونه د يوه متحدالشــکل تجارتي قانون د رامنځ ته کولو يا د تجارت په برخه کې د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د مقرراتو په رامنځ ته کولو يا د تجارت په برخه کې د قوانينو د تنازع د له منځه وړلو په موخه په مقاولاتو او بين المللي قراردادونو لاس پــورې کــوي او ګڼون کوونکي هيوادونه له هغه قانون څخه پيروي کوي. د مثال په توګه په د

هوايي حمل او نقل په اړه ۱۹۲۹م کال کې د اسلو کنفرانس، د تجارتي اسنادو په هکله په ۱۹۳۰م کې د جينووا نړيوال ميثاق، د اورګاډي د پټلۍ له لارې د اموالو د انتقال په اړه په ۱۸۹۰م کال کې د برلين معاهده او دغه راز د قوانينو د تنازع د حل او فصل په برخه کې په ۱۹۳۱ کال کې يو ميثاق تدوين شو چې له مخې يې هيوادونه کولی شي خپل تجارتي اختلافات حل او فصل کړي.

په همدې ترتيب نړيوال کنفرانسونه او سمينارونه هم کيدلی شي چې په نړيواله کچه د بېلابېلو هيوادونو تر منځ د تجارتي همغږۍ او توحيد په برخه کې ګټور پرېوځي.

نړيوال معاهدات: نړيوال معاهدات له هغو قراردادونو څخه عبارت دي چې يو دولت له هغو سره الحاق کولی شي او د تجارتي حقوقو د منبع په توګه پېژندل کيږي.

تجارتي عرف

له حقوقي پلوه تجارتي عرف او عادات له هغو قواعدو او دساتيرو څخه عبارت دي چې د خلکو د اجتماعي ژوند په نتيجه کې رامنځ ته شوي وي او د هغوی د مکرر استعمال او قبول له امله واجب التعميل ګرځېدلي وي، په بل عبارت تجارتي عرف او عادات له هغو تعاملي قواعدو او رسومو څخه عبارت دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي او عمل ورباندې کيږي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې په خپله دوهمه ماده کې د تجارتي عرف په هکله داسې ليکلي دي:

کله چې تجارتي مسايل د تجارتي قوانينو په ذريعه حل او فصل نه شي نو تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کيږي، د عرف او عاداتو د نه موجوديت په صورت کې د هغو قوانينو احکام ورباندې تطبيق کيږي چې استناد پرې کيږي، په عمومي عرف او عاداتو باندې د محلي عرف او عاداتو د ترجيح وجه دا ده چې هر ځای د خپلې محلي حوزې د عرف او تعاملاتو تابع دی نه د نورو سيمو د عرف او عاداتو، کله چې په يوه سيمه کې داسې عرف او عادات نه وي موجود چې د تجارتي معاملاتو په حل او فصل کې اغيزمن واقع شي، نو د نږدې سيمې په عرف او عاداتو باندې استناد کيدلی شي.

د عرف او عاداتو ثبوت د مدعي دنده ده، يعنې مدعي دنده لري چې که عرف وجود ولري هغه د محکمې په وړاندې ثابت کړي او محکمه هم بايد د حکم له اصدار وړاندې له دې خبرې څخه ځان ډاډه کړي چې آيا دغې موضوع هغه بڼه خپله کړې ده کومه چې د عرف او عاداتو له مخې حل او فصل کيږي، محکمه کولی شي د دغې موضوع په اړه په تجارتي مسايلو کې له اهل خبره اشخاصو يا هم د تجارت او صنايعو له اتاقونو څخه پوښتنه وکړي او په دې توګه ځان باوري کړي.

پــه کلي توګــه تجارتي عرف او عادات د منحصره یا تکمیلي قواعدو له جملې څخه دي چې په موجب سره یې ښــکېل اشــخاص کولای شي د یوه او بل په وړاندې رضایت وښیي، ځکه عرفي حل لارې د معامله کوونکو د ګټو د ساتنې لپاره دي، که د عقد طرفین یاد شوي مقررات په صریح ډول فسخه نه کړي؛ نو اټکل په دې دی چې موجود عرف او عادت یې منلي دي.

د تجارت د حقوقو په برخه کې په عرف او عاداتو سربېره یوه بله اصطلاح او مفهوم هم تر یوه حده کارول کېږي چې هغه له رسومو څخه عبارت ده، رسوم له هغې رویې څخه عبارت دي چې د تجارت تر یوې نوعې یا یوه محل پورې محدود وي او کله چې د عقد طرفینو په خپله مقاوله کې د کوم قانون د تطبیق یادونه نه وي کړې، داسې انګېرل کېږي چې په رسومو باندې تکیه شوې ده، په دې ترتیب سره رسوم د مقاولې د طرفینو په اراده باندې بناء دي، د افغانستان د تجارت اصولنامې رسوم د عرف او عاداتو په نامه سره یاد کړي دي، خو هغه یې په جلا توګه نه دي څېړلي، په هغو هیوادونو کې چې تجارتي محاکم انتخابي وي، د رســومو ثبوت د هغه قاضي له لوري تر سره کېږي چې پخپله تاجر وي، که د محاکمو د اعضاوو تر منځ د کوم رسم په اړه اختلاف رامخې ته شي؛ نو د تصدیق مرجع یې د تجارت اتاقونه، اهل خبره او تجارتي اصناف دي.

قضایي رویه: قضایي رویه د محاکمو ټولې هغه پرېکړې دي چې د تجارت د حقوقو په ساحو کــې د یوې معینــې قضیې په باره کې د الزامي اعتبار درلودونکــې وي. له دې امله چې د تجارت حقوق له مدني حقوقو سره نیږدې رابطه لري، بناءً کله چې په کومه تجارتي ساحه کې قضایي رویه وجــود و نه لري، معمولاً په مدني ســاحه کې موجودې قضایي رویــې ته مراجعه کېږي. باید هېره نــه شي چې د قضــاء رویه د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د حقوقو د دغې څانګې په وده کې اساسي ونډه لري او په عمل کې هغه ټولې خلاوې چې د تجارت په ساحه کې په قوانینو کې شتون لري د قضائي رویې په واسطه تکمیلېږي.

دکتوریــن : دکتورین یا د حقوقپوهانو نظریات د تجارت د حقوقو یوه بله منبع ګڼل کېږي. د حقوقو په تدوین او تحول کې د حقوقپوهانو د نظریاتو له اغیز څخه انکار نه شي کیدلی، هغوی هم قوانین او هم موضوعه مقررات تفســیروي او هم کولای شي د قوانینو د اصلاح لپاره وړاندیز وکړي، البته دا خبره نشو کولای چې د هغوی عقاید د حقوقو مستقیمه منبع ده، بلکې غیر الزامي او مشورتي بڼه لري او تر همدې حده پورې په حقوقو باندې په غیر مستقیمه توګه اغیز پرې باسي.

هغــه څــه مو چې وویل د تجــارت د حقوقو په برخه کې هم صدق کــوي، یعنې د حقوقو د علماوو او حقوقپوهانو نظریات الزامي نه دي؛ خو داسې ښکاري چې د تجارت نړیوال حقوق او د اروپایي هیوادونو د تجارت حقوق د حقوقو د استاذانو له نظریاتو څخه استفاده کوي او د هغوی په نظریاتو تاکید کوي.

د درېيم څپرکي لنډيز

کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کيږي. مقصد دا دی چې دغه دساتير د تجارت د حقوقو له کومو منابعو څخه سرچينه اخلي او آيا دغه منابع په يوه او بل باندې کومه برتري لري او کنه؟ په عمومي توګه د تجارت د حقوقو منابع په لاندې ډول دي:

۱- قانون.
۲- تجارتي مقاولات.
۳- تجارتي عرف او عادات.
۴- د تجارتي قضاء رويه.
۵- دکتورين.

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل کيږي، دغه کار د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو دواړه لوري په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قايل شوي دي، څو د هغوی د دعواوو په حل او فصل کې لومړنۍ مرجع وي.

تجارتي عرف او عادات هغه تعاملي قواعد او رسوم دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي، هر کله چې تجارتي مسايل د مقاولاتو او قانون په ذريعه حل او فصل نه شي، تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کيږي.

قضايي رويه د محاکمو د هغو پرېکړو مجموعه ده چې د يوې معينې قضيې په باره کې شوې وي او د نهايي محکمې د تاييد وړ ګرځېدلې وي، قضايي رويه د تجارتي مسايلو د حل لپاره څلورمه منبع ده.

دکتورين د تجارتي مسايلو د حل او فصل پنځمه منبع ده، دکتورين يا د حقوقو د علماوو نظريات د تجارت د حقوقو په تحول او تدوين کې د پام وړ نقش لري.

د درېيم څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت د حقوقو منابع او مصادر څه مفهوم رسوي؟
۲- د تجارت د حقوقو منابع کوم دي او د حقوقو د نورو څانګو له منابعو سره څه توپير لري؟
۳- په عمل او تيورۍ کې د دغو منابعو د رجحان درجې ته په کتنې سره څه ډول ترتيب لري؟
۴- د دې خبرې دليل په څه کې دی چې د تجارتي مسايلو د حل او فصل لپاره له قانون وروسته له مقاولاتو څخه استفاده کيږي؟
۵- د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د دکتورين ونډه څه ده؟

څلورم څپرکی

تجارتي معاملات

ټولیزه موخه:

د تجارتي معاملاتو پېژندنه، له غیر تجارتي معاملاتو څخه جلاوالی او د هغو د وېش دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- تجارتي معاملات و پېژني.
- د تجارتي معاملاتو انواع او ډولونه و پېژني.
- تجارتي معاملات له غیر تجارتي معاملاتو څخه بېل کړای شي.

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، تجارتي معاملات د حقوقي سیســتمونو له نظره په متفاوت ډول تعریف شــوي دي، لکه په انفسي یا شــخصي سیســتم کې چې تجارتي شــخصیتونه معیار دي په داســې حال کې چې په آفاقي سیســتم کې تجارتي معاملات معیار ګرځېدلي دي، تجارتي قوانینو تجــارتي عملیــات په تفصیل سره بیان کــړي دي، څرنګه چې تجارتي فعالیتونــه په عمومي ډول د توســعې او تحول په حال کې دي او همېشــه داســې نوي تجارتي عملیات رامنځ ته کیږي چې د تجــارتي قوانینــو د تدوین پرمهال یې د وړاندوینې امکان و، بنــاءً د تجارت د حقوقو پوهان د دې لپــاره چــې د تجارتي عملیاتو د تشــخیص لپاره دلیل راوړي، هڅه کړې تر څــو د تجارتي معاملاتو یــو کلي تعریف وړاندې کړي. د دغې موضوع د ښــه درک لپاره لازمه ده چې تجارتي معاملات له جزئیاتو سره وپېژنو تر څو د هغوی په رڼا کې وکولای شو د تجارتي معاملاتو او نا تجارتي معاملاتو تفکیک وکړو.

د تجارتي معاملاتو تعریف

د افغانســتان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ او ۱۵ موادو کې تجارتي معاملات داسې تعریف کړي دي:

ســوداګر یا غیر سوداګر اشــخاص چې منقول اموال د خرڅلاو یا اجارې ورکولو په مقصد سره د نــورو لپــاره رانیسي او هغه منقول اموال په اصلي یا کوم بــل حالت باندې اړوي او خرڅوي یې یا یې په اجاره ورکوي نو دغه ډول خرڅلاو او اجاره له تجارتي معاملاتو څخه شــمېرل کیږي، یا دا چې تاجر یا غیر تاجر اشخاص چې بل چا ته د اجارې ورکولو په نیت یو شی په اجاره واخلي؛ نو د داسې اموالو په اجاره اخیستل او ورکول له تجارتي معاملاتو څخه ګڼل کیږي.

سربېــره په دې د تجارتي اموالو د پیر او پلور د مقررې دوهمې فقرې تجارتي معاملات داســې تعریف کړي دي «تجارتي معاملات د عادلانه منفعت د لاس ته راوړلو په موخه په عمده او پرچون ډول د تجارتي اموالو د پیر او پلور عمل ته ویل کیږي».

له پورتنیو تعریفونو څخه داســې اســتنباط کیږي چې تجارتي معامــلات په خاصه معنی سره عبارت دي: د منفعت او ګټې د ترلاســه کولو په موخه د منقولو اموالو شــیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه.

د توکو د پېر (رانیولو) شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۴ مادې سره ســم د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي؛ نو هغه منقول شــی چې پلورل کیږي مخکې باید رانیول شــوي وي، له هغې څخه پرته تجارتي معامله نشي ګڼل کیدای، په همدې اســاس د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۸ مادې په اســاس که د ځمکې خاوند یا بزګر خپلو زراعتي محصولاتو ته د یوې صنعتي دستګاه په وسیله شــکلي تغییــر ورکړي او یا یــو صنعت کار خپله او یا هم د خپلو مســتخدمینو په واســطه خپل صنعتي توکي خرڅ کړي دغه ډول فعالیتونه، دغه ټول عادي امور بلل کیږي، ځکه شــی مخکې نه دی خریداري شوی، بلکې پخپله (د مال یا توکو خاوند) هغه تولید کړي دي، خو که دغه عمل په دوامداره توګه د یوې مؤسســې په دننه کې خپل شــغل او کسب وګرځوي په دغه صورت کې یاد شوي اعمال تجارتي بلل کیږي.

د توکو د خرڅلاو شرط

د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي، رانیول شــوی شــی باید له وړاندې نه د خرڅلاو لپاره تیار شوی وي، د تجارتي معاملې په منځ کې باید نه وي او که داسې وي نو یاده شوې معامله بــه یوه مــدني معامله وي او د مدني قانون د احکامو په رڼا کې به څېړل کیږي، د مثال په توګه یو

نفر یوه اندازه غنم د خپلې کورنۍ لپاره رانیسي، خو وروسته د ور پېښو اقتصادي ستونزو له امله رانیول شوي غنم پلوري، دغه ډول معامله تجارتي معامله نه بلل کیږي، ځکه د دغو غنمو له رانیولو څخه موخه په راتلونکې کې د هغوی پلورل نه دي، بلکې د اخیستلو پر مهال یې هدف د خپل ځان او فامیل د اړتیاوو پوره کول وو، که څه هم چې یوه اندازه غنم بیا وروسته پلوري.

په هر صورت د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي نو باید چې د رانیولو پر مهال یې له شخص سره د خرڅلاو قصد وي، البته دغه دوه شرطونه یعنې د پیر او پلور شرطونه تر ډېره د تابع تجارتي اعمالو په برخه کې صدق کوي، نه اصلي تجارتي معامله، ځکه لکه وروسته به چې ولیدل شي اصلي تجارتي اعمال د شخص تابع نه دي بلکې دغه اعمال ذاتاً تجارتي وي، که له عامل سره د خرید او فروش قصد شتون ولري یا یې ونه لري، د پلورلو لپاره د پیرلو (رانیولو) شرط د دې موجب کیږي چې زیاتره فعالیتونه له تجارتي قلمرو څخه خارج شي، لکه د کروندګرو په واسطه د زراعتي محصولاتو خرڅلاو، کروندګر تولیدوونکي دي نه اخیستونکي او تر ځمکه لاندې نور مواد او یا د فکري ابداعاتو حاصل لکه د مخترع د اختراع حق او داسې نور.

د ګټې تر لاسه کولو شرط

له تجارتي قوانینو سره سم په یو زیات شمیر هیوادونو خصوصاً فرانسه کې، پیر(رانیول) او پلور (خرڅول) باید د منفعت د کسب په موخه ترسره شي. دلته هدف ګټه او تاوان دواړه دي نه یوازې ګټه، بناءً که څوک یو شی را ونیسي او هغه شی کاملاً فاسد کیږي او یا دغه رانیول شوی شی د ګټې په ځای د تاوان سبب کیږي، په دې ټولو حالاتو کې تر سره شوې معامله بیا هم تجارتي ده، ځکه د خریدارۍ پر مهال هدف دا و، چې له هغه شي څخه منفعت حاصل کړای شي او په عین حال کې یې د تاوان خطر هم منلی دی؛ خو د دې په عکس که د منقولو اشیاوو د رانیولو پر مهال د منفعت لاس ته راوړل او د زیان قبول نه وي، سره له دې چې وروسته هغه شیان د مختلفو اهدافو لپاره خرڅ شي او له دغه خرڅلاو څخه زیاته ګټه ترلاسه شي دغه معامله تجارتي نه ده، ځکه د فرانسې د تجارت له قانون سره سم هغه معاملات چې هدف او منظور یې د منفعت ترلاسه کول نه دي لکه د تجارتي استهلاکي کوپراتیفونو معاملات، دا ډول معاملات تجارتي نه بلل کیږي، خو د افغانستان د تجارت د قانون له مخې د منفعت کسب شرط نه دی او د تجارتي استهلاکي شرکتونو معاملات تجارتي بلل کیږي.

د توکو د لېږدېدو شرط

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له ۱۴ مادې سره سم، د شیانو لېږدیدل د تجارتي معاملاتو له شروطو څخه ګڼل کیږي. په دې ترتیب سره د غیر منقولو اموالو پیر او پلور که څه هم چې د

منفعت د کسب په مقصد ترسره کیږي بیا هم تجارتي نشي بلل کیدای، ځکه په تجارتي معاملاتو کې شرط دا دی چې په منقولو اموالو کې ترسره شي، لکه چې پورته یادونه وشــوه یو له هغو مواردو څخــه چې تجارتي معاملات له غیــر تجارتي معاملاتو څخه بېلوي هغه د شــیانو منقول والی دی، بناءً د منفعت د کســب په موخه پیر او پلور هغــه مهال تجارت بلل کیږي چې مبیعه د منقولاتو لــه جملې څخه وي، خو د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په اســاس غیــر منقول اموال هم تجارتي معاملاتو ته شاملېدلی شي، د مثال په توګه که په هسپانیا او آلمان کې یو شخص غیر منقول اموال واخلي یا یې خرڅ کړي او له دې لارې منفعت تر لاسه کړي نو دغه معامله تجارتي ده او د تجارت د اصولنامې تابع بلل کیږي.

په معاملاتو کې تداوم او استمرار

د تجارتي معاملاتو بل شرط په دغو معاملاتو کې تداوم او اســتمرار دی، ځکه د هغه شــخص لپاره چې د تجار عنوان خپلوي یو له خصوصیاتو څخه په تجارتي معاملاتو کې د تداوم خصوصیت دی، چــې باید پــه تکراري توګه ترسره شي، پــه همدغه اصل باندې په اســتناد سره چې د تصدیو معاملاتو د تداوم او تکرار د مشخصې درلودونکی وي، تجارتي بلل کیږی، بناءً که یو څوک د کسب د منفعت په هدف منقول شی را ونیسي او وروسته یې په تصادفي ډول خرڅ کړي، څرنګه چې په دغه معامله کې د تکرار او تداوم مشخصه شتون نه لري، نو دغه معامله تجارتي نه ګڼل کیږي.

پاتــې دې نــه وي چې د تکرار او تداوم په خصوصیت سربېــره د یوې معاملې لپاره ځینې نور شــکلیات هم ضروري بلل کیږي، دغه شــکلیات عبارت دي له: د تجارتي جواز اخیســتل، په دولتي ادارو کې د تجارتي اسنادو ثبت او یو لړ نور هغه مقررات چې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې یې وړاندوینه شوې ده.

د تجارتي معاملو د تمیز اهمیت

له نا تجارتي معاملاتو سره د تجارتي معاملاتو تمیز (جلاوالی) لاندې اهمیتونه لري:

۱- د تجــارتي معاملاتو دعوې د تجارتي محاکمو صلاحیــت دی، پرته له دې چې ترسره کوونکی یې تاجر او که غیر تاجر دی.

۲- د تجــارتي معاملاتــو په اثبات کې کتابــت شرط نه دی، تاجر د خاصــو تعهداتو او التزاماتو درلودونکی دی.

۳- که چیرته په تجارتي تعهداتو کې بل ډول تفاهم نه وی شوی، تاجران په متضامن شکل سره مســؤول دي، په داسې حال کې چې په مدني تعهداتو کې تضمین له کوم صراحت او موافقې پرته امکان نه لري.

۴- د دېوالیتــوب (ورشکســتګۍ) قواعد یــوازې په ســوداګرو او ســوداګریزو شرکتونو باندې تطبیقیږي.

د تجارتي معاملو انواع: په عمومي توګه تجارتي معاملات په لاندې دریو برخو وېشل کیږي:

۱- اصلي یا ذاتي تجارتي معاملات.

۲- تبعي تجارتي معاملات.

۳- مختلط تجارتي معاملات.

اصلی تجارتي معاملات

دغــه معامــلات لکه چې له نامه څخه یې معلومیږي په خپل اصل او ذات کې تجارتي دي او د تاجر یا ترسره کوونکي تر عمل پورې نه دي محدود. دغه معاملات چې د هر شــخص لخوا ترسره شي تجــارتي ګڼل کیــږي، دغه معاملات د هغې ځانګړتیا له مخې چې لري یې له واســطې پرته په قوانینو کې پیشبیني کیږي او پرته له دې چې فاعلین یې په نظر کې ونیول شي تجارتي ګڼل کیږي.

د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۸ ،۱۹ موادو کې د دا ډول معاملاتو په اړه یادونې کړې دي.

د ۱۴ او ۱۵ مادو په اړه چې د منقولو او غیر منقولو اموالو د پیدا او پلور یابل چا ته د اجارې ورکولو په اســاس د تاجر او غیر تاجر اشــخاصو د فعالیتونو په اړه وي، په مخکنیو مباحثو کې په تفصیــل سره خبرې کــړې دي، په دې سربېره په ۱۶ ماده کې یې تأکیــد کړی دی، چې هغه څوک (تاجر یا غیر تاجر) چې بل چا ته د اجارې ورکولو په مقصد مســتخدم نیسي، د هغه مســتخدم د کار په اجاره ورکول هم تجارتي معاملات بلل کیږي، چې د همدغه هدف لپاره استخدام شوی دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۸ ماده د تجارتي معاملاتو په هکله داسې وایي.

۱- د منقولو اموالو هر ډول تهیه او تعهد او د هر ډول اعمالو په غاړه اخیستل.

۲- د تیاتر، ســینما، نندارتونونو پرانیستل او د عمومي ځایونو لکه هوټلونو، سرایونو، مطعمونو او داسې نورو خلاصول او د کارګرانو د تهیې دفتر او لیلام خونې.

۳- په وچه، انهارو او هوا کې د مسافرینو، حیواناتو او نورو شیانو انتقالات.

۴- د اوبو، ګاز او برش توزیع او د تیلفوني شبکو تأسیس.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۹مه ماده دغه راز د تجارتي معاملاتو په اړه داسې وایي:

« لاندې معاملات د طرفینو له رضایت پرته تجارتي نشي ګڼل کیدای».

۱- کمیشن کاري.

۲- دلالي.

۳- د برات، حجت او چک معاملات.

۴- د صرافۍ معاملات.

۵- د جاري حساب معاملات او تر هغو پورې اړوند مقاولات.

۶- د خصوصي او دولتي بانکونو معاملات.

۷- د ګروۍ او رسیداتو د هغو اسنادو اړوند معاملات چې د موضوعه اموالو په بدل کې په عمومیه تجارتي ګدامونو کې موجود شوي وي.

۸- د اسهامو (ونډو) د پیر او پلور او تجارتي شرکتونو تشکیل.

۹- د مخاطراتو په مقابل کې د هر ډول بیمې عقد که هغه په اجرت سره عقد شي یا د متقابلو شرایطو په بدل کې.

تبعي تجارتي معاملات

دا ډول معاملات لکه چې له نوم څخه یې معلومیږي په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږي. لکه چې مخکې توضیح شوه اصلي یا بالذات تجارتي معاملات هغه دي چې د فاعل د وصف (تاجر) له په پام کې نیولو پرته تجارتي ګڼل کیږي، خو د دې بالعکس تبعي تجارتي معاملات اساساً تجارتي نه وي، خو که د تاجر لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شي تجارتي ګڼل کیږي او که داسې نه وی نو عادي معاملات بلل کیږي.

په دا ډول معاملاتو کې د (معاملې اجراء) د فاعل (تاجر) تابع ده، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې له تبعي تجارتي معاملاتو څخه یادونه نه ده شوې، مګر د دغې اصولنامې ۲۰ ماده ټینګار کوي چې د یوه تاجر ټول معاملات د تجارتي معاملاتو په توګه دي، مګر دا چې ثابته شي چې دغه یا هغه معامله عادي وه.

په دې ترتیب سره که د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده و څېړل شي داسې استنباط کیږي چې دغه معاملات د تابعیت د مفکورې په اساس ولاړ دي، خو ځینې وخت له دې ستونزې سره مخ کیږو چې څرنګه کولای شو تابع معاملات تجارتي ونوموو. لکه څرنګه مو چې مخکې یادونه وکړه چې د تجارت د اصولنامې له مخې د یوه تاجر معاملات تجارتي دي مګر دا چې خپله تاجر ثابته کړي چې معامله یې تجارتي نه ده، په دې ترتیب که په محکمه کې کومه موضوع مطرح کیږي او معلومه نه وي چې آیا دغه معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې او کنه، د

افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده په پيل کې داســې فرض کوي چې ياده شوې معامله د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره ترسره شوې ده، مګر دا چې ثابته شي چې معامله د تجارتي امورو لپاره نه ده، بلکې د هغه د شخصي يا خصوصي امورو لپاره ترسره شوې ده، په نتيجه کې د تجارت د حقوقو په برخه کې ځينې معاملات شتون لري چې ذاتاً مدني وي، خو که د تجارتي اشخاصو لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره ترسره شــوي وي، تجارتي بلل کيږي. دلته چې کوم ســوال مطرح کيږي دا دی چې څه ډول ثابتولای شو چې معاملات د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره ترسره شوي دی يا بالعکس د مدني چارو لپاره، په ځواب کې بايد ووېل شي چې د تجارت له اصولنامې سره سم د يــوه تاجــر ټول معاملات په لومړۍ مرحله کې تجارتي ګڼل کيــږي، نو دا د تاجر وظيفه ده چې ثابته کړي چې د هغه معامله تجارتي وه او که مدني، له هغې پرته د تجارت د اصولنامې احکام په ټولو هغو معاملاتو باندې چې پورته ذکر شــوي که څه هم چې ذاتاً تجارتي نه وي خو له دې کبله چې ياد شوي معاملات د تجارتي چارو د پرمخ بيولو لپاره ترسره کيږي، د تجارت د حقوقو تابع دي.

مختلط تجارتي معاملات

کلــه يــوه معامله د دواړو لوريو لپاره تجارتي ګڼل کيږي يا په بل عبارت د معاملې دواړه لوري تجارتي شخصيتونه تشکيلوي، په داسې حالت کې د هغې منازعې د حل او فصل لپاره چې د دواړو لوريــو ترمنــځ رامنځ ته کيږي د تجارت د اصولنامې د تطبيق له امله له هيڅ ســتونزې سره نه مخ کيږو، ځکه د معاملې دواړه لوري د يوه قانون تابع دي، خو همېشــه داســې نه وي او ممکنه ده چې يو لوری تاجر او بل لوری غير تاجر شخص وي چې په دغه صورت کې موږ له مختلفو تجارتي معاملاتــو سره مخ کيږو، بناءً مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ويل کيدلی شي چې د يوه لــوري لپــاره تجارتي او د بل لپاره غير تجارتي وي، يا دا چې مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ويل کيږي چې د معاملې دواړه لوري په يو وخت سره تجارتي اشــخاص نه وي، بلکې يو د دوو لوريو عادي فرد وي او د مدني حقوقو د مقرراتو تابع وي، نه تجارتي مقرراتو او بل لوری د تجارتي شــخصيت درلودونکی وي. فرض کوو چې يو تاجر له بزګــر څخه زراعتي محصولات رانيسي، دلته ليــدل کيــږي چې د بزګر لپاره چــې خرڅوونکی دی دغه معامله مدني ده، خــو د تاجر لپاره چې محصولات يې د خرڅلاو او منفعت د کسب په موخه رانيولي دي تجارتي ده.

د فرانســې د تجارت د حقوقو په اســاس د محاکمو اصولو او صلاحيتونو ته په پام سره په دې برخه کې ځانګړې تدابير په پام کې نيول شــوي دي، يعنې دا چې که دواړه لوري مدعي او مدعی عليــه وګرځي په دغه صورت کې تاجر چې مدعــي دی، کولای شي په مدني محاکمو کې هم خپله دعــوا تعقيــب کړي، خو د دې بالعکس بزګر تــه د محکمې د انتخاب حق ورکــول کيږي، په دې معنی چې د مدعي لپاره د محکمې د انتخاب حق محفوظ دی او مدعي کولای شي په خپله مورد

نظـر محکمه کې اقامه د دعـوې وکړي، په هر ترتیب که دعوه مدني محاکمو ته راجع شي د مدني محاکماتو اصول په دې برخه کې مرعي الاجراء ګرځي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۲۱ مادې په اساس د فرانسې د تجارت د حقوقو په خلاف بزګر ته د محکمې د انتخاب حق نه دی ورکړل شوی، بلکې دا ډول دعواوې په تجارتي محاکمو کې حل او فصل کیږي، پورتنۍ ماده صراحت کوي چې که عقد یوازې د یوه لوري لپاره تجارتي وي او د تجارت په اصولنامه کې د هغه په خلاف صراحت وجود ولري، په دغه صورت کې له یاد شـوي عقد څخه د راټوکیدلې دعوې په برخه کې د تجارت د اصولنامې احکام تطبیقیږي.

د اصلي تجارتي معاملاتو څو بېلګې

د کمیشـن کارۍ معامـلات: د افغانسـتان د تجـارت د اصولنامې د ۱۹ مـادې لومړۍ فقرې کمیشـن کاري هم نه تجارتي معاملاتو څخه بللې ده، هغه هم د طرفینو د نیت له رعایتولو پرته، د تجارت د اصولنامې ۷۸۳ مادې کمیشـن کاري داسـې تعریف کـړې ده: هغه څوک چې تجارتي معاملات په خپل نوم او د نورو په حساب یا د معاملې د صاحب (آمر) په نامه سره د مفاد د کسب په موخه د یوې معلومې اجرې په بدل کې ترسره کوي، کمیشن کار بلل کیږي.

بناءً کمیشـن کاري د معینې اجرې په مقابل کې په خپل نوم سره د نورو په حسـاب باندې د یوې معاملې اجراء کولو ته ویل کیږي، په دې اساس هر کله چې د معاملې اصلي خاوند په صراحت سره په خپل نوم سره د معاملې د اجراء کولو شرط ایښی وي، په دغه صورت کې دغه عقد کمیشن کاري نه ده، بلکې یو تجارتي وکالت دی او ضرور ده چې کمیشن کار د معاملې د خاوند (آمر) له ارادې سره سـم رفتار وکړي او هر کله چې د کار او معاملې په جریان کې له کوم داسـې مانع او خنډ سره مخ کیږي، چې د کمیشـن کار او معاملې د خاوند تر منځ د شـوې مقاولې خلاف وي؛ نو ژر تر ژره یې باید د معاملې خاوند ته ابلاغ کړي.

له دې امله کمیشـن کار له قانون سره سـم یو لړ وجایب په غاړه لري، له هغې جملې څخه کمیشـن کار مکلف دی چې ورسـپارل شـوې دندې په ښه توګه سرته ورسـوي، لکه څرنګه چې د افغانسـتان د تجارت د اصولنامې ۷۸۶ ماده په دې اړه لیکي: کمیشـن کار چې له قانوني اسـنادو پرته ورسـپارل شـوې چارې نه تر سره کوي مجبور دی چې د آمر (د معاملې د خاوند) خسـارات جبران کړي.

دغـه راز کمیشـن کار مکلـف دی څو د هغو معاملاتـو په اجراء کې چې تعهـد یې کوي له داسـې لازم دقت او بصیرت څخه کار واخلي لکه په خپلو شخصي چارو کې یې چې ورڅخه اخلي. د معاملـې د خاوند د ګټو سـاتنه، د هغه اوامرو پرځـای کول، په خپل وخت او زمان سره آمر ته د مقتضي مطالبو په اړه اطلاع ورکول، د اسـنادو سـپارل او یا له ځنډ څخه پرته هغه ته د ترلاسـه

شوي مفاد ور استول د کمیشن کار له اصلي او لویو دندو څخه شمېرل کیږي، بناءً که کمیشن کار منقــول اموال له معین قیمت څخه په کمه بیه و پلوري او یا یې له معین قیمت څخه لوړ واخلي او د معامــلي خاوند دغه معامله قبوله نه کــړي. په دغه صورت کې آمر مکلف دی چې د خبر له ترلاســه کولو سره ســم خپل قبول یا رد ځواب کمیشن کار ته ابلاغ کړی او که د خبر له ترلاسه کولو سره سره بیاهم په داسې کار باندې اقدام و نه کړي، داسې ګڼل کیږي چې ګواکي د معاملې خاوند دغه معامله قبوله کړې ده، او که د کمیشــن کار د خرڅلاو موضوع قبوله نه کړي او له دې لارې زیانمن شي په دغه صورت کې آمر کولای شي له کمیشن کار څخه د رامنځ ته شوې خسارې د جبران یا معاملې د عدم اعتبار مطالبه وکړي.

کمیشــن کار مکلــف دی څو په خپل نامه سره یو شــخصي دفتر ولــري او هر کله چې معامله کوي په خپل ورځني دفتر کې یې ثبت کړي او هر کله چې د معاملې خاوند غوښــتي وي، کولای شي یاد شــوی دفتر مطالعه کړي او له خپل دفتر سره مطابقت ورکړي او که د کمیشــن کار د دفتر په برخه کې له کومې اشــتباه یا عدم مصؤنیت څخه خبریږي، کولی شي دغه موضوع له کمیشــن کار څخه وپوښتي.

هر کله چې یو کمیشن کار د معاملې خاوند ته د حقیقت په خلاف د حساب کومه پاڼه ورکړې وي او په دغه پاڼه کې د شیانو نرخ او د منعقد شویو مقاولاتو شرایط په مصؤنیت سره تغییر کړي او غیــر واقعــي مصارف او یا تر حقیقي مقدار زیات مخارج پکې قید کړي، د اجرت د حق مطالبه یې ساقطیږي او د ترسره شویو معاملاتو د نتایجو په وړاندې شخصي مسؤلیت لري.

د کمیشن کار د اجرت اندازه معمولاً په هغه مقاوله نامه کې تعیین کیږي چې د کمیشن کار او معاملې د خاوند تر منځ منعقده شوې وي، خو که په منعقده شوې مقاوله کې د اجرت اندازه نه وي تعیین شوې، د کمیشن کار اجرت د تجارتي محل د مروج عرف او عاداتو له مخې تعیینیږي.

د دلالۍ معاملات

د افغانســتان د تجارت په ۹۹ ماده کې د دلالۍ د معاملاتو په اړه داســې ویل شوي دي: هغه شــخص چې د مقاولې په اســاس د معاملــې د هیڅ لوري خاص اجیر نــه وي او د مروجو تجارتي مقاولاتو په عقد کې یوازې د اجرت په مقابل کې د عاقدینو تر مابین منځګړي توب کوي او په دې توګه یې د تجارتي معاملاتو د عقودو آسانه کول خپل کسب ګرځولی وي، دلال بلل کیږي. دلال یو لړ مکلفیتونه لري چې له هغې جملې څخه هغه باید د یوه مدبر او ریښــتوني تاجر په توګه عمل وکړي، له دې امله دلال د معاملې د طرفینو په وړاندې د ټولو هغو خســاراتو مســؤل دی، چې د هغه د غفلت په نتیجه کې رامنځ ته کیږي.

د بیمې مؤسسات

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۹ او ۱۹ مادې له مخې ټول هغه معاملات چې د بیمې د مؤسســې په واســطه ترسره کیږي، تجارتي ګڼل کیږی. که څه هم چې دغه چارې په اجرت سره عقد شي یا په متقابلو شرایطو سره. د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸۶۶ مادې په اساس، بیمه هغه عقد دی، چې د بیمې مؤسسه د اجرت په مقابل کې د افرادو د هغو ضایعاتو او خساراتو د جبران تعهد کوي، چې د معینو حوادثو او مجبره اسبابو په نتیجه کې رامنځ ته شوي وي. په همدې توګه د بیمې د قانون د ۱۳۳۵ کال د نشر شــوې رســمي جریدې ۳۸ مادې د بیمې د دعواوو په اړه داســې ویلي دي: تر بیمې پــورې د اړوندو دعواوو څېړل د قــرارداد د مندرجاتو په رڼا کې څېړل کیږي او که په قرارداد کې کومه یادونه نه وي شوې؛ نو د دا ډول دعواوو څېړنه د دغه قانون او د تجارت د اصولنامې له مخې د هغې تجارتي محکمې صلاحیت دی، چې د بیمې نمایندګۍ یا شرکت پــه هغــه حوزه کې واقع دی. په محکمه کې د دعوا له اقامې د مخه طرفین کولای شي د حکمیت یــا منځګړیتوب له لارې خپل اختلاف حل کــړي، په هیواد کې دننه د حکمیت مرجع د تجارت او صنایعو اتاقونه دي.

د بیمې د عقد څلور ګوني شرطونه

د بیمــې عقد له حقوقي اعمالو څخه شــمېرل کیــږی او حقوقي اعمال هغه دي چې حقوقي نتایجــو ته د رســیدلو پــه هدف د افرادو پــه اراده سره رامنځ ته شــوي وي. د بیمې عقد د نورو قراردادونــو په څېر د مــدني حقوقو د عمومي قواعدو تابع دی او لــه څلور ګونو شرایطو یعنې د طرفینــو د قصد او رضایت، د طرفینوله اهلیت، معیــن والي او د معاملې د صحت له مشروع والي څخه تشکیل شوي دي، د پوهانو په نظر بیمه هغه عقد دی چې په موجب سره یې یو لوری له بل لوري څخه د وجهې یا وجوهو د تأدیې په مقابل کې تعهد کوي، چې د حادثې د وقوع یا بروز په صورت کې هغه ته ور اوښــتې خســاره جبران کړي او یا معینه وجه ورکړي. متعهد شخص ته بیمه کوونکی، د تعهد طرف ته بیمه شــوی او هغه وجه چې بیمه کوونکی یې بیمه شــوي ته ورکوي د بیمې حق او هغه څه چې بیمه کیږي، هغې ته د بیمې موضوع ویل کیږي.

د بیمې د عقد حقوقي ماهیت

بیمــه د یــوه احتمالي خطر په هکله هغه قرارداد دی چــې د طرفینو لپاره یې د ګټې او تاوان آثار تر هغې حادثې پورې تړاو لري، چې د وقوع د تاریخ وړاندوینه یې نشي کیدلی. بناءً کله چې د حادثــې د رامنځ تــه کېدو په اړه اطمنان وجود و نه لري، خطــر د بیمې وړ دی، بیمه د معینو عقودو له جملې څخه ده یعنې د قرارداد په کلي اصولو سربېره د ځانګړتیاوو درلودونکې هم ده.

د څلورم څپرکي لنډيز

تجارتي معاملات په خاصه معنی سره د منفعت او ګټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه عبارت دي.

په عمومي توګه تجارتي معاملات په دریو برخو ویشل کیږي.

۱- **اصــلي تجــارتي معاملات:** هغه دي چې مخکې یې په قوانینو کې وړاندوینه شــوې ده او په خپــل اصل او ذات کې تجارتي دي، دغه معاملات چې د هر شــخص لخــوا ترسره شي، تجارتي ګڼل کیږي، لکه کمیشن کاري، دلالي، صرافي، بانکداري د تجارتي معاملاتو اسناد او نور.

۲- **تبعي تجارتي معاملات:** دا ډول معاملات په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږی، له هغې پرته به عادي معاملات وي لکه د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره د مدني معاملاتو اجراء کول.

۳- **مختلط تجارتي معاملات:** هغو معاملاتو ته ویل کیږي چې معامله یوه لوري ته تجارتي او بل لوري ته غیر تجارتي وي، یعنې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشخاص نه وي بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي، لکه د تاجر په واسطه له بزګر څخه د زراعتي محصولاتو اخیستل.

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- تجارتي معاملات څه دي او کوم شرایط ورته لازم دي؟

۲- د تجارتي معاملاتو نومونه واخلئ؟

۳- د اصلي او تبعي تجارتي معاملاتو فرق واضح کړئ؟

۴- کمیشن کاري کوم ډول تجارتي معامله ده، توضیح یې کړئ؟

۵- د تجارتي معاملاتو د شناخت او تمیز د اهمیت په هکله توضیحات ورکړئ؟

پنځم څپرکی

سوداګر (تاجر)

ټولیزه موخه:

د تاجر پېژندل، د هغه حقوق او وجایب او دغه راز له عادي افرادو سره د تاجر توپیر.

د زده کړې موخې: محصلین به ددې څپرکې په پای کې وتوانیږي چې:

- د سوداګر کېدو شرایط درک کړي.
- د سوداګر حقوق او وجایب و پېژني.
- الزامي او اختیاري تجارتي دفاتر و پېژني.

وروسته له دې چې د تجارتي معاملاتو په هکله مو معلومات حاصل کړل، دلته لازمه ده څو د تجارتي شــخصیتونو، په ځانګړي ډول د حقیقي تجارتي شخصیتونو (سوداګرو) په اړه تفصیلي بحث وکړو او د هغوی په رڼا کې و کولای شــو تجارتي اهلیت، حقوقي شــخصیت او د هغوی حقوق او وجایب و پېژنو.

د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې د سوداګر تعریف

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸ مادې تاجر داســې تعریف کړی دی: هر شخص که هغه افــراد وي یــا شرکتونه خو په دې شرط چې د تجارتي اهلیت درلودونکي وي او په خپل نوم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو باندې لاس پورې کړي او دغه شغل د خپل مفاد او ګټې اساس وګرځوي تاجر پېژندل کیږي.

دغه راز د يادې شوې مادې د نهمې مادې په اساس هغه شخص چې په تجارتي معاملاتو باندې د لګيا کېدو لپاره کوم ځای انتخاب کړي او د متحدالمال، جرايدو او دېته ورته وسـايلو له لارې يې د هغه ځای اوسـيدونکو ته اعلان وکړي، که تجارت د خپل ځان لپاره دايمي کسـب په توګه هم انتخاب نه کړي تاجر ګڼل کيږي. هغه شـخص چې په تصادفي توګه يوه تجارتي معامله ترسره کړي د تاجر صفت نه خپلوي، ليکن اجراء شوې معامله د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع ګرځي. (د افغانستان د تجارت د اصولنامې لسمه ماده).

دولت او ښاروالۍ کولی شي تجارت وکړي، خو د تاجر صفت نشي خپلولی، خو تجارتي معاملات يې د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع دي. (د افغانستان د تجارت اصولنامه يوولسمه ماده).

کوچني سوداګر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲ ماده: کوچنی تجار هغه څوک دی چې لاندې دوې ځانګړتياوې ولري.

۱- د سرمايې په تکوين (جوړولو) کې په بدني هڅه او کوښښ سره اعتماد کوي.

۲- د کار ثمـره يې دومره لږ وي چې يوازې د ژوند لپاره يې کفايت کوي، که هغه خوځنده وي او يا په يوه ثابت محل کې وي.

د تجارت د اصولنامې د ۱۳ مادې له مخې کوچني تاجران له خاصو امتيازاتو څخه برخمن دي، د مثال په توګه دغه سـوداګر د تجارتي آدرس په لرلو نه دي مکلف او دغه راز د تجارتي دفاترو او هغـو موضوعاتـو د ثبت په برخه کې چې د تجارت د قانون له مخې يې ثبت لازم بلل کيږي، عدم التزام، او د افلاس د قانون تر قواعدو لاندې نه راتلل هم له دغو امتيازاتو څخه دي.

تجارتي اهليت

د تجارتي اشخاصو په ځانګړي ډول د حقيقی شخصيتونو لپاره د تجارتي اهليت درلودل حتمي او ضروري کار دی، ځکه د همدغه اهليت په استناد سره هر شخص که هغه فرد وي يا شرکت، د تجـارتي معاملاتو د ترسره کولو صلاحيت لاس ته راوړي او د دغه اهليت د نه شـتون يا فقدان په حالت کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو صلاحيت له لاسـه ورکوي، دلته وينو چې اشـخاص په څه ډول تجـارتي اهليـت خپلوي، په کلي ډول تجارتي اهليت د تجارتي عمل د اجراء لپاره د شـخص يا تجار له صلاحيت څخه عبارت دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له مخې تجارتي اهليت

د تجارت او تجارتي اهليت په اړه د تجارت د اصولنامې دريځ په دوهم فصل او څلورمه ماده کـې داسـې دی: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سـن يې تکميل کړی وي، کولـی شي د خپلو حقوقي

تصرفاتو لپاره تجارت وکړي، يعنې شخص بايد اتلس کلنۍ ته رسيدلی وي.

له پورتنيو مطالبو څخه داســې معلوميږي چې ليونيان او نور عديم الاهليت اشــخاص تجارتي معاملات نشي ترسره کولی.

د تاجر حقوق او وجايب

۱- د تاجر حقوق: لکه چې معلومه ده ســوداګر او سوداګريز شرکتونه د يو لړ داسې حقوقو او وجايبو درلودونکي دي، چې عادي اشخاص نه دي ترې برخمن. سوداګر کولای شي له يو لړ ځانګړو امتيازاتو څخه استفاده وکړي. دغه حقوق عمدتاً په لاندې ډول دي:

د تجارت خونې د تأسيس حق

تجــارت خونــه هغه ځای دی چې تاجر خپل تجارتي فعاليتونو په هغه ځای کې پرمخ بيايي او له ياد شوي ځای څخه خپل تجارتي فعاليتونه اداره، رهبري او تنظيموي. دغه راز په ياد شوي ځای کې د شرکت مامورين او کارکوونکي ورسپارل شوي کارونه ترسره کوي. بناءً تجارت خونه له مادي او غير مادي عناصرو څخه تشکيل شوې ده.

– **د تجــارت خونــې مادي عناصر:** مادي عناصر هغو ته ويل کيږي چې خارجي وجود ولري او دغــه عناصر له هغو مقولو شــيانو څخه عبارت دي، چې د تجارتي امــورو د پرمخ بيولو لپاره تهيه شــوي وي لکه د کار وسايل (هغه وســايل چې د هغو په واسطه د تجارت اموال جوړيږي)، اثاثيه (مېز، چوکۍ، الماری او نور)، مال التجاره (خام مواد، نيمه خام مواد، تکميل شــوي مواد، خرڅلاو ته وړاندې شوي توکي او داسې نور). د تجارت خونې مادي عناصر تر ډېره د تجارتي چارو په پرمخ بيولــو کــې ونډه لري او د دغه مامول لاس ته راوړل د ســوداګرو لپاره د خورا اهميت درلودونکي دي او دغه عناصر د يوه تاجر يا تجارتي شرکت د معاملاتو اصلي محور تشکيلوي. يوه تجارت خونه نشي کولای د دغو عناصرو له موجوديت پرته حقيقي وجود پيدا کړای شي.

– **د تجارت خونې غير مادي عناصر:** دا ډول عناصر په تجارت خونه کې خارجي وجود نه لري خو ارزښــت يې زيات دی. د افغانســتان د تجارت د اصولنامې له ۱۲۰ مادې سره ســم غير مادي (معنوي) عناصر له نوم، تجارتي عنوان، د کرايې د تمديد له حق، د اختراع له حق، تجارتي نښې او ماډل او نورو هغو مواردو څخه عبارت دي، چې د صنعت او تجارت لپاره استفاده ترې کيږي. ذکر شــوې مادې دغــه موارد د تجارت خونې د عناصرو په توګه پېژنــدلي دي او د تجارت خونې مادي عنــاصرو ته يې اشــاره نه ده کړې، خــو دا په دې معنی نه ده چې ګواکي د افغانســتان د تجارت اصولنامې د تجارت خونې مادي عناصر نه پېژني، بلکې په يقين سره به په دې معنی وي چې زموږ

مقننو هغه دومره ساده ګڼلي دي چې د هغو يادونه يې لازمي نه ده ګڼلې، خو عملاً هم مادي عناصر او هم معنوي يا غير مادي عناصر په تجارت خونه کې وجود لري، د دې لپاره چې غير مادي عناصر مو په ښه او واضح ډول پېژندلي وي لازمه ده، چې دغه عناصر مطالعه کړو.

د کرايې د تمديد حق

کله کله داسې واقع کيږي چې هغه عمارت او محل چې تاجر پکې تجارتي چارې پرمخ وړي د ده خپل نه وي او د بل چا ملکيت وي، خو تاجر له دغه محل څخه د استفادې په بدل کې د هغه مالک ته کرايه ورکوي، که چيرې تاجر په دغه ځای کې شهرت تر لاسه کړي او دغه محل يې د توکو د خرڅلاو يا نور تجارتي کاروبار لپاره اهميت پيدا کړي او نوموړی په دغه محل کې له خاص شهرت او اعتبار څخه برخمن شوی وي او ټول خلک يې په ښه نامه سره پېژني او له هغه سره ډېرې معاملې کوي، په دغه صورت کې په ياد شوي ځای کې د تاجر د حقوقو او اعتبار د ساتنې لپاره قانون د کرايې د تمديد حق وضع کړی، چې د دغه حق په اساس د تعمير او محل مالک نشي کولای تاجر له خپل دغه حق څخه چې د قانون په وسيله حمايه شوی دی، محروم کړي او له دغه محل څخه يې وباسي او له محل څخه د خپل ځان يا دربيم شخص لپاره ګټه واخلي. لکه چې مخکې وويل شول د کرايې د تمديد حق په زياتره قوانينو کې حمايت شوی دی. د مثال په توګه د فرانسې له حقوقو سره سم که چيرې د عمارت مالک له يوه تاجر سره په عقد کې شرط کيږدي چې تاجر د کرايې د تمديد حق نه لري، په دغه صورت کې عقد صحيح دی او شرط يې داسې ګڼل کيږي لکه له سره چې ليکل شوی نه وي، دغه راز د قرارداد د اختتام په صورت کې د عمارت خاوند نشي کولای هغه شخص چې خپل محل يې په کرايه ورکړی له ودانۍ څخه وباسي؛ خو د خسارې د جبران غوښتنه ترې کولی شي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د کرايې د تمديد حق په رسميت پېژندلی دی او د دغې موضوع او نورو اړونده مسايلو فصل د صفايۍ د رويې غوښتنه کوي، څو د هغو په رڼا کې مالکان د تجارتي شخصيتونو په وړاندې له خپلو وجايبو څخه خبر اوسي او هم سوداګر له خپلو تضمين شويو حقوقو څخه مطلع وي او په دې توګه د هغوی د حقوقو د تلف موجبات له منځه ولاړ شي.

د تجارت خونې د عنوان درلودل

د تجارت خونې عنوان هم د تاجر له هغو حقوقو څخه شمېرل کيږي چې په موجب سره يې کيدلی شي عنوان ته په پام سره خپل د پام وړ او مورد نظر شخص انتخاب کړي. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۴۰ ماده تاجر ته حق ورکوي چې تر خپلې تجارت خونې پورې اړوند اوراق او معاملات تر يوه عيني نوم لاندې چې عنوان بلل کيږي اجراء او لاسليک کړي، دغه راز لکه چې

مخکې وویل شول ۱۲۰ مادې د تجارت خونې عنوان د غیر مادي عنصر په توګه پېژندلي دي.

د تجارت خونې عنوان کیدلی شي خپله د تاجر له نامه یا له مستعار نامه څخه او یا هم معمولاً د تجارت له موضوعاتو څخه جوړ شي، چې د تجارت د اصولنامې د ۴۴ مادې په واسطه یې داسې حمایت شــوی دی «په هغه صورت کې چې یو تاجر د خپل تجارت عنوان اصولاً په یوه محل کې ثبت کړی وي، بل تاجر که څه هم چې د داســې نوم درلودونکی وی چې همدغه عنوان تشــکیل کړي تر څو چې په دغه نامه کې له ثبت شوي عنوان څخه د توپیر په موخه تزئیدات او تغییرات را نه ولي په هماغه محل کې نشي کولی چې هغه اسم د خپل تجارت د عنوان په توګه وکاروي او یا یې د یوه تجارتي مقصد په مقصد استعمال کړي»، دغه راز که یو تاجر یا تجارتي شرکت وغواړي لــه هغــه ځای څخه د باندې چې د خپل تجارت عنوان یې هلتــه ثبت کړی دی، کومه بله څانګه پرانیزي؛ نو که په هغه محل کې کوم تاجر یا تجارتي شرکت تر هماغه عنوان لاندې په هماغه محل کې ثبت شوی وي او فعالیت کوي، د نوې څانګې مؤسسین مجبور دي چې په خپل تجارتي عنوان کې زیاتونې راولي ترڅو په دغه محل کې له ثبت شوي عنوان سره یې توپیر وشي.

دغــه راز د تجــارت د اصولنامې ۵۴ ماده په هغــه تاجر باندې د دعوې په اړه چې د بل چا له تجارتي عنوان څخه ناقانونه اســتفاده کوي، داسې احکام مقرر کړی دي: «یو تجارتي عنوان چې په هر ډول سره د دغه فصل د مندرجو احکامو په خلاف اســتعمال شــوی وي، علاقمندان کولای شي د هغوی د اســتعمال د منع کولو او که چیرته ثبت شــوي وي، د ابطال تقاضاء وکړي» سربېره په دې که د دا ډول استعمال له امله که هغه سهواً وي یا قصداً، اشخاص متضرر شوي وي، د خسارې د جــبران ادعا کولی شي، محکمه کولای شي د غوښــتنې په صورت کــې له اهل خبره څخه له نظر غوښــتنې وروســته د حادثې احوال او کیفیت وڅېړي او د خســارې د مقدار په برخه کې له خپل قناعت سره ســم حکم وکړي. علاوه پر دې که چیرې زیانمن شــوی شــخص خواهش وکړي، په رســمي جرائــدو کې د حکم په نشر باندې هم اقدام کولــی شي، په دې شرط چې مصارف یې پــه خپلــه غــاړه واخــلي.

د اختراع حق

د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۱۲۰ مادې د اختراع حق د غیــر مادي عناصرو له جملې څخه پیژندلی دی، خو باید پوه شو چې دغه حق له کومه ځایه نشأت کوي او قانون د هغه ملاتړ کړی دی.

په دې اړه باید وویل شي چې د اختراع د حق په واســطه هغه څوک چې نوې وســیله رامنځ ته کوي باید له خپل زحمت او زیار څخه منفعت ترلاســه کړي، خو اختراع باید د هغې په انحصاري شــکل سره عمومیت ولري او که انحصار پیدا نه کړي، اســتفاده ورڅخه عمومیت پیدا کوي، چې

په دې صورت کې مخترع له خپل فکري زحمت څخه زیاته ګټه نشي ترلاسه کولی، له بله پلوه د مخترع له فکر څخه له کوم زحمت پرته به د نورو استفاده د مخترع په حق کې بې انصافي وي، په همدې اساس د ډېری پرمختللو هیوادونو په قوانینو کې له اختراع څخه د انحصاري استفادې وخت ۲۰ کاله معمول دی.

د دغه حق د ایجاد ځرنګوالی داسې دی چې کیدای شي یو پوه شخص نوې اختراع رامنځ ته کړي او کوم تاجر حاضر شي چې هغه د معین قیمت په بدل کې را ونیسي او خپل تولیدات له دغې اختراع سره سم عیار کړی او وروسته یې بازار ته وړاندې کړي، په دغه صورت کې هر کله چې تاجر د کوم شخص اختراع د پیسو په بدل کې را ونیسي او د اختراعاتو په دفتر، د تجارتي ثبت په دفتر او یا یې هم د تجارت او صنایعو په اتاقونو کې ثبت کړي له هغې وروسته هیڅ بل تاجر حق نه لري چې دغه اختراع په زیات یا کم قیمت سره واخلي او وروسته د هغې له مخې خپل تولیدات عیار کړي.

په همدې توګه فابریکې او نور شرکتونه نشي کولای چې د هغوی د شکل او فورم سره سم تولیدات وکړي او که د کومې کمپنۍ یا شرکت له لوري داسې کار ترسره شي قانون د لومړني تجار د ادعاء او خسارې د جبران حق محفوظ کړی دی او نوموړی تاجر کولای شي محکمې ته مراجعه وکړي. سربېره په دې چې د اختراع دوهم پیرودونکی (خریدار) د (بالمثل تولید) له فعالیت څخه منع کولای شي د هغه ضرر مطالبه هم کولی شي چې د ده له اجازې پرته د دوهم پېرودونکي د تجارتي اموالو د عرضې له امله ورسره مخ شوی دی.

تجارتي نښه (مارک او موډل)

د دې لپاره چې د هرې تجارت خونې او تولیدي شرکت تجارتي محصولات او تجارتي مالونه مشخص او معلوم وي، سوداګر او سوداګریز شرکتونه معمولاً د خپلو اجناسو لپاره ځانګړې نښه غوره کوي او تر هغې لاندې خپل اجناس معرفي کوي، په دې توګه مشتري د هماغه نښې له موندلو سره سم پوهیږي چې دغه محصول په هغې تجارت خونې یا کار خونې سره تړاو لري چې د ده د علاقې او اعتماد وړ ده.

پورتنیو مراتبو ته په پام سره لیدل کیږي چې تجارتي (مارک او موډل) د تجارتي اموالو او اجناسو د پېژندګلوۍ په برخه کې خورا اهمیت لري، بناءً بل څوک نشي کولی هغه مارک او موډل د خپلو محصولاتو او تجارتي مالونو لپاره انتخاب کړي، چې مخکې کارول شوی وي، ځکه په دې توګه امکان لري یو څوک خپل بې کیفیته محصولات او تجارتي اموال تر یوې پېژندل شوې معتبرې نښې لاندې بازار ته وړاندې کړي او د خپل ځان لپاره منفعت جلب کړي او د پخوانۍ تجارت خونې لپاره بې اعتمادي پیدا کړي او د هغې اعتماد او حیثیت ته زیان ورسوي او د خلکو په منځ کې

يې شهرت راکم کړي.

تجارتي نښه هم لکه د اختراع حق، په اړوندو دفاترو کې ثبت کيږي، د مارک او موډل په برخه کې په نړيواله کچه دوه عمده کنوانسيونونه ترسره شوي دي، چې يو يې په ۱۸۸۳م کال کې د پاريس نړيوال کنوانسيون او بل يې د مادريد د ۱۸۹۱ م کنوانسيون دی.

د تجارت خونې رهن (ګروي)

تاجر کله کله د خپلو تجارتي اړتياوو د پوره کولو لپاره يوه اندازه پيسو ته اړتيا پيدا کوي، چې په دې صورت کې بله چاره او علاج نه لري، مګر داچې خپله تجارت خونه د داينينو د اعتماد د جلب لپاره په ګروی ورکړي او خپله د پيسو اړتيا له دې لارې پوره کړي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د خپل دوهم فصل له ۶۹۷ څخه تر ۷۰۴ پورې موادو کې د تجارت د رهن وړاندوينه کړې ده ۶۹۷ ماده د تجارتي رهن په اړه داسې ليکي «د دې لپاره چې رهن تجارتي وګڼل شي لازمه ده، چې د تجارت په مقصد ترسره شوې وي».

د تجارت خونې رهن له هغه رهن څخه عبارت دی چې د مالک (راهن) او ګرو اخيستونکی (مرتهن) تر منځ له انتقال او تصرف څخه پرته صورت ونيسي او تجارت خونه په حقيقت کې د دينو تضمين وي، په دې اساس بايد تجارتي او غير تجارتي رهن يا ګروي سره يو شان ونه ګڼل شي. په همدې ترتيب رهن بايد له هيپوتيک څخه چې يوازې د غير منقولو اموالو لپاره ترسره کيږي تفکيک کړای شي، ځکه په دواړو رهنونو (د تجارتخانې او هيپوتيک) د مالک د تصرف حق انتقال نه مومي او پخوانی مالک په هماغه ډول مرهونه شی په واک کې لري.

د تجارتخانې رهن له تجارتي مال څخه پرته د تجارتخانې د نورو ټولو عناصرو درلودونکی دی، د تجارتخونې په رهن کې د تحرير د سند شتون، رسمي او يا عرفي وثيقه شرط دي، له بل لوري د دې لپاره چې دريم شخص چې له تجارتخونې سره له معاملې خبر وي او هم ياد شوی رهن له نورو رهنونو څخه تشخيص او معلوم شي بايد نشر او اعلان شي.

د تجارتي رهن پايله دا ده چې که څه هم چې په دغه رهن کې تصرف او انتقال نه ترسره کيږي خو مرتهن کولی شي د تجارتخونې روش او تګلاره د خپل دين تر حصول پورې معطل کړي او د مهلت د انقضاء او د تجارتخونې د مالک له لوري د دين (قرض) د نه اداء په صورت کې کولای شي د تفوق له حق څخه استفاده وکړي.

د تفوق حق

د تفوق حق له هغه حق څخه عبارت دی چې هر کله مديون د مهلت له انقضاء وروسته خپله دين اداء نه کړی، داين يا مرتهن کولای شي چې محکمې ته مراجعه وکړي او له محکمې څخه د

تجارتخونې د خرڅلاو غوښـتنه وکړي او په دې توګه د تجارتخونې له مالک څخه چې تجارتخونې يې تر رهن لاندې ده، خپل دين ترلاسه کړي.

يـا دا چـې خپله مالک د تجارتخونې په خرڅلاو لاس پورې کوي او له هغه وروسـته مرتهن د هغو افرادو او اشخاصو له جملې څخه ګرځي چې په اول قدم کې د تجارتخونې له مالک او خاوند څخه خپلې پيسې اخلي او يا هم مرتهن د خپل هغه تفوقي حق په اساس چې په تجارتخونه باندې يې لري کولای شي د تجارتخونې له شريکانو نه تر اخيسـتلو وروسـته د معين قيمت په بدل کې تجارتخونه واخلي او خپلې پيسې د هغې په اخيستلو (خريد) کې مجرا کړي.

د تاجر وجايب

په تجارتي دايره کې ثبت: د سـوداګر له وجايبو څخه يوه وجيبه هم په تجارتي دايره کې ثبت کيدل دی، دغه ثبت له دوو اړخونو څخه د اهميت وړ دی:

۱- دا چې په دغه دفتر کې د ثبت په واسـطه دولتونه کولی شي سـوداګر تشـخيص کړي او د تجارتي وضعيت او په هغو پورې د نورو اړونده موضوعاتو په هکله دقيق اطلاعات لاس ته راوړي او په دې توګه له هغو څخه حمايت وکړای شي.

۲- که يو شـمير ذيعلاقه اشـخاصو غوښتي وي چې د سـوداګرو، د تجارت وړ موضوعاتو او د هغو د امکاناتو په اړه ځان خبر کړي، کولای شي د تجارتي ثبت دائرې ته مراجعه وکړي او ورځني معلومات ترلاسه کړي.

د افغانسـتان د تجـارت اصولنامې په تجارتي دايره کې د ثبت موضـوع په خپله ۲۴ ماده کې بيان کړې او داسـې تصريح يې کړې ده «د هغو محاکمو تر نظارت لاندې چې د تجارتي دعواوو د حـل او فصـل مکلفيت لري د تجارت د ثبت په نامه سره يـوه دايره موجوده ده» په همدې توګه ۲۵ مـاده پـه دې اړه وايي: «د تجارتی ثبت دايره د اړوندې محکمې د رييس تر نظارت لاندې يوه مسؤول او مکلف مامور ته ورسپارل کيږي» دغه راز ۲۶ ماده زياتوي «په يوه موضوع کې د تجارتي محاکمو د تعدد په صورت کې د تجارتي ثبت دايره د واکمن مقام په امر سره تر يوه د ذکر شويو محاکمو پورې مربوط کيږي».

د ثبت د اجراآتو ځای

د تجـارتي ثبت دايره د هغو محاکمو تر نظر لاندې ترسره کيږي چې د تجارتي منازعاتو په حل او فصل مکلف وي. کوم مطالب چې سـوداګر او سوداګريز شرکتونه يې په ثبت باندې مکلف دي د تجـارت د اصولنامــې په ۲۸ ماده کې ذکر دي (د يادونې ده چې د نوي قانون له مخې کوم چې

د تجارتي شرکتونو په برخه کې د افغانســتان د جمهور رییس د تقنیني فرمان په اساس نافذ شوی د مرکزي ثبت یوه دایره ایجاد شي).

که د ثبت خواهش او غوښتنه که تر څو اشخاصو پورې اړه ولري او تسجیل یې د هغوی د یوه په خوښه ترسره شي نو دغه تسجیل د ټولو په خوښه بلل کیږي.

میعاد: د تسجیل خواهش د هغه میعاد او نیټې سره سم ترسره کیږي چې د قانون لخوا تعیین شــوې ده، که په قانون کې یې په یوه معلومه نیټه باندې تصریح نه وي شــوې، په دې صورت کې یې مدت د وثائقو له تکمیل څخه وروسته یوه میاشت دی.

د ثبــت نشر: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۳۲ مادې د ثبت د نــشر په برخه کې چې د دغــې مادې په اســاس هغه ثبت چــې د اعلان وړ وي تر څو چې د قانــوني اعلاناتو لپاره کومه ځانګړې جریده نه ده تأسـیس شــوې د ثبت د محل په رسمي یا خصوصي جرائدو کې نشر کیږي، مګــر نن تر تجارتي شرکتونو پورې اړوند اعلانات په هغه جریده کې خپریږي چې د عدلیې وزارت لخوا خپریږي.

د تجارتي دفاترو درلودل

د تجــارتي دفاتــرو درلودل د تاجــر د مکلفیتونو له جملې څخه یو بــل مکلفیت دی، تر دغو دفاترو پورې اړوند احکام د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۵-۸۴ موادو بیان کړی دي، په تجارتي دفتر کې د اشخاصو یا شرکتونو ثبت، د تجارت د اصولنامې د ۲۴-۳۹ په واسطه تنظیم شوی دی.

د تجارتي دفاترو تعریف

تجارتي دفاترو له هغو مرقومو (نښانه شویو) پاڼو څخه عبارت دی چې تاجر یې د خپلې مالي شتمنۍ د توضیح لپاره د قانون له حکم سره سمې ساتي.

د تجارتي دفاترو اهمیت

تجارتي دفاتر له یوې خوا تاجر ته د خپلې مالي شتمنۍ په اړه د دقیقو معلوماتو په ورکولو کې مرسته کوي او له بل لوري د قانون له مخې دغه دفاتر یو ډول اثبات دی. نو له یادو شویو دفاترو څخــه معلومات درلول او د لزوم په صورت کــې د هغو وړاندې کول د اهمیت وړ دي له همدې املــه د تاجــر لپاره دغه دفاتر ډېر مهم دي او هغه کــولای شي د دعوی په صورت کې خپل دفاتر پــه نورو تاجرانو یا غیر تاجر افرادو بانــدې د دلیل د اثبات په توګه وړاندې کړي، په همدې توګه تاجر کولی شي له افلاس سره د مخ کیدو په صورت کې د نیک نیتي د بیان او د دیونو په اداء کې

د فریب نه کولو لپاره له خپلو دفاترو څخه د مدرک په توګه کار واخلي.

د غیر تاجر لپاره

تجارتي دفاتر د تاجر لپاره یوه بارزه قرینه او قوي دلیل دی چې نور خلک له هغه سره معاملې ته تشویقوي او د هغوی له ذهن څخه شک او تردید له منځه وړي، نور خلک کولی شي د منازعې او شخړې په صورت کې له تجارتي دفاترو څخه په تاجر باندې د دلیل او سند په توګه استفاده وکړي ځکه په هغو کې مندرج معلومات د تاجر د معاملاتو په وقوع باندې اقرار ګڼل کیږي، د افغانستان د تجارت اصولنامه تاجر د تجارتي دفاترو په درلودلو باندې مکلفوي، د دغې اصولنامې ۷۳ ماده د تاجر او د هغه د خلف لپاره په دغو دفاتر کې د قید کیدونکو موضوعاتو د آخري قید له لومړۍ نیټې څخه تر ۱۵ کلونو پورې د حفظ او ساتنې حکم کوي.

د تجارتي دفاترو درلودل له ځو اړخونو څخه د تجار او تجارتي شرکتونو لپاره د اهمیت وړ دي:

۱- تاجر د خپلو تجارتي دفاترو په اساس خپله ګټه او زیان ارزوي.

۲- تجارتي دفاتر په محاکمو کې د ثبوت ښه وسیله ده، دغه موضوع د تجارت د اصولنامې په ۷۹ ماده کې داسې راغلې ده «په هغو اختلافاتو کې چې د سوداګرو تر منځ د تجارتي معاملاتو په اړه رامنځ ته کیږي، تجارتي قوانین کیدلی شي د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي، د ثبوت د وسائلو په توګه قبول کړای شي».

۳- د افلاس او د یووالیتوب په برخه کې هم تجارتي دفاتر د اهمیت وړ دي، په هغه صورت کې چې تجارتي دفاتر له قانون سره سم تنظیم شوي وي، نو تر افلاس او ورشکستګۍ پورې اړوند اصول په عادی توګه تطبیق کیږي او که داسې نه وي جزائي بڼه خپلوي.

۴- تجارتي دفاتر دغه راز د دولتي مالیاتو د اخیستلو په برخه کې هم ونډه لري، یعنې د مالیاتو اخیستل د اصولی دفاترو له مخې ترسره کیږي، له هغې پرته به په تاجر باندې بیمه او نور مؤیدات تطبیقیږي.

۵- د دغو دفاترو درلودل له تاجر سره مرسته کوي چې خپل ورځني معاملات په دغو دفاترو کې ثبت کړی او په نتیجه کې د خپلو معاملاتو د انجام له څرنګوالي څخه خبر شي او خپل بیلانس و پیژني.

د تجارتي دفاترو ډولونه

د تجارتي معاملاتو لپاره دوه ډوله دفاتر وجود لري:

الف- اجباري تجارتي دفاتر ب- اختیاري تجارتي دفاتر.

الــف- اجباری یا ضروري تجارتي دفاتر: دغه دفاتر له هغو دفاترو څخه عبارت دي چې قانون تاجــر د هغو په درلودلو سره مجبوروي، لکه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۶۰ ماده په دې اړه وايي:

هــر تاجر مکلف دی چــې دری ډوله دفاتر ولري، ورځنی دفتر، د دارایۍ او شــتمنۍ دفتر او لــوی دفتر، سربیره په دې تاجــر مکلف دی چې د ټولو صادرېدونکو او وارد کېدونکو مکتوبونو او تلګرافونو اصل او د تادیې پاڼې په منظم ډول له ځان سره وساتي.

۱- **ورځنــی دفتر:** له هغــه دفتر څخه عبارت دی چې تاجر پکې خپــل ټول ورځني معاملات د تاریخ په اســاس لیکي، پــه دغه صورت کې کومې پاڼې چې په ورځنــي دفتر کې درج کېږي باید وساتلې شي، څکه تاجر په څو ورځو کې د خپلو ټولو معاملاتو ټولګه په ورځني دفتر کې قید کوي.

دافغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۰ ماده د ورځني دفتر د مندرجاتو په اړه داســې لیکي «د تجارت په پیل کې وروسته له دې چې د ۶۹ مادې په موجب سره د تاجر اصلي سرمایه تعیین کیږي او پــه ورځني دفتر کې قید شي، نو د راکړې ورکــړې ټول کلي او جزئي معاملاتؤ که هغه تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند وي یا تر عادي معاملاتو پورې، په جلاجلا توګه د تاریخ په ترتیب سره معامله کیږی او دغه راز یې شخصي مصارف قید کیږي، په دغه صورت کې په ورځني دفتر کې د یوه تاجر ټول معاملات له هره اړخه چې وي درج کیږي او وروســته د همدغه دفتر له مخې تصنیف کیږي او هر صنف او ډله په خپل حساب سره معامله کیږی».

۲- **د شــتمنۍ دفــتر:** د هغو دفاترو لــه جملې څخه چې په اســاس یې تاجــر خپل معاملات تنظیمــوي یــو هم د دارایۍ دفــتر دی، تاجر مکلف دی چې د هر کال په پــای کې د خپلې ټولې شــتمنۍ موجودي، د دارایۍ په دفتر کې درج کړي او دغــه دفتر ته په مراجعې سره خپل بیلانس چې په حقیقت کې د همدغه دفتر نچوړ او خلاصه ګڼل کیږي په لاس راوړي او له مخې یې خپله ګټه او تاوان معلوم کړي.

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۶۹ مادې له حکم سره ســم د دارایۍ په دفتر کې لاندې چارې درج کیږي:

a. هغه نقود (پیســې) چې د منقولو او غیر منقولو اموالو له اټکلي قیمتونو سره یې د فعالیت د پیل په ورځ خپل تجارت ته ځانګړې کوي، د هغو اسهامو او اسنادو د نشر قیمتونه چې د هغو د جاري قیمت په اعتبار سره په دغه نیټه اخیستل کیږی یا پلورل کیږي او ټول هغه دیون (قرضونه) چې د حصول وړ وي، که هغه د اسنادو له مخې وي یا پرته له اسنادو څخه وي.

b. ټوله هغه دیون چې د بل چا په ذریعه او د هغوی له تعهداتو څخه لاس ته راځي.

c. د خالصې دارايۍ له تعیین وروسته (چې د دیونو له وضعه کولو وروسته د دارایۍ له اندازې څخه عبارت ده)، تاجر مجبور دی چې د هر حسابي کال په پای کې یو داسې بیلانس ترتیب او په دغه دفتر کې یې درج کړي چې د هغه تر تجارت پورې د مخصوصې دارایۍ او دیونو اندازه پکې څرګنده شوې وي، بیلانس باید لږ تر لږه په کال کې یو وار ترتیب شي.

۳- لوی دفتر (دفترکل): د افغانستان د تجارت اصولنامې د لوی دفتر په برخه کې یوازې د هغه نوم ذکر کړی، خو د دغه دفتر د استفادې او ساتنې په اړه یې څه نه دي ویلی، په دې توګه ویلای شو چې عملاً دوه ډوله دفاتر چې مخکې یې یادونه وشوه وجود لري، ځکه هغه دفتر اجباري نشو بللای چې د استفادې څرنګوالی یې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې نه وي بیان شوي، خو د دغه دفتر محتویات له ټولو هغو معاملاتو څخه عبارت دي چې لومړی په ورځني دفتر کې ثبت شوي وي او وروسته په دغه دفتر کې درج کیږي، له دې امله ویلای شو چې په دغه دفتر کې ټول هغه معاملات موندل کیدلی شي چې د تاجر له لوري په یوه کال کې ترسره شوي دي.

ب- اختیاري تجارتي دفاتر:

په هغو تجارتي دفترونو سربیره چې د قانون له مخې سوداګر د هغه په لرلو مجبوریږي، تاجر او تجارتي شرکتونه کولی شي د خپلو معاملو د خاصو اړتیاوو او غوښتنو پر اساس د خپلې خوښې سره سم د اختیاري تجارتي دفترونو په تاسیس لاس پورې کړي، دغه دفترونه کیدای شي په مختلفو ډولونو او شکلونو رامنځته شي.

د اختیاري تجارتي دفترونو د ایجاد او تاسیس په اړه د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۶ ماده داسې وایي: «هر سوداګر د خپلې تجارتي معاملې د احتیاج او لزوم پر اساس کولای شي په یادو شویو دفترونو سربیره نور دفترونه هم ترتیب کړي، خو دغه دفترونه د مخکینیو دفترونو په برخه کې د ذکر شویو شرایطو تابع نه دي».

د اختیاري تجارتي دفترونو له ډلې څخه یو هم لوی دفتر دی چې په دغه دفتر کې تجارتي معاملې د سهم او ورځې په ډول نه درج کیږي، بلکې د هر مشتري لپاره ځانګړې پاڼې په پام کې نیول کیږي. په دغو پاڼو کې له یوه مشتري سره ټولې ترسره کیدونکې معاملې درج کیږي. دغه راز په دغو دفترونو کې پاڼې په مجلد (د ټوک په بڼه) یا غیر مجلد ډول یعنې د کار په ډول ساتلی کیږي او هر کله چې له مشتري سره نوې معامله ترسره کیږي، کارتن ته نوې پاڼې ور اضافه کیږي.

د اجباري او اختیاري تجارتي دفاترو د ثبوت قدرت:

اجباري تجارتي دفاتر هغه مهال د ثبوت د ښې وسیلې په توګه کارول کیږي چې په هغو کې سولیدنه، قلم وهنه او نور شکمن آثار تر سترګو نه شي. خو له دې سره سره بیاهم محکمه کولای

شي هغــه دفــتر چې اصولي نه وي د هغه په خاوند يعنې هغــه چا باندې چې په غلطه يې ترتيب کړی دی اســتعمال کړي او په دغه دفتر باندې تکيه وکړي، د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸۰ ماده د تجارتي دفاترو د ثبوت دقدرت په اړه داسې ليکي:

۱- تجارتي دفاتر په غير تاجر باندې دليل نه شي کيدلی، مګر هغه اظهارات چې په يادو شــويو دفاترو کې ثبت شوي وي، د محکمې لپاره يو د طرفينو ته د قسم د متوجه کولو اساس کيدلی شي، هغه هم په هغو مواردو کې چې اثبات يې په شهادت سره جواز ولري.

۲- هغه تجارتي دفاتر چې په منظم ډول ترتيب شوي وي په تاجر باندې دليل کيدلی شي، هغه څوک چې په دغو دفاترو باندې تمســک کوي نشي کولای يوازې په هغه څه باندې اســتدلال وکړي چــې د هغــه ګټه ثابته وي او هغه څه چې د ده دعوې له نقص سره مخامخ کوي هغه رد کړي، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې د تجارتي دفترونو د ثبوت د قدرت موضوع په صريح او واضح ډول نــه ده ذکر کړې، خو د افغانســتان د مدني قانــون د ۹۹۸ مادې د حکم له مخې په دغه ځای کې دوه حالته تر سترګو کيږي.

لومــړی حالت: که چيرتــه د دعوی داوړه لوري ســوداګر وي او د منازعې وړ موضوعات هم تــر تجارتي فعاليتونو پورې اړوند وي، په دغه صورت کــې تجارتي دفاتر د تاجر په ګټه او دغه راز په هغه باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي، ځکه دواړه لوري د تجارتي دفاترو په درلودلو سره مکلف دي.

دويم حالت: هغه دعوی چې د يوه تاجر او بل غير تاجر تر منځ وي په دغه صورت کې دفتر په تاجر باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي نه په غير تاجرباندي، ځکه که داسې شي نو تاجر په خپلو دفاترو باندې عام او تام تسلط لري او هرکله يې چې غوښتي وي کيدلی شي خپل دفاتر په خپله ګټه تغيير کړي په داســې حال کې چې مقابل لوري دا ډول لاس رســی نه لري، پــه هــر حال تجارتي دفاتــر د تجزيې وړ نه دي يعنې که يو غير تاجر فــرد په تاجر باندې د هغه تجارتي دفتر د ثبوت د وسيلې په توګه استعمال کړي، نو نشي ويلی چې يوه برخه يې چې ده اتکاءورباندې کړې ده او خپله ګټه پکې ويني قبول او پاتې نور يې رد کړي.

د اختيــاري تجارتي دفاتــرو د قدرت د ثبوت په برخه کې بايد وويــل شي چې دا ډول دفاتر د ثبوت ښــه وســيله ګڼل کيږي او يــوازې د يوې « حقوقی قرينې » په توګــه د ادعاء د صدق لپاره کارول کيدلی شي، البته دغه قرينه نســبي ده او تر هغه چې خلاف يې ثابت نه شي حقيقت ګڼل کيږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په برخه کې کوم مشــخص حکم نه لري، خو د دغي اصولنامې د ۷۹ مادې له مطالعې څخه داســې اســتنباط کيږي

چې اختیاري تجارتي دفاتر اصلاً د ثبوت صلاحیت او قدرت نه لري، ځکه یاده شوې ماده وایي: « د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شــوي دي، قانوني تجارتي دفاتر کیدلی شي چې د ســوداګرو ترمنځ د تجارتي معاملاتو له امله په رامنځ ته کیدونکو اختلافاتو کې د ثبوت د وسائلو په توګه و منل شي».

نو لیدل کیږي چې په یاده شوې ماده کې یوازې له قانوني تجارتي دفاترو څخه یادونه شوې ده او له اختیاري تجارتي دفاترو څخه هیڅ یادونه نه ده شوې، بناءً د تجارت د اصولنامې له نظره که څه هم له اختیاري تجارتي دفاترو څخه یادونه نه ده شــوې خو دغه دفاتر د اهل خبره اشــخاصو لخوا یوازې د هغه دعوې په برخه کې مطالعه کیږي چې په اســاس یې دغه دعوه رامنځ ته شــوې ده او مقابــل لــوري ته په لاس نه ورکول کیږي، ځکه مقابل لوری چې د تاجر رقیب او ســیال دی کیدلی شي د هغه د دفاترو له مخې د هغه د تجارت ټول اسرار کشف کړي او د هغه تجارتي چارو ته صدمه ورسوي.

د همدغه دلیل له امله تجارتي دفاتر په ډېرو اســتثنائي حالاتو کې مثلاً په هغو حالاتو کې چې تاجر له دیوالیتوب سره مخ دی او یا یې د تجارت له شــغل څخه ځان ګوښــه کړی وی او د تجارتي راز پټول اهمیت ورته و نه لري مقابل لوري (د تاجر سیال) ته په لاس ورکول کیږي.

تجارتي سیالۍ

د سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو تر منځ د سیالیو د رامنځ ته کولو، او د دې لپاره چې تجارتي مؤسســات و توانیږي په اقتصادی تبادلاتو کې خپله تنظیموونکې ونډه اداء کړي نو ضرور ده چې لاندې غوښتنو ته ځواب ووایي:

– رقابت او سیالي باید سالمه وي

– رقابت باید آزاد وي، په دې معنی چې د سوداګرو لخوا باید د سالم رقابت د اصولو د رعایت په برخه کې موانع ایجاد نه شي، ســالم تجارتي رقابتونه د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې هم بیان شــوي دي، د نړۍ د زیاتره هیوادونو په قوانینو کې، د سالم رقابت تعریف نه تر سترګو کیږي خو د یو شمیر هیوادونو په قوانینو کې سالم رقابت تعریف شوی دی چې په لاندې توګه یې ذکر کوو.

غیر ســالم رقابت هغه دی چې له تجارتي عرف سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د نا ســالمو طرزالعملونو زیږنده وی، دغه نا سالم طرزالعملونه په څلورو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم په هدف د تاجر په خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو او سیالانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- د مشتریانو یا مستهلکینو په نزد تردید رامنځ ته کول

خلاف تبلیغات

د هغو نا سمو معلوماتو خپرول چې د رقیبانو او سیالانو د زیانمنیدو باعث و گرځي، د نا سالم رقابــت اســاس جوړوي، حتی که انتقادات په واقعیت هــم ولاړ وی تاجر حق نه لري چې د نورو پــه وړاندې خلاف تبلیغات وکړي او باید مســؤلو مقاماتو ته یې په اړه اطلاع ورکړل شي. د خلاف تبلیغاتو ممانعت د مقایسه وي(پرتله ایز) اشتهار مشروعیت مطرح کوي، ځکه مقایسه وي اشتهار د خلاف تبلیغاتو له وسائلو څخه گرځیدلی شي، د دې لپاره چې مقایسه وي اشتهار په سالم ډول او له فریب څخه خالي وي، لازمه ده چې د هماغه شي، یا هغو خدماتو په برخه کې ترسره شي چې د همدغو اړتیاوو پوره کوونکي وي، کومه مقایسه چې رامنځ ته کیږي په واقعیت ولاړه وي او هغه څرگندونې چې کیږي د ارزونې وړ وي.

صداقت، حقیقت او واقعیت د قانوني مقایسوي اشتهار له عمده شرایطو څخه شمیرل کیږي.

د رقیبانو د داخلي نظم گډوډول

د یــوه شرکــت یا یــوې تجارتي مؤسســې د داخلي نظم د گډوډولو یوه ښــه بیلگــه د هغو د کارکوونکو استخدام دی، په دې معنی چې تاجر هغه شخص چې د هغه د سیال او رقیب له شرکت سره د قرارداد په اســاس په کار لگیا دی جلبوي، او په دې ترتیب سره هوډ لري چې د خپل ســیال شرکت یو مهم عنصر له هغه څخه جلا او دغه شرکت زیانمن کړي.

دغه راز تاجر چې دغه عمل ترسره کوي هدف یې دا دی چې په دې توگه د خپل رقیب تاجر په لاس کې شته معلومات تر لاسه کړي، د هغه مشتریان ځان ته راجلب کړي او یا د هغه له مسلکي تجاربو څخه استفاده وکړي.

دغــه راز د وســائلو هــر ډول تصاحب چې د هغه په ســیالو شرکتونو کې د فعالیتونو د ښــه پرمختگ لپاره کارول کیږي، د نا سالم رقابت یو عمل گڼل کیږی، د بیلگې په توگه صنعتی جاسوسي یا د سیالو شرکتونو د مشتریانو لیست ته لاس غځونه او یا هم د سیالو شرکتونو د نظم گډوډول.

تقلید

تقلید هم د نا ســالم رقابت له وسائلو څخه شــمیرل کیږي، اوپه ډیرو زیاتو او مختلفو اعمالو کې شاملیږي، د مثال په توگه د رقیب له اشتهاري اسنادو څخه تقلید کول،یا د عطرو له هغه بوتل څخه استفاده چې د نوموړي د رقیب د عطرو له بوتلونو سره ورته والی لري، ځکه مشتري د دغو عطــرو د رانیولــو پرمهال نشي کولی څو باوري شي چې دا هماغــه عطر دی چې مخکې یې کارول او کنه دا هغه عطر دی چې د تقلید او ناسالم رقابت په هدف تولید او بازار ته عرضه شوی دی.

د مشتريانو يا کاروونکو په وړاندې ترديد پيدا کول

دا ډولو هغو اعمالو ته وايي چې د مشترى په روحيه کې اختلال رامنځ ته کوي، او په دې توګه يې ځان ته جلبوي، بايد ووايو چې د ناسالم رقابت پر هغو اعمالو سربيره چې يادونه يې وشوه، د دغه تعريف په اساس چې، د رقابت خلاف فعاليتونه له هغو فعاليتونو څخه عبارت دي چې د هغو په اساس تاجر نه غواړي آزاد رقابت ته ځاى پريږدي، کيدلى شي ډېرو نورو اعمالو ته هم شامل شي.

د دا ډول اعمالو له ممنوع ګرځولو څخه د حقوقي قواعدو موخه دا ده څو د هغو کسانو کړنلارې چې د آزاد رقابت په لاره کې مانع ايجادوي مجازات کړي، ځکه د دغو فعاليتونو هدف د آزاد رقابت مختل کول او هغو ته صدمه رسول دي.

د آزاد رقابت خلاف فعاليتونه په دوو برخو ويشل شوي دي:

- پر بازار باندې د حاکميت له موقف څخه ناوړه استفاده
- د ناوړه سيالۍ او رقابت لپاره د سوداګرو ترمنځ تفاهم

په لومړي حالت کې: يو يا څو تجارتي شرکتونه په ګډه د يوه داسې شرکت په توګه فعاليت کوي چې په بازار باندې حاکميت لري او داسې عمل کوي چې له مخې يې و کولاى شي د آزاد رقابت په خلاف کړنو سره خپل دغه حاکميت دوامدار وساتي او يا هغه تقويه کړي.

دويم حالت: څو تجارتخونې يا شرکتونه موافقه کوي، څو رقابت په خپل منځ کې محدود کړي او يا يې په کلي توګه له منځه يوسي. په دغه حالت کې د رقابت خلاف فعاليتونه کيدلى شي تر يوه تجارتي شرکت يا څو خاصو هغو پورې منحصر وي.

په تجارتخونې يا شرکت پورې اړوند، د رقابت خلاف فعاليتونه

کله چې يوه تجارتخانه پر بازار باندې قدرت ولري، د دې زمينه مساعده کيږي چې دغه تجارتخانه په بازار کې آزادانه کار وکړي چې پر بازار باندې دغه استقلال د تجارتخانې يا شرکت د واکمنۍ څرګندوى دى، دغه موقف د يوه استعماري قدرت په توګه راڅرګنديږي او د تجارتخانې لپاره د ازاد رقابت په لاره کې د خنډ پيدا کولو زمينه برابره وي، دغه راز تجارتخانه د خپلو سيالانو په مقابل کې له خپلو پراخو امکاناتو څخه استفاده کوي چې له دغو امکاناتو څخه د مشتريانو او کاروونکو په مقابل کې هم کار اخلي.

د نړۍ په زياتره هيوادونو کې حقوقي قواعدو دا ډول کړه وړه منع کړي دي، ځکه د دغو قواعدو هدف د لويو سوداګرو په مقابل کې له کوچنيو تجارتونو څخه دفاع ده، نو د دغه هدف

د تأمیــن لپــاره یو له حقوقي قواعدو څخه په دې باندې بناء دي چې پر بازار باندې له واکمنۍ او حاکمیــت څخــه مخنیوی وکړي او لوی شرکتونه و نه توانیږی چې پر تجارتي بازارونو باندې عام او تام حاکمیت ترلاسه کړي.

پر بازار باندې د حاکمیت د ارزونې معیارونه

پر بازار باندې حاکمیت اصولاً نا مشروع دی. او له دغه حاکمیت څخه ناوړه اســتفاده هم نا مشروع عمل دی، دغه ناوړه اســتفاده د هغو کسانو لخوا کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لری، په بازار باندې د حاکمیت د تشــخیص لپاره په لومړي قدم کې لازمه ده څو یو مورد نظر او د پام وړ بازار تشــخیص شي، په دوهمه مرحله کې باید هغه ســلنه او فیصدي اټکل شي چې یو تجارتي شرکــت یــې په دغه بازار کې لري، خو په دغه بازار کې دغه موجوده فیصدي د ناوړه اســتفادې د اتهام لپاره کافي نه ده، بلکې لازمه ده چې د نورو عناصرو په واسطه تقویه شوې وي او بیا په دې توګه په بازار باندې د حاکمیت له ناوړه استفادې څخه خبره وکړو.

کلــه چــې تجارتي شرکت د بازار یوه محدوده برخه په لاس کې لري، د مثال په توګه له شــپږو څخه تر لسو فیصدو پورې په یوه بازار باندې د شرکت له حاکمیت څخه نه شو ګڼلای، خو د دې پــه خــلاف کې د یوه بازار یوه مهمــه او لویه برخه، د مثال په توګه که ۵۰ په ســلکو کې برخه د یوه شرکت په لاس کې وي نو دلته په بازار باندې د حاکمیت موضوع مطرح او څیړل کیدلی شي.

پر بازار باندې د حاکمیت مکمل معیارونه

پر بازار باندې د حاکمیت له مکملو معیارونو څخه یوهم بازار ته د ورننوتلو له موانعو څخه عبــارت دی، د مثال په توګه په بازار کې د د کوکاکولا ښــه شــهرت همدغه بــازار ته د نورو د ور داخلیدو یو مانع دی، له بل لوري د یوه مشهور مارک او نښانې درلودل هم بازار ته د ور داخلیدو یــو مانع جوړوي، دغه راز تخنیکي او تکنالوژیکي مخکې والی او ســبقت هم بازار ته د داخلیدو له موانعو څخه دي.

د تجارتخونې (شرکت) طرزالعمل

دغه طرزالعمل یوازې د هغو تجارتخانو (شرکتونو) په برخه کې کارول کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، د مثال په توګه یو شرکت پرته له دې چې بل تجار یا تجارتي شرکت ورسره په رقابت کې وي د خبــتو بیه لوړه ســاتي. دغه راز په ډېر ټیټ نرخ سره د یوه جنس عرضه کول یوازې د هغــه شرکت لخوا ترسره کیدلی شي چې پــه بازار باندې حاکمیت ولري او په دې توګه د رقیبانو د امکاناتو د سلبولو باعث ګرځي. ځکه هغوی له دا ډول امکاناتو څخه نه دي برخمن او نشي کولای

چې همدغه اجناس په دومره ټيټ قيمت سره بازار ته وړاندې کړي.

د سوداګرو او د توکو برابروونکو تر منځ په اړيکو کې د خپلواکۍ نه موجوديت

د خپلواکۍ نه موجوديت کيدلی شي دوه اړخيز وي، په دې معنی چې تاجر د توکو برابروونکي د مقرراتو تابع وي او يا بالعکس برابروونکی د تاجر د مقرراتو. د اقتصادي خپلواکۍ نه موجوديت هغــه مهال د آزاد رقابت په مخکې خنډ ګرځي چې له يوه لوري تاجر يا برابروونکی و نه توانيږي له بالمثله (ورته)لارې څخه استفاده وکړي او له بل لوري د تاجر يا توکو د برابروونکي طرزالعمل د آزاد رقابت په لاره کې مانع رامنځ ته کړي، بناءً حقوقي قواعد د يوه شرکت يا يوې ډلې ســوداګرو له لوري د هغو کسانو په برخه کې سوء استفاده ممنوع ګرځوي چې د دوی تر اقتصادي حاکميت لاندې وي.

د څو شرکتونو لخوا ډله ايز اقدام

دا هغــه عمــل دی چې څو تجارتي شرکتونه د يوې موضوع پــه اړه موافقه کړې وي او په دې توګه په بازار کې د آزاد رقابت مانع ګرځي، په دغه حالت کې کولای شو پر بازار باندې له ډله ايز حاکميت څخه خبره وشي، په دغه صورت کې د دوو يا زياتو اقتصادي شرکتونو د ملګرۍ په نتيجه کــې پــه بازار باندې حاکميت رامنځ ته کيږي چې له حقوقي پلوه له يوه او بل څخه جلا دی، خو په ګډه کار کوي او يا را څرګند شوي دي.

د پنځم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸ مادې له مخې تاجر داسې تعريف شوی دی:

– ټول اشخاص كه هغه افراد وي او يا تجارتي شركتونه خو چې تجارتي اهليت ولري او په خپل نم سره په يوه يا څو تجارتي معاملاتو ځان مشغول کړي او دغه كار خپل دوامداره شغل وګرځوي.

– تجـارتي اهليـت: هر فرد چې د اتلس كلنۍ سـن يـې تكميل كـړی وي او د خپلو حقوقي تصرفاتو لپاره يې د شـخصيت او تجارت د ډول له امله كوم قانوني موانع نه وي موجودې، کولای شي تجارت وکړي.

– تاجر د لاندې حقوقو درلودونكی دی.

۱- د تجارتي شركت د تأسيس حق ۲- د كرايې د تمديد حق ۳- د تجارتي عنوان د درلودلو حق

۴- د اختراع حق ۵- د تجارتي نښې او موډل حق ۶- په ګروۍ كې د تجارتي شركت د ايښودلو حق.

– تاجر لاندې وجائب لري:

۱- د تجارتي جواز اخيسـتل ۲- د تجارتي ثبت په دايره كې ثبتول ۳- د اجباري تجارتي دفاترو درلودل (ورځنی دفتر، د دارايۍ دفتر او لوی دفتر).

– تجارتي رقابت: تجارتي رقابت بايد سـالم او آزاد وي، د زياتره هيوادونه په قوانينو كې د سالم آزاد رقابت تعريف نه تر سـترګو كيږي، خو د يو شـمير هيوادونو قوانين د نا سـالم رقابت په اړه داسې نظر لري:

– ناسـالم رقابت له هغه رقابت څخه عبارت دی چې له تجارتي عرف او عاداتو سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د ناسـالم طرزالعمل زيږنده وي، دغه نا سـالم طرزالعمل په لاندې څلورو برخو وييشل شوی دی:

۱- د بدګومانۍ يا سوء تفاهم د پيدا كولو په هدف د تاجر خلاف تبليغات

۲- د رقيبانو د تجارتي شركتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقليد

۴- له مشتريانو او كاروونكو سره ترديد او شک پيدا كول

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- تاجر څوک دی او یو فرد څه وخت د تاجر صفت خپلوي؟

۲- تاجر د کومو حقوقو درلودونکی دی؟

۳- د تاجر وجائب څه دی؟

۴- تاجر ته د اجباري او اختیاري دفاترو د درلودلو اړتیا څه ده؟

۵- د اجباري او اختیاري دفاترو د ثبوت قدرت توضیح کړئ؟

۶- تجارتي رقابت څه دی؟

۷- سالم او نا سالم رقابت څه ډول له یوه او بل سره جلا کولای شو؟

تجارتي قراردادونه

ټولیزه موخه:

د تجارتي قراردادونو پیژندل، د قراردادونو عمومي شرایط او د هغو ډولونه.

د

زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- د قراردادونو عمومي شرایط و پیژني.
- د تجارتي قراردادونو او نورو هغو تر منځ تفکیک وکړای شي.
- ملي او نړیوال قراردادونه و پیژني.
- د حمل و نقل، بیه او سرقفلي په قراردادونو پوه شي.

د تجارت په ساحه کې یوازې هغه قراردادونه مطرح کیږي او د تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې مطالعه کیږي چې د قراردادونو د عمومي شرایطو په حفظ سره په مدني حقوقو کې ترې یادونه شوې وي.

تعریف: د افغانستان مدني قانون تر عقودو او قراردادونو پورې اړوند کلي اصول تعریف کړي او د تجارت په اصولنامه کې د قراردادونو تعریف شتون لري. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد د تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

د یاد شوي قانون ۶۰۹ ماده دغه راز په دې برخه کې وايي چې:

که د یوه عقد لپاره قانوناً د یوه مخصوص شــکل رعایت په لیکلي ډول لازم وي او عقد یې تر ځینې مراسمو لکه مقاولې پورې موقوف کړی وي، نو تر هغه چې دغه شکل مراعات نه شي او یا ټاکل شوي مراسم اجراء نه شي عقد نه شي منعقد کیدلی.

په هغه صورت کې چې دواړو لوریو د قرارداد په تنظیم سره موافقه کړې وي، داسې بلل کیږي چې ګواکي د عقد تړون یې د قرارداد تر تمدید پورې تړلی دی، خو د یادې شوې مادې وروستي بند زیاته کړې ده چې «که قرارداد تنظیم شوی هم نه وي، خو ثابته شي چې دواړو لوریو عقد منعقد ګڼلی دی، د قرارداد نه تنظیم او ســمون د عقد د عدم انعقاد ســبب نه ګڼل کیږي، مثلاً مشتري یا (اخیستونکي) ته ټول مال یا د هغه یوه برخه تسلیم شوی او بایع (خرڅوونکي) د خرڅ شوي مال ټول قیمت یا یوه برخه ترلاســه کړې ده، په دغه صورت کې که څه هم چې قرارداد نه دی تنظیم شوی، مګر عقد منعقد شوی بلل کیږي.

د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې د ټولو تجارتي قراردادونو په برخه کې داســې احکام شتون لري چې په اساس یې د بیمې قرارداد، کاري حق العمل، د حمل او نقل قرارداد، دلالي، د بیه لرونکو بورسیو او پاڼو کاروبار، تجارتي رهن، تجارتي ضمان، بانکداري او دغه راز د سرقفلي قرارداد، خاص قراردادونه بلل کیږي.

که د نورو هیوادونو د تجارت حقوق مطالعه کړو نو لیدل کیږي چې د یو شمیر قراردادونه په اړه یې د ځانګړو قراردادونو په توګه بحث کړی دی، د مثال په توګه د فرانسې په مدني کود کې د تجارتي قراردادونو په ســاحه کې په ځانګړي ډول له تجارتي تبادلې څخه د تجارتي قرارداد په توګه یادونه شوې ده، د فرانسې د مدني کود ۱۷۰۲ ماده د تجارتي تبادلې په اړه وايي: تجارتي تبادله هغه قرارداد دی چې په اساس یې یو جنس د بل جنس په مقابل کې تبادله کیږي.

د فرانسې مدني کود تبادله د یوه تفاهمي قرارداد په توګه پیژندلې ده، له هغو ټولو خصوصیاتو سره سره چې تجارتي تبادله یې لري بیا هم د قراردادونو تر عمومي شرایطو لاندې راځي، خو دغه ټکــی باید له پامه و نه غورځول شي چې هیڅ کله نشــو کــولای قراردادونه په کلي ډول د تدوین شــویو او تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې یو له بل سره تفکیک کړو. د هر قرارداد تجارتي یا مدني خصوصیت تر دې پورې تړلی دی چې د ســوداګرو اشــخاصو ترمنځ منعقد شــوی دی او که د غیر تاجــرو اشــخاصو تر منځ خــو حالاتو ته په پام سره کیدلی شي مدني یــا تجارتي وګڼل شي، په هغه حالــت کې چــې قرارداد تجارتي وي نــو د اموالو او د تجارت د حقوقو ټــول هغه مقررات چې د محاکمــو د صلاحیــت، د څیړنې د څرنګوالي، د اثباتو د دلائلو، تضامنــي ضمانت او نورو لپاره یې وړاندوینه شوې ده، د تطبیق وړ دي.

نړیوال تجارتي قراردادونه

په نړیوال تجارت کې سازمانونه او بنسټونه زیاتره وخت، لکه د لندن د غلاتو د تجارتي اتحادیې(London Contrade Association) د قراردادونو په څیر د معاملاتو او غلاتو د پیر او پلور لپاره نمونه قراردادونه (Contracts Types) تهیه کوي. د ملګرو ملتونو سازمان، د تجارت نړیواله مؤسسه او د اروپایي اتحادیې غړي دغه راز هڅه کوي چې متحدالشکل قراردادونه تهیه کړي.

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروسته یې تفسیر او تعبیر د اختلاف وړ وګرځي لکه د F.O.B خرڅلاو، د C.E.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ م کال کې تأسیس شوی دی، د حقوقو د علماؤو، سوداګرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخیلو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې په دې برخه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او په هغو مواردو کې چې د پلورونکي او پیرودونکي تر منځ اختلاف رامنځ ته کیږي دغه کتاب ته مراجعه کوي. په دغه ساحه کې درې ډول خرڅلاو ترسره کیږي چې له F.O.B او C.E.F او C and F څخه عبارت دی.

FOB خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بیړۍ باندې یا د بیړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بیړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي، له دې سره سم د بیړۍ بندر د توکیو د حمل مبدأ ګڼل کیږي او له هغه نیټې چې توکي بیړۍ ته ور باریږي تر اخیستونکي (مشتري) پورې تعلق پیدا کوي او د سمندري حمل، بیمې، له ګمرک څخه د تخلیې او ترخیص او دغه راز تر خپله ځایه د رسولو ټول مصارف یې په هغه باندې دي، نو له همدې امله ټول هغه خسارات چې د بارېدو له نیټې څخه توکیو ته متوجه کیږي د اخیستونکي (مشتري) په غاړه دي.

C&F خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو ټولو اړونده لګښتونو او انتقال ته شامل وي، له همدې امله زیاتره وخت له C&F څخه وروسته د بندر نوم ذکر کیږي.

دغه ډول قراردادونه له ۱۹مې پیړۍ څخه را وروسته رواج شوي دي. د C&F په خرڅلاو کې اخیستونکی د توکیو او اجناسو له باریدو وروسته مالک ګڼل کیږي، بناءً ویلای شو کوم توکي چې تر اوسه ځای ته نه دي رسیدلي او په سمندر کې دي و پلورل شي او پلورونکي خپلې پیسې ترلاسه کړي نو هغه مشکل چې په دې برخه کې رامنځ ته کیدلی شي دادی چې اخیستونکي (مشتری) توکي له رانیولو وړاندې نه دي کتلي نو که چیرې د توکیو په تعیین شوي مقدار کې کمبود راځي د پلورونکی او اخیستونکي تر منځ د شخړې د را پیدا کیدو سبب کیږي، د دا ډول اختلافاتو د له منځه وړلو لپاره د ۱۹مې پیړۍ په اواخرو کې په دا ډول قراردادونو کې یو لړ ځانګړي شرایط اضافه شول چې د هغو له ماهیت سره یې تناقض درلود، مګر نن د (C&F) په خرڅلاو کې دوې موضوعاګانې باید په پام کې و نیولې شي، یوه داچې د توکیو د تحویلۍ له ورځې د توکیو مالکیت اخیستونکي (مشتري) ته انتقال شوی او ټول هغه خطرات چې توکیو او اجناسو ته متوجه کیږي د اخیستونکي په غاړه دي، دوهم دا چې پلورونکی (بایع) د توکیو او اجناسو د حمل او انتقال مسؤل دی او دغه مسؤلیت یې د قرارداد په اساس دی.

CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توری دی، یعنی بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د (CIF) خرڅلاو د C&F خرڅلاو د مقرراتو تابع دی، په دومره توپیر سره چې په دغه خرڅلاو کې تعیین شوې بیه، د توکیو په قیمت او د هغو د انتقال په کرایه سربیره د هغو د سمندري حمل او نقل بیمې ته هم شامله ده، خو باید په پام کې ولرو چې د پلورونکي له لوري د توکیو بیمه کول هغه د بارولو په وخت کې د واردیدونکو خساراتو مسؤل نه ګرځوي، بلکې د بارولو له نیټې وروسته ټول هغه خطرات چې توکیو ته متوجه کیږي د اخیستونکي په غاړه دي، له همدې امله کومه بیمه نامه چې تنظیمیږي د انتقال وړ ده او د اخیستونکي په وجه کې ظهر نویسي کیږي، او یا هم اصولاً د حامل په وجه کې صادریږي.

په دې ترتیب سره اخیستونکی حق لري چې له بیمه کوونکي څخه مستقیماً د واردو شویو خساراتو په اندازه پیسې ترلاسه کړي او که بیمه کوونکی وارد شوي خسارات ور نه کړي اخیستونکی، پلورونکي ته د مراجعې حق نه لري.

د داخلي تجارت قراردادونه

د افغانستان تجارت اصولنامې ته په کتنې سره، د هغو قراردادونو له جملې څخه چې د تجارت د حقوقو په ساحه کې ترسره کیږي یو هم د حمل او نقل قرارداد دی.

د حمل و نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي»، د فرانسې د تجارت په حقوقو کې، د ځمکې یا اوبو له لارې د شـیانو د حمل په اړه له ۱۷۸۲ مادې څخه تر ۱۷۸۶ مادې پورې په مدني قانون کې یادونه شوې ده او د تجارت په اصولنامه کې یې له ۸۲۴ څخه تر ۸۵۵ مادې پورې وړاندوینه شوې ده.

د هوایـی حمل او نقل لپاره جلا مقررات تدوین شـوي دي او پـه څنګ کې ورسره په لاندې شرحه نړیوال کنوانسیونونه هم د مختلفو دولتونو تر منځ لاسلیک شوي دي:

۱- د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل په برخه کې د سویس (Brene) نړیوال کنوانسیون.

۲- د ۱۸۹۳کال د C.I.M توکیو د حمل او نقل کنوانسـیون، د دغه کنوانسیون وروستی سمون په۱۹۵۵کال کې وو.

۳- د وارسـا د ۱۹۱۹ د هوایی حمل او نقل کنوانسـیون، دغه کنوانسـیون په ۱۹۵۵کال کې په لاهه کې اصلاح شو.

۴- د توکیو د ځمکني لیږد رالیږد کنوانسیون، ۱۹۵۴کال ژنیو C.M.R

۵- د سمندري لیږد رالیږد کنوانسیون، هامبورګ ۱۹۷۸کال

د فرانسـې د تجـارت په حقوقـو کې هم د حمل او نقـل قرارداد نه دی تعریف شـوی، خو فرانسوي حقوقپوهان د شیانو د حمل او نقل قرارداد داسې تعریفوي چې: د حمل او نقل قرارداد هغـه قـرارداد دی چې د هغو په وسـیله یې د حمل او نقل متصدي متعهـدې بلل کیږي چې له لیږونکي څخه د اجرت په ترلاسه کولو سره معین توکي او سامان آلات ځای پرځای کړي.

په دغه تعریف کې څو ټکي د پام وړ دي:

– قرارداد د هغه چا په واسطه منعقد کیږي چې د حمل او نقل په کاروبار لګیا وي.

– د قرارداد اصلي موضوع د اجرت په بدل کی د معینو توکیو او وسائلو حمل دی.

– د حمل او نقل متصدي د توکیو د حمل په چارو کې د پوره واک او اختیار درلودونکی دی.

له پورتني تعریف څخه دا نتیجه اخیسـتل کیدای شي چې، د حمل او نقل قرارداد د اجارې د خدماتو او اجارې د شیانو له قراردادونو سره توپیر لري، ځکه د حمل او نقل په قرارداد کې اړونده متصدي د شیانو په حمل یا خدماتو په وړاندې کولو کې د عمل پوره واک لري او خپل تعدات په مستقل ډول ترسره کوي.

سر قفلي قرارداد

د هغــو موضوعاتو له ډلې څخه چې له نهمې هجرې پیړۍ راهیســې یې د څېړونکو ذهنونه ځان ته جلب کړی دي د سرقفلۍ موضوع ده، مصریانو او د سوریې خلکو سرقفلۍ ته خلوالرجل ویــل، د مغــرب عربانو مفتاح (زینه) یا جلســه ورته ویل، په عراق کې قفلیــه ورته ویل کیږي، د ســوریې ځینې خلک فروغینة ورته وایي، او پــه ځینې فقهي کتابونو کې له سرقفلۍ څخه په نقل القدم یا خلوالید سره تعبیر شوی دی.

هغو څېړونکو چې د سرقفلۍ په اړه یې مطالعې کړې او مقالې یې لیکلې دي، نه دي توانېدلي چې د دغې مسألې د واقعیت کامل تصویر وړاندې کړي، نو بې له شکه چې په دغه موضوع باندې د بحث لپاره لاهم ځای شته چې له یوې نوې زاویې باید وڅېړل شي، تر څو په دې برخه کې فقهي او حقوقي لیکنې او نظریات ترلاسه شي.

د اکتســاب حق چې په عرف کې سرقفلي ورته وايي کوم معین تعریف نه لري، خو ویلای شــو چې د اکتســاب حق د منقولو او غیر منقولو عواملو له مجموعې څخه عبارت دی، منقول عوامل لکه، اثاثیه، اولیه مواد، ابزار، آلات، تجارتی توکي، نغدې پیســې او غیر منقول عوامل لکه د اختراع حق په تر تجارتي نښــو او علامو پورې اړوند حقوق، د تجارتي محل د اجارې حق او ادبي یا هنري مالکیت او نورو... حقوق.

سرقفلي د اکتساب د حق د اجزاءو یو جزء ګڼل کیدای شي، دغه حق کیدای شي چې مالک یې په یوه محل یا موقعیت کې د کاروبار له امله د مشــتریانو د راجلبولو په علت خپل کړي. سرقفلي د موضوعــي تجارتي اعمالو له جملې څخــه یو عمل دی چې کله د یو لړ ظاهري ضوابطو په وجه شــکلي تجارتي عمل هم ورته ویل کیږي، د سرقفلۍ حق چې تاجر یا کســبګر یې د تجارتي محل یا یوې حرفې او کسب له مخې خپلوي، د دې کار حقوقي اثر له دې امله دی چې ولې نه شي کولای مستاجر (اجاره اخیستونکي) دې ته اړ باسي چې دغه محل او ځای ترک کړي.

په دې اســاس ویلای شــو چې د ځای په اجاره کې د مستاجر د تقدم حق، د مالک د مالکیت حق محدودوي.

سرقفلي د سرمایې او شــتمنۍ له مهمو عناصرو څخه یــوه ده، دغه سرمایه له هغو حقوقو او امتیازاتو څخه عبارت ده چې د یوه تجارتي فعالیت لپاره رامنځ ته کیږي، دغه سرمایه او شتمني د فرانسې په حقوقو کې په (Fond Conncerce de) سره یادیږي او دا په یوه تاجر یا کسبګر پورې د ټولو هغو حقوقو، اموالو او اثاثې مجموعه ده چې تاجر یا کسبګر یې د خپلو اړونده فعالیتونو لپاره برابروي.

تجــارتي شــتمني کیدای شي چې پر سرقفلۍ یا په اجاره کــې د تقدم پر حق سربیره، په لاندې مادي او غیر مادي عناصرو کې شامله شي:

موقعیت، مشـتریان، نوم او تجارتي عنوان، تجارتي او صنعتي نښې او علایم، نقوش، رسمونه او موډلونه، د کارخانې نښه یا علایم، صنعتي جوایز، لومړني تجارتي مواد، تجارتي اثاثیه، تجارتي توکو او نور.

د سرقفلۍ او کسب د حق تر منځ د تفاوت په اړه ویل کیدای شي چې سرقفلي په ملک پورې اړه لري یعنې تر موقعیت، مرغوبیت مشتری والی، او د ساختمان تر ظاهر پورې مربوط حق دی.

ملـک کیـدای شي له اجارې مخکې د محل د چمتو کیدو او ښـه موقعیت او شـهرت له امله د هغـه تاجر یا مسـتاجر ته زیات اهمیت ورکړي او د هغـه مرغوبیت او د جذب توان ته لا ډېر زیاتوالی ورکړي، چې دغه مسأله د سرقفلۍ د کچې په زیاتوالي کې هم مؤثره پریوتلای شي.

په دې اسـاس ښـایي د ملکي سرقفلي کچه یـوازې د موقعیت د تغییر له املـه چې له اجارې وروسـته پیداکېږي، ډېروالی ومومي البته د بیو تغییر او د پیسـو ارزښـت هم په دې چاره کې بې اغېزې نه دی. په دې ترتیب باید وویل شي چې د ملکي سرقفلي د کچې په ټاکلو کې چې د لومړي ځل لپاره په اجاره ورکول کېږي، د کسـب یا سـوداگرۍ حق مداخله نه لري او دا حق وروسـته د مستاجر لپاره رامنځ ته کېږي.

که چېرې څښـتن یا مالك خپل سـوداگریز ملك په اجاره ورکړي، کولی شي د سرقفلي تر عنوان لاندې له مسـتجار څخه مبلغ ترلاسه کړي. لکه څنگه چې مالي سرقفلي نه وي اخیستې او مستجار د ملك د سرقفلۍ په ترلاسه کولو سره ملك بل چاته ورکړي، نو د مستجار د اجارې د مودې تر پای ته رسېدو وروسته له مالك څخه د سرقفلۍ د غوښتلو حق نه لري.

د سرقفلي تعریفونه

لومړی تعریف: سرقفلي د متعارف شرط پر بنسټ د کرایې د عقد یو ډول دی.

دویـم تعریف: سرقفلي د کرایې په وړاندې پـه دوکان کې د اقامت او جلوس د دایمي حق له اخیستلو عبارت ده، چې اصلي مالک ئې دبیرته ایستلو حق نه لري.

درېیم تعریف: سرقفلي له هغه منفعت څخه عبارت ده، چې شخص یې اصلي مالك ته د یوې اندازه پیسو د ورکړې په مقابل کې مستحق گرځي، خو ملکیت له اصلي خاوند سره وي.

څلورم تعریف: سرقفلي یوازې د گټې اخیسـتنې په موخه په یوه مکان کې د پېښـې ایښودلو او ترلاسـه کولـو څخه عبارت ده، چې د هغه مکان واقـف یا ناظر ته د مبلغ ورکړه ده چې صرف تعمیر او بیارغونه موقوفه کړي. په دکانونو کې مسـتعاره سرقفلي پر دې بنسـټ ده چې واقف یا متولي یا ملك د دوکان لپاره ټاکلی مبلغ ټاکي، د دوکان له سـاکن څخه هغه مبلغ واخلي او هغه د اسکان شرعي اجازه ورکړي.

پـه دې صورت کـې ددوکان خاوند حق نه لري هغـه کرایه دار له دوکان څخه وباسـی چې

سرقفلی ورته ثابته ده.اوتر هغه وخته پورې حق نلرې دوکان بل کس ته په کرايه ورکړي ترڅو چې په لومړي سرکې اخستل مبلغ مسترد نکړي.

په کرايه ورکول د شـيانو پر منفعت باندې تړون ته وايي. ټول فقيهان د اجارې کلمه د شـيانو او اشخاصو پر اجارې اطلاقوي. يوازې مالکي فقيهان د اشخاصو او اشياوو د اجارې ترمنځ توپير کوي، له دې امله اجاره د انســان د کار لپاره کاروي، اما د اشــياوو پر منفعت تړون يا عقد کرايه بولي. همداشان که چېرې مستجار د مالك په منافعو کې اخلال رامنځ ته کړي، مالك د اجارې د عقد د فسخه کولو حق لري.

د بېلگې په توگه مالك له مستجار سره د خپل دوکان د اجاره ورکولو پر سر هوکړې ته رسېدلی، چې مســتجار پــه دې دوکان کې زرگري يا خياطــي وکړي، له يوې مودې وروســته د دوکان مالك ناڅاپهويني چې مســتجار په دوکان کې خپلسری کارکوي يا داســې کار په کې کوي، چې دوکان ته زيان رســېږي، مثلاً دېوالونه يې نړولي وي، په دې صورت کې مالك حق لري، چې مســتجار له دوکانه وباسي.

د سوداگريزې بيې قرارداد

سوداگريزه بيه مشخص تعريف نه لري، همداشان د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې هم تعريف شــوې نه ده. په بيه پورې اړوند ټول حقوقي او مدني مقررات په ټول ســوداگريز پير او پلور کې حاکم دي، خو د سوداگريزې بيې د ځينو برخو لپاره ځانگړي مقررات په پام کې نيول شوي دي.

په ټوليزه توگه ســوداگري ازاده ده او ســوداگر د هر ډول سوداگريزو مالونو د پير او پلور حق لري، البته چې نامشروع نه وي او په غير مجازو شيزونو لکه ترياکو او نشه يي توکو پورې تړلي نه وي. اوسمهال هغه محدوديتونه چې د سوداگرۍ لپاره د تطبيق وړ دي، په دوه ډوله دي:

يو يې د ځينو اجناســو د پير او پلور کلي ممنوعيت دی او بل يې له ټاکلو ســازمانونو سره د معاملاتو محدوديت دی. د معاملې محدوديت په هغو مواردو پورې اړوند دی، چې د خرڅوونکي د واك له پلوه، د لېږد رالېږد، بانکوالۍ، بيمې، کارخونې تاسيس او هغو مواردو لپاره چې د دولت په ولکه کې دي، ټاکلي شرايط ولري.

لکه د بهرنۍ ســوداگرۍ انحصــار او دخانيات او بلاخره هغــه محدوديتونه چې دولت يې د عمومــي منابعو د ســاتلو لپاره ټاکي، لکه لــه احتکار څخه مخنيوی، د هغــو خنډونو او رقابت پر وړانــدې چې د توليدوونکو او خرڅوونکو ترمنــځ د بيو د لوړوالي لپاره موجود وي، د مصرفوونکو په ملاتړ پورې اړوند مقررات ټاکل.

د يادونې وړ ده چې د ممنوعه اجناســو د پــير او پلور اړوند مقررات اغلب په جزايي قوانينو کې اټکل شوي او اصولاً د دې ډول شيزونو پېر او پلور منعه دی. سوداگريزه بيه ځانگړي سوداگريز

مشخصات لري چې د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې په دریم څپرکي کې یې یادونه شوې ده.

د ســوداګرۍ د اصولنامــې ۶۲۹ ماده څرګندوي: (د معینه او د انعقاد د قیمت په نســبت د دواړو لوریــو رضــا، بیع ګڼل کېږي). جاریه قیمت او د کتلاك لېږل او د هغه خرڅلاو عرضه چې د اشیاوو د قېمت، مقدار او ماهیت له ټاکلو پرته رامنځ ته شي، ایجاب نه بلل کېږي.

البتــه د یادونــې وړ ده چې بایع غیر (د بل چا) مال نــه شي خرڅولی او په هغه صورت چې داسې وشي، پیرودونکی د هغه مال خاوند نه ګڼل کېږي، خو بایع مکلف دی یا مال وپیري او مشتري تــه یې تســلیم کړي او یا هغه زیانونه چې رامنځ ته شــوي جبران کــړي. په هغه صورت کې چې خرڅلاو د سوداګر له خوا د بل شخص د منقوله اموالو په مورد کې ترسره شي او مشتري ته تسلیم شي، په دې شرط یې مالك ګڼل کېږي، چې پر دې حقیقت خبر نه وي. د مشــتري مالکیت په هغه صورت کې سلبېږي چې دا ثابته شي چې پلورل شوي مالونه مفقود یا مسروقه دي.

همداشــان د یادونې ده چې که د عقد په وخت کې د سوداګریزو اموالو بیع موجوده نه وي، خو د تســلیم پر مهال د تدارك وړ وي، د اعتبار وړ ده. د هغو اموالو د بیعې په برخه کې چې د اتــلاف وړ دي، بایــد وویل شي چې که د عقد په موقعیت کې د دواړو لورو له خوا د مال د اتلاف احتمال په پام کې نیول شــوی وي، بیع یې جایزه ده او د احتمال په صورت کې د مشــتري د قېمت د استرداد حق نه لري.

سره له دې چې د ســوداګریزې بیعې په برخه کې د افغانســتان د ســوداګرۍ په اصولنامه کې احکام شــتون لري، د ســوداګریزې بیعې ځینې ځانګړي ډولونه چې یوازې د سوداګریزې امتعې په ساحه او د کتلاك په لېږلو او یا د خرڅلاو په عرضه کې، چې د اشیاوو د قیمت د مقدار او ماهیت له ټاکلو پرته ترسره کېږي، په سوداګرۍ کې مطرح دي.

لکه (سیف) بیع چې د هغې په اړه د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې داسې راغلي: (هغه امتعه چې د ســیف په ډول پلورل کېږي، باید د بایع له خوا د مقاوله شرایطو او د هغه د عدم په صورت کې د سیمه ییزو روانو دودنو او عرف له مخې په کښتۍ کې لېږدول کېږي، داسې محسوبېږي چې علیحده پلورل شوې وي.)

د سیف په اړه باید وویل شي چې CIF د (Insurance Fright Cost مخفف، قیمت، بیمه او نقلیه مصرف دی. یانې هغه خرڅلاو چې په کښتۍ کې د مال د تسلیم په شرط د نقلیه مصرف او بیمې اجرااتو سربېره ترسره کېږي.

همداشان باید وویل شي هغه امتعه چې د سیف په ډول پلورل کېږي، له یوه ښار یا یوه هېواد او یا یوه بندر څخه لېږل کېږي، هغه تاریخ چې یاده امتعه د لېږد د لومړنیو وسایلو په وسیله لېږل شوې، د حل د تاریخ په توګه قبلېږي.

د شپږم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظيم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت يې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفينو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظيم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کيږي چې کيدای شي وروسته يې تفسير او تعبير د اختلاف وړ و ګرځي لکه د F.O.B خرڅلاو، د C.I.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړيوال اتاق چې په ۱۹۱۹ کال کې تأسيس شوی دی د حقوقو د علماؤو، سوداګرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخيلو او متخصصينو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعريف لپاره يو کميسيون تشکيل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې يې په دې برخه کې د انکوټيرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړيوال تجارت کې يې د عرف ځای خپل کړی او دلته ځو اصطلاحګانو ته اشاره کيږي.

۱ - FOB خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډيز له (Free on Board) څخه اخيستل شوی چې معنی يې په بېړۍ باندې يا د بېړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قيمت او بيه د ټولو هغو توکيو او اړونده مخارجو قيمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بيا تر بيړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بيړيو تر بندر پورې يوسي او په بيړۍ کې يې ځای پرځای کړي.

۲ - C&F خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډيز له (Cost and Freight) څخه اخيستل شوی دی، يعنې بيه او د حمل کرايه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې يې پلورونکی د توکيو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قيمت تر مقصود بندر پورې د توکيو په ټولو اړونده لګښتونو او انتقال کې شامل وي.

۳ - CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکيب لومړي توري دي، يعنې بيه، بيمه او د حمل او نقل کرايه.

د داخلي تجارت قراردادونه

د حمل او نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي».

سرقفلي قرارداد

له هغې ګټې څخه عبارت دی، چې شخص یې اصلي مالك ته د یو مقدار پیسو په ورکړې سره مستحق کېږي، خو مالکیت د اصلي خاوند سره باقي وي.

سوداګریزه بیه

پــه دې اړه د ســوداګرۍ اصولنامې په ۶۲۹ ماده کې راځــي: ((د مبیعې او د قېمت د انعقاد په نســبت د دواړو لوریو رضایت بیه بلل کېږي، د جاریه قېمت اطلاع او د کتلاك لېږل یا د هغه خرڅــلاو عرضــه چې د څیزونو د قیمت، مقدار او ماهیت له ټاکلــو پرته منځ ته راځي، ایجاب نه ګڼل کېږي.))

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱ - عقود او سوداګريز قراردادونه د هېواد د سوداګرۍ د قانون له مخې تعريف کړئ؟

۲ – د نړيوالو سوداګريزو قراردادونه په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – د FOB او Fand C او CIF خرڅلاو په لنډه توګه توضېح کړئ؟

۴ – د لېږد را لېږد د قرارداد په هکله د افغانستان د سوداګرۍ د قانون دريځ څه دی؟

۵ – د سرقفلي قرارداد څه دی، توضېح يې کړئ؟

۶ – سوداګريزه بيع زموږ د سوداګرۍ په قانون کې څه ډول توضېح شوې ده؟

اووم څپرکی

سوداګریز اسناد

ټولیزه موخه:

د سوداګریزو اسنادو پېژندنه او له نورو اسنادو څخه د هغو تفکیك او نورو ته یې د لېږد ساده او اسانه لارې چارې.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې معلوماتو پوه شي:

- سوداګریز اسناد به وپېژني.
- اسناد به له نورو اسنادو څخه تفکیك کړای شي..
- ظهر لیکنه یا Endorsemont د سوداګریزو اسنادو د لېږد غوره په توګه درك کړای شي.
- برات، چک او حجت د ځانګړو سوداګریزو اسنادو په توګه وپېژني.

سوداګریز اسناد د سوداګرۍ د حقوقو په برخه کې ځانګړی رول لري او په سوداګرۍ پورې د اړوند معاملاتو په وده او بشپړتیا کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې دي، چې حتا د پېر او پلور په معرض کې واقع دي. د سوداګریزو اسنادو اصطلاح د حقوقو په علم کې په خاصه او عامه مانا استعمال شوې ده.

عامه مانا یې د هغو اسنادو له جملې څخه عبارت ده چې په سوداګرۍ کې معمول وي، خو په خاصه مانا سوداګریز اسناد یوازې برات، حجت او چك افاده کوي.

هغه تاریخي ماخذ چې د سوداګریزو اسنادو په اړه له پخوا زمانو څخه لاسته راغلي، ناڅیز او نامتیقن دی او یوازې ویلی شو په منځنۍ پېړۍ کې هغه مهال چې سوداګرۍ په اروپا کې د خپلې ودې پړاوونه وهل، د هېوادونو ترمنځ د لارو د امنیت نشتوالي، د نقلیه توکو خرابۍ، د اسعارو د

بیلابیلو ډولونو موجودیت او همداشان د قیمتي فلزونو د صدور ممانعت ګڼې ستونزې پیدا کولې.

پر دې بنسټ د دې ډول ستونزو د هواري لپاره د دولتونو او سوداګرو ترمنځ تبادلوي مقاولات منځ ته راغلل او هغه سند چې مقاولات بــه یې ثابتول، د تبادلوي برایت په نامه ونومول شــو. نن ورځ د ســوداګرو د مالي اړتیاوو د پوره کولو او په ســوداګریزو چارو کې د اسانتیاوو درامنځته کولــو په موخه د ســوداګرۍ د حقوقو په برخه کې د بــرات، چك او حجت په نامه یادېږي. ددغه دري ډوله اســنادو مقررات د حقوقو د تبادلې په نامــه هم یادوي او د هغو قوانینو له مجموعې څخــه عبــارت دی چې پر برات، حجت او چك او حقوقــي ارتباط چې د تدویر او انتقال پر مهال څرګندېږي، نافذ وي.

د سوداګریزو اسنادو په اړه ټولیز معلومات

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې په درېیم څپرکي کې د سوداګریزو اسنادو په هکله په برات، حجت او چك پورې اړوند مقررات بیان شوي دي. خو یاد اسناد یې د ټولیزو سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې نه دي ذکر کړي. د فرانسې د سوداګرۍ قانون هم دغو اسنادو ته د سوداګریزو اسنادو نوم نه دی ورکړي، بلکې د هره یوه لپاره یې بېل قواعد ټاکلي دي.

په حقوقي کتابونو کې پورتني اســناد د سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې تر بحث لاندې نیول کیږي. که څه هم ســفته برات او چك د هغو اســنادو له ډلې څخه دي، چې که د غیرســوداګرو اشــخاصو ترمنځ هم رد و بدل شي، د ســوداګرۍ د اصولنامې تابع دي او هغو ته سوداګریز اسناد ویل کېږي.

ټولیز سوداګریز اسناد په برات، حجت او چك پورې نه محدودېږي او د سوداګرۍ دنیا له هغو اســنادو ډکه ده، چې تر دې عنوان لاندې راځي، لکه د انبار قبضwarehause recipt، د حامل په درجه کې سند، بهالرونکې پاڼې، د پور پاڼې، ، د برات مشترکې ځانګړنې، حجت او چك په دې ډول دي چې د هغو په هکله د ســوداګریزو اسنادو د عنوان پر ځای، کولی شو د براتي اسنادو له عنوان څخه استفاده وکړو.

دا اسناد ټول د ظهر لیکنې وړ دي، په جاري پیسو سره یې ارزښت په خپله په کې ذکر شوی او د یوه نقدي تعهد نماینده ګې کوي او په لنډه موده کې د ورکړې وړ وي. هغه څه چې دا اسناد له نورو سوداګریزو اسنادو څخه بېلوي، له هغو څخه د پیداکېدونکو تعهداتو د تجرید ځانګړتیا ده.

د بــرات، حجت او چك متعهد د دې اســنادو د لاســلیك په موجب نه شي کــولی د لرونکي پر وړاندې د سند له لېږدوونکي په خپلو مشخصو اړیکو استفاده وکړي. په بله وینا د برات متعهد نه شي کولی د هغه د درلودونکي پر وړاندې په هغو اراداتو پورې متوسل شي، چې کولی شي هغوی د لېږدوونکي په مقابل کې د هغې معاملې په لحاظ چې د هغه براتي سند په خاطر صادره شوې وي

او پـه جریان کې وي، مطـرح کړي، ځکه د برات تعهدات د اصلي معاملې د حاصل له تعهد څخه بېل او مستقل وي.

د بحث وړ اسناد له اصلي معاملې څخه له حاصل شوي تعهد څخه جدا او مستقل دي. د بحث وړ اسناد د ورکړې د وسیلې په توګه د پیسو غوندې رول لري هغه هم په دې توپیر چې د مدیون د تعهـد د اسـقاط لامل نه ګرځـي. په واقعیت کې د برات، حجت او چك لـه لارې مدیون فوراً بري الزمه نه کوي. حال دا چې په پیسـو سره ورکړه د متعهد د ذمې برائت کېږي. پر دې بنسـټ کله چې د بیې غوندې معامله کې له پیسـو څخه د ورکړې په توګه کار واخیسـتل شي، د متعهد (اخیستونکي) تعهد چې له اصلي معاملې څخه دی د پیسو د مبلغ په تسلیم سره ساقطېږي. خو که د پیسو پر ځای له یادو سوداګریزو اسنادو کار واخیستل شي، تر هغه مهاله چې د دې اسنادو وجه د پیسو د تسلیم یا تحویل په بڼه د متعهد په حساب کې وانه چول شي، د متعهد تعهد همداسې باقي پاتېږي. د سـوداګریزو اسـنادو بل خصوصیت دادی، چې که څه هم دا اسـناد لکه په مدني قانون کې چې هم راغلي د عادي اسنادو په ردیف کې په هغه مفهوم سره قرار لري، لېکن نسبت عادي اسنادو ته یو لړ ښېګڼې لري، چې درلودونکي ته د مندرج دین په حصول کې ډېر ډاډ ورکوي.

د سوداګریزو اسنادو د بشپړتیا پړاوونه:

د سوداګریزو اسنادو بشپړتیا په لاندې پنځو پړاوونو کې څېړل شو:

لرغونې ورځې

دا چـې سـوداګري خپله د انسـانانو زېږنده ده او ډېـره پخوا موجوده وه، پر دې بنسـټ د سوداګریزو اسنادو نمونې هم په لرغونو زمانو کې لیدل کېږي. یوازېنۍ توپیر یې دادی، لکه څنګه چې له هغې زمانې څخه تر دې دمه بشري ټولنې کوم پرمخیون کړی، همداسې ورسره سوداګریزو اسنادو هم لوی بدلونونه کړي دي. له میلاد څخه مخکې(۱۳۶۰-۱۸۵۰) د حمورابیانو په دوران کې قوانـین او مقررات موجود وو، بابلیانو د لېـږد را لېږد، وام یا د شرکت د ګټې په برخه کې د کاري حق العمل اسناد پرېښې دي.

د فنیقیانـو په دوره کې د سـیند په هکله ډېر مقررات موجود وو، پـه لرغوني روم کې بانکي، حسـابداري او سـوداګریز قرادادونـه موجود وو او د وکالت له لارې د دیـن انقال ترسره کېده او رومیانو د سوداګرۍ د ودې او پراختیا په برخه کې پر خپلو سوداګریزو اسنادو ډېر ټینګار کاوه.

اسلامي دوره

اسلام په داسې ځای کې ظهور وکړ، چې د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ سوداګریز کاروانونه له هغه ځایه تېرېدل، چې کولی شـو په دې دوره کې د قونسـلي، دریایي او بانکي مقرراتو په هکله اسـناد

ومومو، همداشان یو ډول شرکتونه او یو ډول برات هم لیدلی شو، چې وروسته یې په اروپا کې په نوې بڼه ځان راڅرګند کړ.

منځنۍ پېړۍ

په دې وخت کې سـوداګریزو اسـنادو د پام وړ پراختیا او پرمختیا وکړه او د ننني سوداګریزو اسـنادو د اهمیت لامل شو. په دې زمانه کې د سوداګریزو محاکماتو اړوند اسناد، دریایي او بانکي اسـناد ترسـترګو کېدل او همداشـان د لومړي ځل لپاره د شرکتونو برات او ډېوالي کېدو نوې بڼې مطرح شوې.

نوې زمانه

پـه دې دوره کې چې سـوداګرۍ د اروپایانو په ژوندانه کې مهـم رول لوباوه، بهالرونکې پاڼو (سـهام پاڼو او پور پاڼو) د بلجیم، مسـتردام، هالیند او فرانسـې د تولوز ښـارونو کې د بورس په نامه چلند درلود. د دې دورې بله ځانګړنه دا وه، چې په ګڼو هېوادونو کې د سـوداګریزو اسـنادو مقررات وضعه شول، همداشان په ۱۳۷۶ کال په فرانسه کې د کولبېر له خوا مقررات وضعه شول، چې وروسته د ۱۸۰۳ قوانینو په ډله او اصطلاحاتو کې شامل شول.

اوسنۍ زمانه

اوسـمهال د سـوداګرۍ په برخه کې په نړیوالـه کچه د پراختیا او پرمختیا شـاهدان یو، چې ځانګړي مقررات غوره کېږي او د هېوادونو په قوانینو کې شاملېږي. لکه څنګه چې د لومړي ځل لپاره په المان او انګلیستان کې د ښه تامین په موخه د برات سند او د هغه د لېږد موارد مطرح شول.

په انګلیسـتان کې داسې قانون وضعه شو، چې د انګلوساکسـون ټولو هېوادونو ومانه، اما تر ۱۹۱۰ کال وروسـته د یادو هېوادونو په قوانینو کې د بدلونونو له امله له سره وکتل شـو، بلاخره د دې په لټه کې شول چې یو متحدالشکله قانون وضعه کړي. د ۱۹۳۰ کال د جون پر اوومه د برات او حجت په هکله درې قراردادونه په ژینوا کې وتړل شول، وروسته د چك په هکله درې قراردادونه لاسلیك شول، بلاخره پر ۱۹۸۰ کال د برات او حجت کنوانسیون، چې د نړیوالې سوداګرۍ د حقونو د کمېسیون له خوا تنظیم شوی و، د ملګرو ملتونو په عمومي مجمع کې تصویب شو.

د سوداګریزو اسنادو اوصاف او توپیرونه

سوداګریز اسناد هغه بهالرونکې پاڼې دي، چې د لاندې تبادلوي معاملاتو او اوصافو لرونکې وي.

سـوداګریز اسـناد د معاملې وړ پاڼې دي، یانې د هر یوه د مالکیت انتقال په مازې ظهرلیکنې

سره او حتا د ځینو هېوادونو د قوانینو له مخې یوازې د لاس په لاس تسـلیم سره صورت مومي او د حقوقي شکلیاتو تابع نه ګرځي.

د دې ډول شرطي او موکولو اسنادو د تادیې د موعد انقضا په یوه غیرمعینه زمانه کې نه شي کېدای، همداشان حامل یوازې د موعد د انقضا په ورځو کې حق لري، چې د تادیې په موخه سند وړاندې کړي.

قضات نه شي کولی مدیون ته د تادیې د مهلت په هکله دا ډول اسناد ورکړي.

بـرات د پرداخت د موعد له غوښـتنې څخه مخکې، د قبولۍ په موخــه مخاطب ته وړاندې کېـدلی شي. د قبولــۍ په صورت کې مخاطب اصلي مدیون ګڼل کېږي او د نکول په صورت هغه د صاردوونکې پر وړاندې حامل دی او ظهرلیکونکې د دعوا د کولو حق د تادیې د موعد تر رسـېدو مخکې لرلای شي.

کــه چېرې حامل، برات د ورکــړې یا پرداخت په موخه وړاندې کړي، خو د هغه مندرجه مبلغ ترلاســه نه کړای شي، ځینې شـکلیات چې په قانون کې په الزامي ډول بیان شوي دي، رعایت کړي، له هغه پرته د سـوداګریزې محکمې پر وړاندې د خپلې دعوا د اقامې حق له لاســه ورکوي، اما د هغه د دعوا د اقامې حق د غیرسوداګریزو محکمو پر وړاندې خوندي وي.

هغه اشخاص چې د برات، حجت او چك په وسیله د دین د ورکړې متکفل کېږي، په متضامن ډول د ورکــړې مســوول دي، که له هغوی څخه یو هم د بــرات مندرجه مبلغ ورکړي، کولی شي د لاسلیکوونکو او مخکېنیو ضمانت کوونکو پر وړاندې د دعوا اقامه وکړي.

هغــه حاملان چې قانوني شرایط یې پوره کــړي وي، نه شي کولی له هغې دعوا سره مواجه شي چې د لاسلیکوونکو پر وړاندې اقامه شوې وي، مګر دا چې یاده دعوا له سند څخه منشاء اخیستې وي (مثلاً جعلي سند).

د بــرات، حجــت او چك له حقوقي ادعا څخه د زمان مرور د خاصو احکامو په وســیله ټاکل کېږي او د زمانو له نور مرور څخه لنډه وي.

برات Draft

د افغانســتان د ســوداګرۍ په اصولنامه کې برات تعریف شوی نه دی، خو د دې سند تعریف دا ډول دي: برات ســوداګریز ســند دی، چې د صادروونکي یا مبتکر له خوا پر مخاطب باندې د ترلاسه کوونکي په ګټه صادر شوی وي. په دې تعریف کې له مبتکر څخه موخه (صادروونکی)، له مخاطب څخه (هغه شخص چې د پیسو د ورکړې دستور ورکول کېږي) او له ترلاسه کوونکي څخه (هغه شخص چې د برات حامل دی او پیسې ورته ورکول کېږي) ده.

د برات حقوقي ماهيت

بـــرات معمـــولاً د توکو یا خدمت پر وړاندې صادرېږي او صادروونکي ته تســـلیمېږي. دا رابطه د برات د صدور لامل تشـــکیلوي، چې د اصل رابطې پـــه نامه یادېږي. د برات له صدور او د هغه د دوران له پیل وروســـته، هغه اشـــخاص لکه ظهرلیکونکي، ضامن او برات اخیســـتونکي په بېلابېلو عناوینو پر هغه لاســـلیك کوي، چې د هغو پر بنســـټ نوی تعهد رامنځ ته کېږي، چې براتي تعهد ورته وایي.

په اقتصادي ژوندانه کې د برات رول

له اقتصادي پلوه برات د ورکړې او د باور د ترلاســـه کولو وســـیله ده. اوسمهال برات د ورکړې د وسیلې په توګه په کورنیو سوداګریزو اړیکو کې څرګند رول نه لري، ځکه په دې ډول اړیکو کې ورکړه په نقدي ډول یا د بانکي چك او یا حوالې په ډول ترسره کېږي او تر ډېره بریده د ډاډ وړ بلل کېږي. برعکس په نړیوالو اړیکو کې له برات څخه ګټه اخیستل معمول دي، ځکه هغه وسیله ده چې له یوه هېواده بل هېواد ته د پیســـو د نقد لېږد او همداشـــان د پیسو د تبادلې مخنیوی کوي او د خرڅوونکي یا پلورونکي لپاره تضمین دی.

د برات له صدور وروسته انتقال

برات د لومړني درلودونکي په لاس کې قرار مومي. دا شخص کولی شي هغه له ځانه سره وساتي او یا د اړتیا له مخې د ظهرلیکنې له لارې یې بل شخص ته ورکړي.

ظهر لیکنه

د برات د انتقال وســـیله ده، چې د لاســـلیك له لارې منتقل الیه ته تســـلیمېږي. د افغانستان د ســـوداګرۍ قانون په ۴۸۲ ماده کې راځي: (ظهرلیکنه یا پخپله پر برات یا له برات سره په ملحقه پاڼه ظهرلیکنه لازمي ده او د ظهرلیکونکي له خوا باید لاسلیك شي. که په ظهرلیکنه کې د حامل نوم یاد شـــوی نه وي او یا ظهرلیکنه د برات په ظهر او یا په متصله پاڼه کې یې یوازې پر لاســـلیك اکتفا کړې وي، دا ظهرلیکنه سمه او معتبره ده (سپینه ظهرلیکنه).

د برات ورکړه:

قبلوونکي شخص مسوولیت لري، چې د برات د موعد له رسېدو سره سم په برات کې مندرجه وجه ورکړي. د ځینو حقوقپوهانو په اند حتا په هغه صورت کې چې برات اخیستونکي شخص قبول

کړی نه وي او محل (د تعهد قید) هم ټاکل شوی نه وي، پر ورکړه مکلف دی. البته په دې صورت کې صادروونکي ته د مراجعې حق لرلی شي. په دې هکله د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۰۷ ماده څرګندوي: (حامل اړ دی، په هغه ورځ چې برات ورکول کېږي او یا منتها تر دوو کاري ورځو وروسته مخاطب ته رجوع وکړي.)

پــه هغه صورت کې چــې درلودونکي د برات لومړنــۍ پاڼه ورکه کړې وي، هغــه ته ورکړه د وروســتۍ نسخې پر بنسټ ترسره کېږي، ځکه برات په متعددو نسخو کې چې یو له بل سره توپیر ونه لري، صادرېدلی شي.

سوداګریز حجت (د دین فته یا سفته)

حجت له هغه ســند څخه عبارت دی، چې د هغه په وســیله لاسلیك کوونکی د دې پر ځای د وجه د ورکړې امر د موعد د پای ته رسېدو پر مهال دریم شخص ته ورکړي، پخپله د ورکړې متعهد کېږي یا په بله وینا ســوداګریز حجت هغه ســند دی، چې د هغه له امله لاسلیکوونکي ژمنه کوي، چې مبلغ به په ټاکلي یا عندالمطالبه موعد کې د حامل یا معین شخص په وجه کې یا د هغه حواله کوونکي شخص ته برابروي. په سوداګریز حجت کې برعکس دوه اشخاص مطرح دي:

۱- لاسلیکوونکی یا سند ورکوونکی.

۲- اخیستونکی یا سند ترلاسه کوونکی.

قانون د حجت لپاره ځانګړی شــکل نه دی ټاکلی، خو د هغه ارګان یې مشــخص کړی دی. د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده د حجت شرایط په لاندې ډول بیانوي:

۱- د سند پر مخ د حجت د کلمې لیکل، په هره زمانه کې چې لیکل شوې وي

۲- د مبلغ شرط او بلاقصده ورکړه.

۳- د ورکړې موعد

۴- د ورکړې ځای

۵- د هغه شخص نوم چې د مبلغ ورکړه د هغه په وجه یا امر کېږي.

۶- د حجت د لیکنې نېټه او ځای

۷- د حجت د صادروونکي لاسلیك.

د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده څرګندوي هغه سند چې یو له پورتنیو مواردو څخه ونه لري (د لاندې مواردو په استثنا) حجت نه بلل کېږي.

– هغه حجت چې د ورکړې موعد یې لیکل شوی نه وي، د غوښتنې پر مهال یانې عندالمطالبه د ورکړې وړ دی.

– کـه پـه یوه حجت کې د ورکړې ځای لیکل شـوی نه وي، د هغه د صــدور ځای د هغه د ورکړې ځای او په عین وخت کې د صادروونکي اقامت ګڼل کېږي.

– که د حجت په متن کې د صدور ځای نه وي لیکل شوی، د صدور محل همدا محل بلل کېږي چې د لاسلیکوونکي د نامه ترڅنګ لیکل شوی وي.

د برات او حجت ترمنځ ځینې مقررات مشــترك دي چې له ۴۸۰ تر ۵۳۹ مادو پورې بیان شــوي دي، چې دوه اصلي ارکان یا عناصر لري او په لاندې ډول دي:

۱- لاسلیکوونکی، یا متعهد یا مدیون،

۲- اخیستونکی، چې ممکن معین شخص وي او یا دا چې حامل وي.

حجت د عمومي قراردادونو او تعهدونو د بنســتیزو شرایطو تابع دی او دا چې له سوداګریزو اســنادو څخه ګڼل کېږي، د هغه په اړه په ســوداګریزو اســنادو پورې اړوند احکام او قواعد لکه، ظهرلیکنــه، ضمانــت، د ورکړې موعد، د نه ورکړې په صورت کې د رجوع حق، باالواســطه ورکړه، جعل او تحریف، د وخت تېرېدل او د رســمي ورځو صورت حســاب، پر برات باندې د تطبیق وړ احکام د اعتبار وړ دي.

د برات او حجت پرتلنه

برات او حجت دواړه سوداګریز سندونه دي، چې عمده توپیرونه یې لاندې دي:

الــف: په بــرات کې معمولاً درې تنه ګډون لري، یانې برات کــش، د برات درلودونکی او برات اخیســتونکی. د دې اشخاصو له شتون پرته برات منځ ته نه شي راتلی. په حجت کې دوه تنه ګډون لري یو یې تعهد کوي چې په سند کې مقرره وجه نورو (متعهد له) ته ورکړي.

ب: په حجت کې د قبولۍ موضوع شتون نه لري، ځکه حواله د بل کس پر غاړه نه ده.

ج: په برات کې د محال یا محال له اســم قید الزامي دی، حال دا چې په حجت کې دا ډول ا لزام نه شته، له دې امله حجت په حامل وجه کې د اسنادو جز ګڼل کېږي.

د: د برات معاملات د ســوداګریزو معاملاتو جز دي، هغه که د ســوداګر یا غیرســوداګر ترمنځ صــورت وموــي، امــا حجت که څه هــم د ضمانت او اصولو لــه پلوه د برات غونــدې دی، ذاتاً سوداګریز عمل نه دی او عموماً د عادي وګړو ترمنځ صورت مومي.

برات او حجت او بهرني قوانين

ممکـن برات او حجت په داسـې هېوادونو کې تبادلـه شي، چې قوانين يې له يو بل سره توپير ولري، له دې امله د افغانسـتان د سـوداګرۍ اصولنامه لکه د نورو هېوادونو د قوانينو غونډې د قوانينو په رابطه يا تعرض مقررات پيشـبيني کړي او په ۵۴۲ ماده کې يادونه شـوې ۀ(د برات په تعهداتو کې د اشخاصو اهليت د متبوع دولت د قوانينو له مخې تعهدکوونکي اشخاص تثبيتېږي.)

د افغانسـتان د سـوداګرۍ د اصولنامې په ۵۴۳ ماده کې له صدور څخه وروسـته د تعهد په هکلـه راغـي: (د برات په معامله کې د هر ډول تعهدونو اجراکـول د هغه هېواد د قوانينو تابع دي، چې تعهد هلته رامنځ ته شوی وي.)

چک

چك د برات او حجت غونډې تاريخي سـابقه نه لري، ظاهراً د بانکونو له پيدايښـت سره منځ ته راغلی. له سوداګريزه پلوه چك له معتبرو اسنادو څخه ګڼل کېږي او د وجه د ورکړې د مونډلو لپاره د نقدو پيسـو پر ځای کارول کېږي. خلك له چك څخه د توکو، مالونو او اجناسـو د پېرودنې په معاملاتو کې کار اخلي او د نقدو پيسو په عوض يې بيې د چك په وسيله ورکوي. د يادونې ده چې چك له سوداګرو پرته عام خلك هم کاروي.

د چك تعريف

د نـړۍ د ډېـرى هېوادونو قوانينو او د افغانسـتان، فرانسـې، المان، ايټاليا، سـويس او نورو هېوادونـو د سـوداګرۍ اصولنامو د چك لپـاره تعريف نه دى وړاندې کړى، يـوازې د هغه اړين شرايط يې وړاندې کړي دي، خو د ايران د سـوداګرۍ اصولنامې په ۳۱۰ ماده کې يې چك داسـې تعريف کړى دى:

چـك هغه ليکنه ده، چې له امله يې صادروونکی هغه وجوه چې د محال عليه سره وي ټول يا ځينې مسترد او يا بل ته ورکوي.

د برات او چك ترمنځ توپيرونه دادي

الف: برات اصلاً د قرض وسـيله ده، خو چك د وجه د اسـترداد يا ورکړې وسـيله ده، يانې چك عندالمطالبه حواله ده، خو برات حداکثر مهلتي حواله ده.

ب: هـر شـخص (حکمي او حقيقي) د برات مخاطب کېـداى شي، خو حتمي ده چې د چك مخاطب يو بانك وي.

ج: بـرات تر ذخیرې مخکې مخاطب ته ایســتل کېدای شي، خو د چك صدور د افغانســتان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۱ مادې له مخې او همداشان د نړۍ د یو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د اصولنامو له مخې په داسې حال کې صادرېدلی شي، چې صادروونکی د مخاطب پر وړاندې دارایي ولري.

د: د بـرات پـه ځینو ډولونو کې د پولي ټکټ شرط صریحاً درج کېدلی شي، خو د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۲ مادې او د نړۍ د یو شــمېر هېوادونو د سوداګرۍ د قوانینو له مخې، که چېرې چك د پولي ټکټ په شرط صادر شوی وي، دا ډول شرط معتبر نه دی.

هـ: په برات کې پرته له دې چې صاردوونکی قبولي منع کړي، حامل حق لري په هره لحظه کې چــې وغواړي مخاطب وغواړي، خو د نړیوالو مقرراتو له مخې چك قبولي نه ایجابوي، ځکه ســند رویتي دی او عندلرویت د ورکړې وړ دی.

د چک لېږد

چــك د برات او حجت غوندې د لېــږد وړ دی او د ظهر لیکنې له لارې یې لېږد ممکن دی. د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې د ۵۵۹ مادې له مخې هر چك حامل ته د محرر چك په استثنا، د ظهرلیکنې وړ دی، مګر دا چې صادروونکي په چك کې دا جمله (د لېږد وړ نه دی) لیکلې وي.

د اووم څپرکي پوښتنې

۱ - سوداګریز اسناد څه ته وایي، د سوداګرۍ په برخه کې یې پر اهمیت رڼا واچوئ؟

۲ - حجت یا سفته څه ته وایي او له برات سره یې توپیر په څه کې دی؟

۳ - برات څه ډول سوداګریز سند دی او له چك سره څه توپیر لري؟

۴ - ظهرلیکنه کوم مفهوم لېږدوي؟

۵ - ایا برات، حجت او چك د ظهرلیکنې په وسیله د لېږد وړ دي او که نه؟

دېوالي کېدل (افلاس)

ټولیزه موخه:

د دېوالي کېدو پېژندنه، له افلاس سره يې توپير او د دېوالي کېدو ډولونه.

د زده کړې موخې: محصلين به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته لاندې ځيزونه زده کړي:

- دېوالي کېدل به زده کړي.
- د دېوالي کېدو او افلاس ترمنځ توپيرونه به زده کړي.
- د دېوالي کېدو ډولونه به وپېژني.

کله چې د دېوالي کېدو يا افلاس له اصطلاح سره مخ کېږو، زموږ په ذهن کې د سوداگر يا سوداگريزو شرکتونو ناوړه او ناسم حالات خطور کوي، چې په ناوړه اقتصادي او حقوقي حالت کې قرار لري. البته د سوداگر ناوړه اقتصادي حالت په دې مانا دی، چې د سوداگر مالونه او شتمني له لاسه وتلې ده او د سوداگريز فعاليت پر مخ بېول ورته ستونزمن شوي دي، خو ناوړه حقوقي وضعيت په دې مانا دی، چې سوداگر يا سوداگريز شرکت د حقوقي شخصيت په توگه له ثالثو اشخاصو يا وگړو سره معاملې ترسره کړي او يو لړ تعهدات او وجايب ئې پر غاړه اخيستي، چې د دېوالي کېدو په صورت کې نشي کولی خپل تعيدات ايفا کړي.

چې په پايله کې يو شمېر نور کسان زيانمنېږي، چې دېوالي شوی سوداگر يا سوداگريز شرکت د داينينو او ثالثو اشخاصو پر وړاندې مسووليت لري. د دې لپاره هغه دين چې پر دېوالي شوي کس باندې دی ادا شي، موضوع عدلي او قضايي ارگانونو ته سپارل کېږي، ترڅو د وگړو د حقونو احقاق

د عدلي او قضايي ارگانونو په وسيله صورت وومومي. نو په دې توگه د دې ډول مسايلو په هکله د حقوقي مقرراتو او قواعدو شتون اړين گڼل کېږي او دا ډول قواعد او مقررات د (ديوالي کېدو او افلاس د قواعدو) په نامه يادېږي.

د دېوالي کېدو ټوليز مفاهيم

په پخوا زمانو کې څوك چې د خپلو بديهيو پر ورکړه قادر نه وو، هغه به مفلس بلل کېده او په دې زمينه کې حاکم مقررات به يې د افلاس د قواعدو په نامه يادول. هر وگړی که به هغه سوداگر و او کـه عـادي وگړی، چې خپل پورونه به يې ادا کولی نه شـواى د دې حکمونو تابع گڼل کېده. کله چې اقتصادي اړيکو پراختيا ومونده او سوداگريزو فعاليتونو له جغرافيايي محدودې څخه سر وايسـت، قانون پوهان دې چارې ته متوجه شـول چې د سـوداگرۍ کسب د هغه خصوصيت پر بنسټ چې لري يې، د ځانگړو مقرراتو وضع کولو ته اړتيا لري. پر دې بنسټ د خصوصي حقوقو په ساحه کې نوې څانگه رامنځ ته شوه، چې د سوداگرۍ د حقوقو په نامه ونومول شوه.

وروسته له دې چې د سوداگرۍ حقوقو له مدني حقوقو څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه، طبيعتاً مدني حقوقو پر ځای نوي مفاهيم ځای پر ځای شول، چې يو يې هم ديوالي کېدل (Bankruptcy) دی، چـې لـه افلاس سره مترادف گڼل کېږي. د يادونې وړ خبره ده، چې د ديوالي کېدو اصطلاح يو نوی مفهوم دی، چې په سوداگريزو معاملاتو کې يې د افلاس ځای نيولی دی. زموږ په هېواد کې دا مفهوم په بشپړه توگه له يو بل نه مجزا نه دی او دواړه اصطلاحگانې بعضاً يوه مانا افاده کوي او په يوه مانا کارول کېږي، حال دا چې په يو شـمېر نورو هېوادونو کې دا دواړه اصطلاح گانې ځان ځان ته د کارولو موارد لري. دلته تر ډېره بريده هڅه شوې چې دا دوې اصطلاح گانې سره تفکيك شي. دا دواړه ځينې وختونه يو د بل مترادف کارول شوي، چې د هېواد له حقوقي دريځ او په دې برخه کې له نافذو شويو قوانينو سرچينه اخلي.

د افلاس يا دېوالي کېدو تعريف

افـلاس د فلـس له فصل څخه د ف او ل په فتحـه سره د مفلس صفت دی. مفلس هغه څوك دی، چې د هغه د افلاس حکم د واکمنې محکمې له خوا صادر شوی وي. د افلاس د حکم د صدور شرط دا دی، چې د پام وړ شـخصي ديونان (پوروړوي) د محکمو په نزد ثابت شـوي وي او اموال او مطالبـات يـې د هغه له ديون څخه لږ وي او لږترلږه يو تن له داينينو څخه له محاکمو څخه د هغه د حجر غوښتنه کړې وي.

د دیــوالي کېدو او افلاس د اوصولنامې په لومړۍ مــاده کې د دیوالي کېدو او افلاس د تعریف په هکله راغلي دي: (کله چې یو تاجر یا سوداګریز شرکت تر دې بریده بند یا یې په کار کې ځنډ راشي، چــې د پورونو او یا نورو نقــدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي د دې ډول حالاتو په پایله کې دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.)

پر دې بنسټ دېوالي کېدل تاجري حالت دی چې:

لومړی: د خپلو پورونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات چې د ورکړې موعد یې پوره شــوی وي، عملي کړي. ممکن سوداګر مال او شتمني ولري، چې د پورونو د ورکړې لپاره کافي وي، خو په داسې وضعیت کې وي، چې فعلا خپل پورونه ادا نه شي کړای. مثلاً د هغه املاك د بل په ګرو کې وي، چې د مرتهن له غوښــتنې ډېر ارزښــت ولري او امکان ونه لري چې دا مالونه د نورو پوروړو پورونه ادا کړي.

دویم: یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شــوی وي، کله چې واکمنې محکمې د یوه سوداګر د دیوالي کېدو حکم صادر کړی نه وي، د علاقې وړ اشخاص نه شي کولی د دیوالي سوداګر د سوداګریزو معاملاتو د ترسره کولو ځنډ وګرځي، خو هغوی کولی شي له محکمې څخه د سوداګر یا ســوداګریز شرکت د دیوالي کېدو د حکم غوښتنه وکړي. د دې لپاره چې د دیوالي کېدو او افلاس تر منځ مو توپیر پېژندلی وي، نو لازمه ده چې را ویې سپړو.

د سوداګر په دیوالي کېدو کې دولتي چارواکي د پوروړو له پلاوي سره دخالت کوي او د شخص ټول اموال د پوروړو ترمنځ وېشي، خو د افلاس په هکله یوازې مدیون کولی شي د داین پر وړاندې دعوا وکړي.د ټولو داینینو په نســبت د دیوالي شــوي شــخص د دیوالي کېدو حکم موثر دی، خو د افلاس په دعوا کې یې پایلې نسبت هغه کس ته چې په دعوا کې دخالت لري، اثر لري.

دریــم: دېــوالي کېدو کې ټول موجل دیون په معجل بدلېږي، حال دا چې په افلاس کې موجل په معجل نه بدلېږي.

څلورم: دیوالي خپل اعتبار له لاســه ورکوي او اعــاده یې هغو شرایطو ته اړتیا لري، چې قانون ټاکلي دي، حتا بعضاً دیوالي شــوی شــخص ممکن له ځینو ټولنیزو او اقتصادي حقونو څخه هم بې برخې شي، خو د مفلس شخص په هکله تل داسې نه وي.

پنځم: په دیوالي کېدو کې دیوالي شــوی شــخص په خپله شــتمنۍ او مال کې له تصرف څخه محرومېږي، حال دا چې په افلاس کې دا محدودیت نشته.

شپږم: تر دیوالي کېدو وروسته د تصفیې مقررات اجرا کېږي، خو په افلاس کې دا ډول مقررات نه شته.

اووم: دیوالي کېدل او قواعد یې خاص سوداګر شخصیتونه دي، او په افلاس کې یې مقررات په غیرسوداګرو اشخاصو پورې اړه لري.

اتــم: دیوالي کېــدل ممکن په بېلابېلو ډولونو (عادلي، تقصیر، تقلب) باندې وي، خو په افلاس کې دا ډول تفکیک او تشخیص شتون نه لري.

دیوالي کېدل او حقوقي ماهیت

دیوالي کېدل په تاجر پورې تړلي، چې د هغه د پورونو په ورکړه کې ځنډ راغلی وي. د محکمې رول، د داینینــو وضعیت او د دیوالي کېدو مســئله پــه دې ډول ده، چې د دیوالي کېدو موضوع د خصوصي حقوقو د نورو ځانګو څخه بېله مشخصوي، په داسې ډول چې ځان ته حقوقي ماهیت ولري، چې په لاندې ډول به اشاره ورته وشي.

الف- د محکمې رول:

په دې اړه چې محکمه د دیوالي کېدو په وضعیت کې څه رول لري، باید ووایو چې یو سوداګر یا ســوداګریز شرکت تر هغه وخته له حقوقي پلــوه د دیوالي کېدو په وضعیت کې قرار نه مومي، چــې محکمــې دخالت نه وي کړی او د دیــوالي کېدو حکم یې نه وي صادر کــړی. که څه هم د دیوالي کېدو د حکم په صادرولو او د ناظر غړي په ټاکلو سره د محکمې د تصفیې مدیر ظاهراً له رســیدګۍ څخه فارغېږي، ولې د محکې عالیه نظارت د دیوالي کېدو د امر په نســبت د شکایت د مرجــع په توګه د دیوالي کېدو د دورې تر پایه باقي پاتېږي. د محکمې دخالت حتا بعضاً د دیوالي کېدو د چارې تر پای ته رســېدو وروســته هم غځېږي او د اعتبار د اعادې د تقاضا لپاره د حکم د صادرېدو تر مهاله باقي پاتېږي.

د محکمې رول د داینینو د حقونو د ســاتلو لپاره اصولاً پیشــبیني شــوی او د دیوالي شــوي په مجازات کې په تقصیر او تقلب سره ډېره محسوســېږي. د دیوالي کېدو له لارې د دولت نظارت د نظارت کوونکې د اهرام په څېر دی چې په دوامداره توګه د دیوالي کېدو د دعواوو د حل او فصل کولو په برخه کې بنسټیز رول لري.

د داینینو وضعیت

داینــین د دیــوالي کېدو په چاره کې خاص حقوقي وضعیت لري، ځکه د محکمې تر دخالت او نظارت وروســته همدا داینین دي چې دیوالي شــخص ته د ارفاقي قرارداد د موافقې په ترڅ کې د فعالیت اجازه ورکوي، برعکس د ارفاقي قرارداد په وړاندیز سره دا مجال له هغه څخه سلب کولی هم شي او په پایله کې د هغه اموال د داینینو ترمنځ د هر داین د حقوقو په نسبت وېشل کېږي.

معهذا په دې زمينه کې داينينو اختيار مطلق نه دی، په داسې ډول که ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو له اړخه په تقلب مفهوم پيدا کړي، د هغه د کار په ادامه سره د داينينو موافقت موثر نه دی او د داينينو د تمايل سره سره يې مالونه وېشل کېږي. په دې ترتيب د قانون جوړوونکي په واسطه اټکل شوی مصلحت د داينينو تر تمايل مقدم دي.

په غيرسوداګريزو دعواوو کې معمولاً هغه څوک چې د مدعي په توګه دعوا پيلوي، د ضروري شرايطو د شتون په صورت کې په يوازې سر کولی شي د دعوا له نتيجې څخه د ځان په ګټه کار واخلي، اما د ديوالي کېدو په دعوا کې که څه هم د قانون له مخې يو له داينينو څخه کولی شي د مدعي په توګه د ديوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه کوکړي خو د حکم تر صدور وروسته متقاضي داينين له دې اړخه د نورو پر وړاندې کوم امتياز نه تر ګوتو کوي او صادر شوی حکم د ديوالي شوي سوداګر ټولو داينينو ته رسېږي.

د ديوالي په هکله

د حقوقو د نورو څانګو خلاف، ديوالي شوی سوداګر د ديوالي کېدو د حکم تر صادرېدو وروسته په مالي چارو کې له دخالت نه منع کېږي. هغه معاملې چې ديوالي شوي سوداګر د خپلو ديونو د ورکړې له نېټې مخکې يا وروسته ترسره کړي، ځينې يې د فسخې وړ او ځينې يې د بطلان وړ ګرځي. دا هغه خصوصيت دی چې د ديوالي معاملې لپاره په پام کې نيول شوی دی.

د ديوالي کېدو شرايط

د دې لپاره چې د ديوالي کېدو احکام مو د سوداګر يا سوداګريز شرکت په اړوند تطبيق کړي وي، د يو لړ شرايطو شتون اړين دی. له هغو پرته لکه څنګه مو چې وويل د ديوالي کېدو احکام نسبت افلاس ته توپير لري، نو ځکه نه شو کولی د سوداګر او يا سوداګريز شرکت د ديونو نه ورکړې ته ديوالي کېدل ووايو، ځکه د ديوالي کېدو اطلاق د اشخاصو په يوه مشخص صنف پورې مختص دی، چې نه شي کولی خپل ديون پر موقع سره ورکړي، سره له دې چې سوداګر يو مقدار پانګه او شتمني په واک کې ولري، چې دا پانګه د هغه له ديونو څخه لږه وي او دا چې بالفعل د هغه په واک کې نه وي. د موضوع د روښانيا لپاره لازمه ده دا شرايط د ديوالي کېدو د تعريف مطابق او د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامې سره سم چې مخکې مو يادونه وکړه، داسې را لنډ کړو.

۱ - د دې لپاره چې ديوالي کېدل تحقق ومومي، لازمه ده چې ديوالي شوی شخص سوداګر يا سوداګريز شرکت وي.

۲ - د سوداګريز اهليت د شرط پوره کيدل، چې دا اهليت د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې له مخې د ۱۸ کلنۍ سن پوره کول دي.

۳ - دېوالي کېدل دسوداګريزو کړونو اومعاملو سره تړل دي.

۴ - د سوداګر ديون په سوداګريزو معاملاتو پورې تړلي وي، يانې د يوه سوداګر يا سوداګريز شرکت غيرسوداګريز ديون د ديوالي کېدو په احکامو پورې مستلزم نه دي.

۵ - پر وخت او موقع د دين يا ديون نه ورکړه د هغه د ورکړې د ناتوانۍ له امله وي او له هغه پرته صرف نه ورکړه لکه نکول له برات څخه په ديوالي کېدو پورې مستلزم نه وي.

۶ - شتمنۍ ته نه لاسرسی لازم نه دی، د سوداګر شتمني د هغه تر ديون کمه وي، بلکې که ونه شي کولی خپل ديون ورکړي ديوالي دی، څکه ممکنه ده تاجر خپلې شتمنۍ ته لاسرسی ونه لري يا کافي نقديه يا د خرڅلاو توکي ونه لري او ونه شي کولی خپل دين ادا کړي او يا په بله وينا د ديوالي کېدو په چاره کې توان او استطاعت ونه لري، بلکې د هغه ملاك د ديون په ورکړه کې وقفه ده، که څه هم د تاجر له شتمنۍ کم نه وي.

لکه څنګه چې وليدل شول کله چې پورتني شرايط د يوه شخص په هکله شتون ولري او ياد شخص د ديون په ورکړه قادر او د محکمې مخارج نه شي، د ديوالي کېدو احکام وربانديې تطبيقېږي. د پورتينو شرايطو د نه شتون په صورت کې هغه شخص چې د ديونو د ورکړې توان ونه لري د افلاس احکام چې په مدني قانون کې راغلي وربانديې تطبيقېږي.

د دېوالي کېدو حکم او آثار

د ديوالي کېدو حکم: سوداګريزې محکمې د ديوالي کېدو د اعلام تر وصول وروسته تاجر يا سوداګريز شرکت ته د موضوع د رسېدنې لپاره وخت ټاکل کېږي او محکمه د ديوالي شرکت يا سوداګر په حضور يا غياب کې او د متقاضي شخص په حضور کې موضوع ته رسېدنه کوي او د ديون د ورکړې په برخه کې د توقف تر احراز وروسته د تاجر د دېوالي کېدو حکم صادروي. ياد حکم د لاندې ټکو درلودونکی وي:

۱- د موضوع د جريان شرح او مقدمه.

۲- د محکمې له نظره په احزار سره د توقف اړوند دلايل

۳- د توقف نېټه د ورځې، مياشتې او کال په قيد سره.

۴- د تصفيې د مدير او ناظر غړي ټاکل.

۵- د مالونو او شتمنۍ د مهر او موم امر، د شتمنۍ توقف او د غوښتنې په صورت کې د تاجر توقيف.

د دېوالي کېدو اثرات

دېوالي کېدل لاندې اثرات لري:

الف- د داینینو ترمنځ د دیوالي شــویو مالونو وېشــل: د دیوالي کېدو د حکم تر اعلام وروسته، دیوالي شوي مالونه د تصفیه کوونکي پلاوي له خوا اداره او وروسته د داینینو ترمنځ د دین د تناسب پر بنسټ وېشل کېږي.

ب- د داینینو د غونډې جوړېدل: د داینینو لومړنۍ غونډه باید د افغانستان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۲ مادې له مخې د دیوالي کېدو د حکم تر اعلان لږ ترلږه یوه اونۍ او حداکثر ۳۰ ورځې وروسته جوړه شي.

ج- د دیوالي شــوي په نســبت د حکم اثرات: د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۶ مادې مطابق د ســوداګرۍ د کســب خلاف اعمالو ارتکاب، ناوړه اغېزې لکه د دیوالي شوي نیول، زنداني کول له ځانه سره درلودلی شي.

د دېوالي کېدو ډولونه: دیوالي کېدل ممکن له لاندې دریو ډولونو څخه وي:

۱- عادي دیوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دیوالي کېدل،

۳- په تقلب سره ډیولي کېدل.

عادي دېوالي کېدل

عــادي دېوالي کېدل هغه دي، چې ســوداګر د بهرنیو عواملو او یا غیرمترقبه پېښــو له امله له تقصیر او تقلب پرته متوقف شي، په دې مانا چې یو ســوداګر خپلې ورځنۍ معاملې په ښــه توګه ترسره کړي او لګښــتونه یې هم د ســوداګریز عاید سره ســم وي، خو د ځینو غیرمترقبه پېښو یانې بهرنیو عواملو له امله دیوالي شي او دا عوامل د افغانســتان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۳۹ مادې له مخې په اثبات رسېدی شي. په دې ډول حالاتو کې د سوداګر دیوالي کېدل عادي دي او مجازات وربانديې د تطبیق وړ نه دي. سربېره پر دې د ارفاقي قرارداد د تړون تمه هم لري او دا داسې سوداګر په نسبت داینین د عمل له شدت څخه کار نه اخلي.

۱- پــه تقصیــر سره دیوالي کېدل: تقصیر هغه عمل ته وایي، چې شــخص یــې په تر سره کولو مکلف وي، خو له خپل توان سره سره هغه ترسره نه کړي. تقصیر د بې احتیاطۍ او غفلت په مانا هم دی. تقصیر یا خطا له حقوقي پلوه په عمل کې د ســوء نیت نشــتوالي ته وایي، چې له امله یې

ثالث اشخاص زیانمن‌ېږي. په جزايي قوانینو کې داسې موارد شته چې له عملي مجرمانه قصد او نیت پرته سر راپورته کوي، چې د جزا استحقاق لري.

دا ډول جرایم غیر عمدي وي. د ســوداګرۍ په حقوقو کې دا ډول دیوالي کېدل د عادي افلاس برعکس، د ســوداګر اراده په خپل دیوالي کېدو کې په غیرمســتقیم ډول دخیله ده او د سوداګریزو اصولو د نه مراعاتولو او د نه پاملرنې له امله رامنځ ته شوي. مثلاً هغه سوداګر چې ورځني عواید یې لږ اما برعکس ورځني لګښــتونه یې دوه چنده وي، په دې صورت کې که چېرې یاد ســوداګر له دیوالي کېدو سره مخ شي، دیوالي کېدل یې په تقصیر سره دي، سر بېره د خپلو پورونو په ورکړه، پــه بله جزا هــم محکومېږي. د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامــې د ۴۰ مادې له مخې دې پایلې ته رســېږو چې په دیوالي کېدو کې څنګه چې ســوداګر یا شرکت سوداګریز اصول او ظوابط رعایت کړي نه دي او د ســوداګریزو معاملاتو په برخه یې ســهل انګاري کړې وي، نو سوداګر مقصر ګڼل کېږي او په هغه صورت کې چې تقصیر مطرح شي، ورسره د موضوع جزايي اړخ هم مطرح کېږي.

۲- پــه تقلــب سره دیوالي کېدل: عملي تقلب دی، چې د فاعل مقصود د نورو حقونو یا ګټو ته زیان رسول یا د قانون نقض دی. تقلب یو جرم دی چې په ناوړه نیت باندې اړه لري. د سوداګرۍ په حقوقو کې په دې صورت کې ســوداګر واقعاً مفلس شــوی نه وي. د دې لپاره چې نور سوداګر چې خپل داینینو ته صدمه ورسوي، ځان مفلس ښيي. د اسنادو د جعل له لارې په خپلو سوداګریزو دفترونو کې هڅه کوي، خپله خبره ټینګه کړي. خو کله چې موضوع د محکمې له خوا وڅېړل شي، لیدل کېږي چې یاد سوداګر واقعاً دیوالي شوی نه دی، بلکې له چل او فرېب څخه یې کار اخیستی دی او غواړي له دې لارې د خپلو پورونو ورکړه وځنډوي. وروســته له دې چې ثابته شي، چې یاد ســوداګر په دې حالت کې دیوالي شــوی نه دی، محکمه په تقلــب سره د دیوالي کېدو خپل حکم صادروي، سوداګر د خسارې پر جبران سربېره د محکمې له خوا پر نورو جرایمو هم محکومېږي.

لکه څنګه چې وویل شــول، د ســوداګریزې اصولنامې له مخې هېڅکله دیوالي شــوی نه دی، بلکې ځان دیوالي ښيي، چې موخه یې هغه زیان او ضرر دی، چې نور یې باید وګالي. که دا موضوع څرګنده شي چې سوداګر په تقلب سره عمل کړی دی، د زیان پر جبران سربېره د مجازاتو مستوجب هم ګڼل کېږي.

د دېوالي شوي سوداګر د اعتبار اعاده

د ســوداګرۍ له عمده او بنســټیزو اصولو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، اما د ســوداګر دا اعتبار او اعتماد د هغه د دیوالي کېدو له امله له منځه ځي. تر دیوالي کېدو وروســته، ســوداګر یا

سوداګریز شرکت او ثالث اشخاص نه شي کولی د هغه پر وړاندې باور وکړي او له هغه سره معاملې ته مخه کړي. په دې کې شك نشته چې دیوالي کېدل د سوداګر اعتماد له منځه وړي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د سوداګر د اعتماد د له منځه وړلو لامل کېږي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د ډېر تقلب په تقصیر سره صدق کوي، د دې لپاره چې د دیوالي شوي اعتبار بېرته اعاده شي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی، چې په لاندې ډول اشاره ورته کېږي:

١ – دېوالي شوی باید خپل ټول پورونه (دیون) له مخارجي متفرقاتو سره چې له هغه سره اړه لري، ورکړي.

٢ – دېوالي شوی سوداګر په لاندې مواردو کې د عمل د صحت تر ثبات وروسته، د پنځو کلونو پــه موده کــې د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې له مخې، د دیــوالي کېدو له نېټې څخه کولی د اعتبار اعاده وکړي.

٣ – دېوالي شوي سوداګر چې د ارفاقي قرارداد تحصیل او ټولو وجوه چې د ارفاقي قرارداد په سبب یې پر غاړه اخیستي وي، ورکړي وي.

۴ – هغه دېوالي شــوی ســوداګر چې ټولو داینینو یې ذمه وهلې وي او یا د اعتبار په اعادې او رضایت ورکړي وي، له همدي امله اعاده په پنځو کلونو کې د عمل د صحت په اثبات پورې تړلې ده، اعاده د دیوالي شــوي اعتبار او حیثیت په منوط تقلب سره د حیثیت په اعادې سره له جزایي پلوه ده.

د دیوالي کېدو د حکم د صدور لپاره واکمنه مرجع، د ســوداګر د اوســېدو د ځای محکمه ده، البته د ســیمه ییز ســوداګر د اوسېدو ځای دی، چې د ســوداګر کړنې او حقوق هلته قرار لري. د منل شویو اصولو له مخې لاندې اشخاص کولی شي د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي:

١ – پخپله سوداګر یا سوداګریز شرکت.

٢ – داینین

٣ – ثالث اشخاص (څارنوال، محکمه او پولیس)

١ – د ســوداګر یا ســوداګریز شرکت د اظهار له امله د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: سوداګر تر بل هر چا له اقتصادي ناوړه وضعې څخه ډېر خبر لري، له دې امله قانون هیله لري، چې پخپله هغه شخصاً محکمې ته خپل توقف اعلان کړي.

٢ – د یوه یا څو تنو داینینو په غوښتنه د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: لکه مخکې چې وویل

شــول، ځني وخت ســوداگر دې ته حاضر نه وي، څکه خپل ديوالي کېدل پټوي. په دې صورت کې داينين کولی شي چې د خپلو مطالباتو په ورکړه کې د ځنډ له امله، له محکمې څخه د ســوداګر د ديوالي کېدو غوښتنه وکړي.

۳ – د محکمــې، مدعــي العموم يا څارنوالۍ د غوښــتنې پر بنســټ د ديــوالي کېدو د حکم صادرېدل: د افلاس او ديوالي کېدو د اصولنامې د ۴ مادې له مخې يوازې ديوالي شــوی ســوداګر او داينــين کولی شي له محکمې څخه دا ډول غوښــتنه وکړي. د دې اختيــار دليل کولی شي د موضوع اقتصادي اهميت، د داينينو د حقونو ســاتنه او بلاخره عامه نظم پلي کېدل وي. له اقتصادي پلوه ديوالي کېدل کله کله پر بانکونو او نورو واحدونو باندې هم منفي اغېزې پرېباسي.

د اتم څپرکي لنډیز

د افلاس او دېوالي کېدو د اصولنامې لومړۍ ماده د دېوالي کېدو د تعریف په هکله وایي: کله چې د یوه سوداګر یا یوه سوداګریز شرکت کاري بندښت او ځنډ تر دې حده ورسېږي، چې د خپلو پورونـــو او نورو نقدي تعهداتـــو له ورکړې عاجز شي، د دې ډول حالت پـــه ځرګندېدو سره دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.

پر دې بنسټ دېوالي کېدل یو سوداګریز حالت دی، چې:

لومړی، د خپلو دیونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات د هغو د ورکړې پر مهال پوره او عملي کړي.

دویم، یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي.

د دېوالي کېدو د تعریف په پام کې نیولو سره کولی شو د دیوالي کېدو شرایط داسې را لنډ کړو:

۱- د دېوالي کېدو د تحقق لپاره اړینه ده، دیوالي شـــوی شـــخص یا سوداګر او یا هم سوداګریز شرکت وي.

۲- د سوداګریز اهلیت لرلو شرط د ۱۸ کلنۍ د سن پوره کول دي.

۳- له سوداګریزو کړنو سره د دیوالي کېدو تړاو.

۴- پر خپل ټاکلي وخت د پورونو نه ورکړه.

د دېوالي کېدو ډولونه:

۱- عادي دېوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دېوالي کېدل،

۳- په تقلب سره دېوالي کېدل.

د اتم څپرکي پوښتنې

۱- دېوالي کېدل څه ته وايي او له افلاس سره څه توپير لري؟

۲- د دې لپاره چې دېوالي کېدل تحقق ومومي، کوم شرايط لازم دي؟

۳- د دېوالي کېدو ډولونه کوم دي او ديوالي کېدل څه ډول ډلبندي شوی؟

۴- کوم اشخاص کولی شي، له محکمې څخه د دېوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي؟

۵- د دېوالي شوي سوداگر د اعتبار د اعادې شرايط کوم دي، شرحه يې کړئ؟

۶- څه وخت دېوالي شوی مديون د مجازات مستوجب پېژندل کېږي او ولې؟

نهم څپرکی

بانکوالي

ټولیزه موخه:

د بانکوالۍ پېژندنه او د هېوادونو په وده کې د هغې رول.

زده کړه ي موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- بانکوالي یا بانکداري وپېژني.
- د هېواد د اقتصاد په وده کې به د بانکوالۍ رول توضېح کړای شي.
- د خصوصي بانکونو د تاسیس شرایط به وپېژني.

بانك د حکمي شــخصیت په توگه خپل قانوني حقوق او مکلفیتونه لري او د خپل شخصیت په پــام کــې نیولو سره په یوه یا څو هېوادونو کې په خپل ټاکلي قلمرو کې فعالیتونه ترسره کوي او د مرکزي بانك تر څارنې لاندې وي.

د افغانســتان د بانکوالــۍ قانون په یوولســو څپرکــو او ۱۰۱ مادو کــې د د بهرنۍ او کورنۍ پانگونې د ډېرې هڅونې او د اعتماد د راجلبولو د همغږۍ او همداشان په اقتصادي ژوندانه کې د هغه د غوره رول لوبولو په موخه د ۱۳۸۲ کال د وږي د میاشتې پر ۲۷ نېټه توشیح او نافذ شو. د قانون محتوا د سرمایوئي جوړښت د فعالیتونو د ډول او د بانکوالۍ د اداري جوړښت او تشکیل په برخه کې په افغانستان کې د بانکوالۍ د نورو قوانینو په رڼا کې د عطف او پاملرنې وړ ده.

د پورتنیو موضوعگانو په پام کې نیولو سره کولی شو بانك داسې تعریف کړو:

بانك حکمي شخص دی، چې د قانون له مخې د اعتبارونو یا پانگونې د رامنځ ته کولو په موخه

پر راکړه ورکړه، له خلکو څخه د پولي امانتونو اخیستلو او یا د ورکړې وړ نورو وجوه اخیستلو پر چارو بوخت وي. د افغانستان د بانکوالۍ قانون د یوه بانک د تاسیس لپاره عمومي او اختصاصي شرایط په پام کې نیولي، ترڅو د هغو په رڼا کې شرکتونه خپل بانکي فعالیتونه د بانک په توګه ترسره کړای شي.

د بانک د تاسیس آرونه (شرایط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نیولو سره د یوه یا څو تنو حکمي یا حقیقي اشخاصو په وسیله د موسس یا ونډه لرونکي په توګه تاسیسېږي. کله چې د موسسې غړي خپله لیکلې غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال یا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقیقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانینو په رڼا کې هغه د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنګوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمینه کې مالي او پولي سیاستونه تصویب شوي، واضیح او روښانېږي.

لومړی: وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د افغانستان بانک له لیکلي اجازې پرته خپل قانوني جوړښت او تشکیل ته بدلون ورکړي. د پورتنیو طرحه شویو ټکو په پام کې نیولو سره په ښه توګه څرګندېږي، چې د افغانستان بانک واک لري، چې د خصوصي بانکونو فعالیتونه وڅاري او له متني او شکلي پلوه د بانکوالۍ په سیستم کې د قواعدو نظم او همغږي وساتي.

دویم: د بانک د تاسیس لپاره د اساسنامې شتون حتمي او اړین دی. د بانک اساسنامه یو رسمي سند دی، چې له مخې یې د بانک موخې، د فعالیتونو ډول، د مدیرانو د واک او مسوولیت حدود او سرمایوي جوړښت، په ځانګړې توګه واکمن یا استحقاقي سهام د یوه بانک د بانکي محصولاتو په پام کې نیولو سره مجاز ګڼل کېږي. د مرکزي بانک له خوا د خصوصي بانک د اساسنامې تر تصویب وروسته، خصوصي بانک نه شي کولی په هغه کې بدلونونه وارد کړي، ځکه امکان لري چې د تعدیلاتو راوړل له هغو پولي او مالي سیاستونو سره ټکر ولري، چې د افغانستان بانک له خوا تصویب شوي وي.

درېیم: د بانک له تاسیس سره په تړاو د هغه پانګوالي جوړښت هم یوه حتمي او اړینه چاره ده. یانې د یوه بانک د تاسیس لپاره د بانکي مقرراتو په پام کې نیولو سره د پانګې شتون د تاسیس له ارکانو څخه یو رکن تشکیلوي. مرکزي بانک د بانک د تاسیس پر مهال لږترلږه د هغه د اولیه او د ورکړې وړ پانګې د میزان د ټاکلو واک د بانک د پانګې له مخې درلودلی شي. بانک مکلف دی چې شتمنۍ یې د هغه د دین (پور) په نسبت د تاسیس پر مهال ډېره وي. بل ټکی چې د یادونې دی

دا دی، چې په بانکونو کې الزامي زېرمې باید لږترلږه ۸٪ د هغوی د ورځنیو عوایدو له سرجمع څخه تشکیل کړي. خصوصي بانکونه نه شي کولی چې خپله سرمایه یا الزامي زېرمې د سهامو یا د پانګې توزیع د مرکزي بانک(د افغانستان بانک) له قبلي اجرا پرته کمې کړي.

د بانکونو د پانګې په اړه د واکمنو سهامو یا استحقاق شتون د توجه وړ دی. واکمن سهم په یوه تثبت کې له هغه مستقیم یا نامستقیم سهم څخه عبارت دی، چې درلودونکی یې له پانګې یا د توجه وړ د نفوذ د اعمال له امکان څخه د ډېرې رایو درلودونکی کېږي. د یادونې ده چې په اداره کې یو تثبت چې سهام په کې شتون ولري، قانون قیودات او محدودیتونه وضعه کړي دي، چې د افغانستان د بانکوالۍ د قانون په ۲۱ ماده کې یې یادونه شوې ده.

څلورم: بل شرط چې د بانك د تاسیس لپاره اړین او مهم دی، هغه د بانك اداري جوړښت دی، یانې بانك باید یو قانوني تشکیل ولري او د هغو اشخاصو موجودیت (اسناد) چې په بانکي رتبو کې شامل شوي، د افغانستان بانك ته وړاندې شي. هر بانك باید لاندې تشکیلات ولري:

۱ – د ونډه والو یا سهم لرونکو عمومي مجمعه (د بانك د تصمیم نیولو تر ټولو لوړه مرجع).

۲ – د څارنې پلاوی، د ادارې او بانکي فعالیتونو د څارنې د مسوول په توګه.

۳ – عامل پلاوی، د بانك د اجرایوي چارو او بودیجې د مسوول په توګه.

۴ - د ارزونې او څېړنې کمېټه، د حسابوالۍ چارو، او د عامل پلاوي د غړو د انتصاب د څرنګوالي په اړوند کنټرول او داخلي ارزونې مسوولیت لري او د ارزونې کمېټه باید د غوښتنې پرمهال د هغوی جواز مرکزي بانك ته پشنهاد او اجازه یې وغواړي.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره ویلی شو، چې د یادو شویو شرایطو په پام کې نیولو سره یو شرکت د بانکي فعالیتونو په موخه رامنځ ته او ثبتېږي. کله چې شرکت رامنځ ته او ثبت شي، د غوښتنې پړاو د بانکوالۍ د جواز د اخیستلو پر بنسټ رارسېږي.

بانکي اجازه لیکونه یا جواز

د سوداګریزو شرکتونو لپاره چې دبانکي فعالیتونو د ترسره کولو غوښتنه لري دجواز دصدور په صورت کې یي دوه موضوعګاني په پام کې نیول کیږي، جدیدالتاسیس شرکت او موجودي شرکت. دې شرکتونو ته د جواز ورکړه د افغانستان د بانکوالۍ د قانون د اتمې مادې په پام کې نیولو سره صورت مومي.

مرکزي بانك، د یوه بانك، د هغه د فرعي دفترونو او څانګو د لغوه کولو او جواز ورکولو یوازېنۍ مرجع ده. په واقعیت کې د یوه شرکت ټول بانکي فعالیتونه د داسې سند له مخې ترسره

کېږي، چې د یوې واکمنې مرجع له خوا د بانکوالۍ د جواز په توګه ورکړل شـوی وي. په حقیقت کې د بانکوالۍ جواز هغه اجازه لیك دی چې د بانکي فعالیتونو او پانګوالۍ په موخه د افغانستان بانك له خوا یوه شرکت ته ورکول کېږي.

د یادونې دیادوني وړ ده دهغو شرکتونو دابتدائي بانک مجزا چې دقانون له مخې ثبت اورامنځته شوي باید تر۲۵۰ ملیونه افغانیواویاهغه مفادی کمه نوي چې دافغانستان بانک له لاری ټاکل شوي وي. لـږ نــه وي، د بانکوالۍ جواز د افغانســتان بانك له خوا صادرېــږي. د بانکوالۍ د جواز له تر لاســه کولو وروســته د نافذو قوانینو په پام کې نیولو سره د هېواد د بانکوالۍ په ســاحه کې کولی شي فرعــي دفترونه او څانګې پرانیزي. له فرعي دفترونــو څخه موخه هغه ځای دی، چې په هغه کې بانکي قانوني راکړه ورکړه ترسره کېږي او یا هم ټولې یا ځینې د بانکوالۍ چارې مخ ته وړي.

داخــلي بانك نه شي کولی د افغانســتان بانك له موافقې پرته فرعــي داخلي دفترونه یا څانګې ولري. همداشان جوازونه او اجازه لیکونه د افغانستان بانك له خوا د یوې نامحدودې مودې لپاره د اعتبــار وړ او د انتقــال وړ نه دي او د هغو الزامیت او مرعي الاجرا توب د صدور له نېټې څخه نافذ دی.

بلــه موضوع چې د یوه خصوصي بانك او د هغه د فعالیتونو په اړه مطرح کېږي داده، چې پر داخــلي بانکونو سربېره غیرمقیم بانکونه هم کولی شي پــه یوه هېواد کې فرعي دفترونه او څانګې ولــري. پــه دواړو حالتونو کې د دې ډول څانګو رامنځ ته کــول د هېواد د نافذو قوانینو له مخې ارزول کېږي، د مدیرانو وړتیا، د داخلي ارزونې مناسبوالی، د اټکل شویو مالي فعالیتونو مناسبوالی او د مرکزي بانك هر قناعت د یادو فعالیتونو د تضمین پر بنسټ د افغانستان بانك له خوا صورت مومي.

د بانکوالۍ فعالیتونه

د نافــذو قوانینو په رڼــا کې د بانکونو د فعالیتونو ډول او څرنګولی د افغانســتان د بانکوالۍ قانون په ۳۳ ماده کې بیان شوی دی. د بانکي فعالیتونو په پام کې نیولو سره چې یو بانك یې ترسره کوي، نه شي کولی له نورو بانکي فعالینو سره د عامل، اســتازي، په عمده او پرچون ســوداګرۍ یا صنعتي، حمل و نقل، کرنې، کب نیولو، کانونو، ودانیو کې شریك شي، چې ممانعت د قانون له خوا الزامي نه وي او یاد فعالیت موقتي وي او د موخو د ترلاسه کولو لپاره یې لازم وي، بانك د مرکزي بانك د قناعت تر ترلاسه کولو وروسته کولی شي د دوام د میعاد په ټاکلو فعالیت ترسره کړي.

په بانك کې متولیت

کــه چېــرې د خصوصي بانکونو د فعالیتونــو په جریان او اداره کې د افغانســتان بانك له خوا نیمګړتیــاوې وموندــل شي، د بانکوالۍ د قانون د ۵۳ مادې له مخې د مرکزي بانك له خوا یاد بانك

ته متولي ټاکل کېږي. متولي په حقیقت کې د یوې ټاکلې مودې لپاره ټاکل کېږي، بیاځلي احیا کول او د بانك چارې په لاس کې اخلي او د بانك له شـتمنیو، دفترونو، اسـنادو او زېرمو څخه مواظبت او کنټرول کوي.

کـه چېـرې د بانك مالي وضعیت په داسـې حالـت کې وي چې د بانـك د انحلال موضوع په اجبـاري یـا اختیاري ډول مطرح شي، د متولي په انتصـاب سره د بانك د مدیرانو واك او صلاحیت ځنډول کېږي. متولي د بانك د مجددې احیا په موخه کولی شي د خپل واك یوه برخه د شرایطو وړ کارکوونکو او مدیراتو ته ورکړي. هغه شخص چې د بانك د متولي په توگه انتصاب کېږي د بانك د بیاځلي احیا په اړوند د خپلو دندو د ترسره کولو په برخه کې یوازې د افغانسـتان بانك پر وړاندې مسـوول دی. که چېرې د افغانسـتان بانك وگوري چې د متولي له انتصاب سره سره د مرکزي بانك لپاره د بانك اداره او فعالیتونه مطلوبې او د ډاډ وړ پایلې نه لري، په دې حالت کې د بانك انحلال مطرح کېږي.

د بانك انحلال

د بانکوالۍ د قانون د منځپانگې له مخې د بانك انحلال په دوو صوتونو کې مطرح کېږي. یو اختیاري انحلال او بل اجباري انحلال.

الف- د بانك اختیاري انحلال: اختیاري انحلال په هغه حالت کې مطرح کېږي چې د مالیکینو د تصمیم پر بنسټ د بانکي اجازه لیك او جواز د لغوې پر بنسټ د غوښتنې په وړاندې کولو سره، د بانك دفترونه، څانگې او نمایندگۍ له مرکزي بانك څخه غوښتنه وکړي. په دې حالت کې د بانك د انحلال پروسـه د افغانسـتان بانك تر څارنې لاندې صورت مومي، بانك مکلف دی خپل مدارك، اسناد او دفترونه د مرکزي بانك په واك کې ورکړي او د تصفیې عملیه د هغه له مخې ترسره کېږي. د بانـکي اجـازه لیك او جواز د لغوه کولو په تړاو د دیوالي کېدو کړنې او بلاخره انحلال د بانکوالۍ د قانون له مخې صورت مومي.

ب- د بانك اجباري انحلال: اجباري انحلال د افغانسـتان بانك د تصمیم له امله صورت مومي او دا تصمیم په یوه ډېره خورېدونکې رسمي ورځپاڼه کې خپرېږي او یا د بانك د داینینو د عریضې د وړاندې کولو له امله صورت مومي. په دې موخه د افغانسـتان بانك له خوا د پام وړ بانك لپاره یـو متولي انتصابېږي او د بانك ټوله شـتمني، مدارك، مصادرې او امـلاك خوندي کېږي. د انحلال او تصفیې نور موارد د بانکوالۍ د قانون په ۶۳ ماده کې څرگند شـوي دي. د بانکونو په هکله د انحلال د پروسـې ترسره کول او دیوالي کېدو کړنې د خاصو قواعدو او شـکلیاتو تابع دي، چې د لاندې دلایلو پر بنسټ پیلېږي:

۱ – بانك چې مالي مسوولیتونه (پورونه) د وخت د پوره کېدو پر مهال ور نه کړي.

۲ – د بانك پانګه له هغې پانګې څخه چې الزامي ګڼل کېږي، ۷۵ سلنه کمه وي.

۳ – د بانك د شتمنیو ارزښت د هغه د پورونو تر ارزښت لږ وي.

له پورتنیو دلایلو اســتنباطېږي، چې د بانکونو د دیوالي کېدو په اړوند، د دیوالي کېدو قانون او نور اړوند تقنیني اســناد د پلي کېدو وړ نه دي. کله چې د پام وړ بانك د دیوالي کېدو غوښــتنه د مرکــزي بانــك له خوا ومنل شي، بانك دیوالي اعلانېږي او د بانــك د تصفیې مدیر او متولي د دیوالي کېدو کړنې عملاً پیلوي.

د نهم څپرکي لنډیز

بانك له حکمي شـخصيت څخه عبارت دی، چې اکثره د سـهامي شرکت پـه ډول بانکي کړنې ترسره کوي. په بانکي کړنو کې لاندې کړنې شـاملېږي: د پانګونو منل، د جاري حسـابونو افتتاح، د پورونو ورکول، د اسـنادو له مخې د معاملاتو ترسره کول، په سهامو پورې اړوندې کړنې او د پيسو لېږد رالېږد، پولي معاملات او د نجيبه فلزاتو پر بنسـټ معاملې، د اماناتو په حسـاب کې د پيسـو اېښودل او نور.

د بانك د تاسيس آړونه (شرايط)

بانـك، د بانکوالـۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نيولو سره د يوه يا څو تنو حکمي يا حقيقي اشخاصو په وسيله د موسس يا سهام لرونکي په توګه تاسيسېږي.

وروسته له دې چې بانك د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د مرکزي بانك له قبلي او کتبي اجازې پرته د بانك جوړښت او تشکيل ته بدولون ورکړي.

د بانك د تاسيس لپاره د يوې اساسنامې شتون اړين دی او همداشان د بانکي مقرراتو په پام کې نيولو سره د بانك د پانګې شـتون بنسـټيز رکن دی. د بانك د تاسيس لپاره بل شرط قانوني تشکيل دی، چې کارکوونکي يې د افغانستان بانك د رتبو پر بنسټ ټاکل کېږي.

کله چې د موسســې غړي خپله ليکلي غوښـتنه مرکزي بانك ته وړاندې کړي او خپل برخوال يا سـهم لرونکي معرفي کړي، په حقيقت کې مرکزي بانـك د بانکوالۍ چارو د قوانينو په رڼا کې او د شرکت په ډول د بانك د قانوني جوړښـت پر بنسـټ هغه د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانك قانوني څرنګوالی د افغانستان بانك له خوا چې په دې زمينه کې مالي او پولي سياستونه تصويب شوي، واضيح او روښانېږي.

د افغانستان بانك د بانکونو د لغوه کولو او جواز ورکولو لومړنۍ مرجع ګڼل کېږي.

د نهم څپرکي پوښتنې

۱- بانک څه شی دی او د بانك کړنې یا عملیات څه ډول دي؟

۲- د یوه بانك د تاسیس لپاره کوم شرایط لازم دي؟

۳- کومه مرجع د بانك د جواز د صدور یا لغوه کولو صلاحیت لري؟

۴- متولي څوك دی او په کومو حالاتو کې د مرکزي بانك له خوا ټاکل کېږي؟

۵- د بانك انحلال څه مفهوم لري او د بانك انحلال په څو ډوله دی؟

د سوداګریزو شخړو حل

تولیزه موخه:

د سوداګریزو شخړو د هوارې بېلابېلې لارې، د سوداګریز حاکمیت پېژندنه، په دې برخه کې له قوانینو سره بلدتیا او منځګړیتوب.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې موضوعګانو پوه شي:

- د سوداګریزو شخړو هوارول.
- د سوداګریزو شخړو د هوارې لارې چارې.
- سوداګریز حاکمیت.
- منځګړیتوب.

سوداګریزې شخړې له دوو لارو هوارېږي، یوه قضایي حل لاره ده چې په محکمه پورې اړوندېږي او بله یې ناقضایي حل لاره ده، چې د جوړجاړي او یا دې قضیې له اړخونو څخه د اشخاصو په غوره کولو سره هوارېږي.

قضایي حل لارې

په هر هېواد کې د سوداګریزو شخړو د هوارې او څېړلو په موخه سوداګریزې محکمې جوړې شوې، چې یوازې د یوه قضایي ارګان په توګه سوداګریزې شخړې هواروي. البته سوداګریزې محکمې د هر هېواد د قضایي نظام پر بنسټ جوړېږي. د بېلګې په توګه په مصر کې سوداګریزې

محکمې له قضات څخه تشکیلېږي. حال دا چې په تونس، فرانسه او ځینو نورو هېوادونو کې، پر قضات سربېره، سوداګر هم په سوداګریزو محکمو کې شاملېږي. د فرانسې په اوسني قانون کې په سوداګریزو محکمو کې یوازې سوداګر شاملېږي. د افغانستان قانون د سوداګریزو محکمو تشکیل له ۳۰۴ تر ۳۰۹ مادو پورې بیانوي چې د لومړي څپرکي اړوند دي او سوداګریزو محاکمو د اصولو د قانون په شپږم باب کې سوداګریزه دعوا د ابتدایه سوداګریزو محکمو اړونده وي. دغه محکمې له رییس او دوو غړو څخه چې د قضات له جملې څخه دي، تشــکیلېږي. د قضایي شروطو په هکله چې په غړیتوب یا ریاســت باندې ګومارل کېږي، د افغانستان قانون د اداري او وظیفه یي اړتیاوو له مخې ځینې شرایط وړاندې کړي دي. د بېلګې په توګه هغه قاضي چې په کابل کې د سوداګریزې ابتدایه محکمې د رییس په توګه وړاندیز کېږي، باید د رتبې له پلوه لومړۍ رتبه وي. هغه کســان چې له کابله بهر پر یاد بست ګومارل کېږي، که دویمه رتبه هم وي، کولی شي پر یاد پوست باندې وټاکل شي. همداشــان په کابل کې د دې محکمو غړي باید دویمه رتبه وي او تر کابل بهر دریمه رتبــه هم کېدای شي. البته د کابل او ولایتونو ترمنــځ دغه توپیر چې قانون ټاکلی دی، د توجیه وړ دی، ځکه عموماً په پلازمېنه کې د سوداګریزو فعالیتونو حجم او اندازه ډېر وي، دا پخپله ایجابوي، چې په پلازمېنه کې قضات باید ډېره تجربه ولري.

د حکم په وسیله د شخړو حل

د دې پروســې پر بنســټ د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو په صورت کې د دې پر ځای چــې قضــا او محاکمو ته مراجعه وکړي، د اړخونو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي او د شــخړو د هوارې ټول واك ورکوي، چې دا پروسه د تحکیم په نامه هم یادېږي. احیاناً عقد کوونکي د ستونزو د حل دا کړنلاره د عقد په متن کې ځای پر ځای کوي، په دې مانا چې په عقد کې لیکي، چې (د ســتونزو د پېښــېدو په صور کې د هغو حل د حکم د ټاکلو او د هغه د پرېکړې له لارې مومو) په دې ډول حالت کې، هره ستونزه چې رامنځ ته کېږي، د تحکیم په وسیله هوارېږي. هغه شرط چې په عقد کې ځای پر ځای کېږي، د (تحکیم د شرط) په نامه یادېږي.

احیانــاً که عقــد کوونکي دا ډول شرط په قرارداد کې ذکر نه کړي، خو د شــخړې تر پېښــېدو وروسته، په خپل منځ کې خاص تفاهم لاسلیك کړي او دې ته متعهد شي، چې شخړه به یې د حکم ټاکلو او پرېکړې له لارې هوارېږي، دغه تفاهم چې د شخړې تر پېښېدو وروسته ترسره شوی وي، د (تحکیم د وثیقې) په نامه یادېږي.

د تحکیم شرط عموماً د عقد په متن کې درج وي او کله هم د بېل عقد په ترڅ کې د شــخړو تر پېښــېدو مخکې په هغه تعهد ترسره کېږي. بناً هغه عنصر چې د تحکیم د شرط او د تحکیم د وثیقــې ترمنــځ تمیز رامنځ ته کوي، په اصلي عقد کې لیکل او یا په هغه کې نه لیکل دي. د تحکیم

شرط دادی، چې د شخړو تر پېښېدو مخکې پر هغه تعهد شوی وي، خو د تحکیم وثیقه هغه ده، چې دواړه لوري د شخړې تر پېښېدو وروسته مخ ور اړوي.

د یادونــې وړ ده چــې د تحکیم شرط که هر څومره د عقد په متن کې ذکر شــوی وي، د یوه مســتقل عنصر پــه توګه پېژندل کېږي او له هغه سره تعامل صــورت مومي. نو له دې امله حتا د عقد د بطلان په صورت کې، دا شرط د خپل اســتقلالیت له نظره، صحیح شمېرل کېږي او له مخې یې عمل ترسره کېږي. خو دا چې د بطلان سبب دې شرط ته هم راجع شي، د بېلګې په توګه عقد د اهلیت د ناقض شــخص له خوا لاســلیك شــوی وي، په دې حالت کې عقد د دواړو د تحکیم په شرط سره باطل ګڼل کېږي، لازمه د تحکیم او د شخړو د نورو ډولونو ترمنځ تفکیك وشي. د بېلګې په توګه کله چې یو شــخص د قضیې له یوه لوري څخه، د یوه داســې عنصر د ټاکلو په موخه چې قانــوني تــصرف یې هغه ته احتیاج لري، وټاکل شي، هغه په تحکیم کې نه شــو ویلی، مثلاً د پېر او پلــور پــه عقد کې که دواړه لوري د جنس ده چې د بیې لپاره دربیم شــخص وټاکي، دا ډول تفاهم تحکیم نه ګڼل کېږي.

د حکمونو شرطونه

حکم کېدای شي یو یا تر یوه ډېر اشــخاص وي، په دې شرط چې شــمېر یې جفت نه وي، له دې پرته به تحکیم باطل وي. د هغوی د ټاکلو په هکله باید ووایو: ممکن د اصلي عقد په وســیله صورت وموي او یا د مســتقل عقد په واســطه، په دې شرط چې د هغه خلاف خاص قانون شتون ونــه لــري. . هر وګړی کېدای شي د حکم په توګه وګومارل شي، که هغه ډاکتر وي، که انجنیر وي او که بل څه، خو په دې شرط چې بشــپړ مدني اهلیت ولري. د اهلیت ناقصان لکه، محجور او هغه څــوك چې د جنایت له امله له مدني حقونو بــې برخې وي، مفلس تر هغه وخته چې خپل اعتبار ترلاسه کوي، پر دې پوست باندې ټاکل کېدای نه شي.

د بهرنیــو اتباعو په اړه بېلابېل لیدلوري شــتون لري، مثلاً د ایټالیا پــه قانون کې حکم باید له ســیاسي حقونو لــه هغې جملې د انتخاب د حق لرونکی وي، هغــه شرط چې حکم توب د بهرنیو اتباعو لپاره هم کېدای شي حکم وي. بل شرط چې د حکمانو لپاره وړاندې شــوی، دا دی چې دغه پوســت ته نوماند شــخص باید قانوناً د دې دندې له احراز څخه منعه شوی نه وي، ځکه احیاناً د ځینو هېوادونو قانون، ځینې اشــخاص د دې دندې له ترسره کولو څخه منعه کړي دي. لکه څنګه چې د مصر قضایي قانون د هرې رتبې لرونکي قضات له حکمیت څخه منعه کړي دي.

کــه څــه هم لــه مزاحمت پرته وي، مګر دا چــې د قضایي پلاوي له عالي شــورا څخه په دې برخه کې اجازه ترلاسه کړي. بل شرط دادی حکم په هغه شخړه کې چې پرېکړه یې پر غاړه اخلي مصلحت ونه لري. د حکم د اختیاري او اجباري ټاکل وجود لري. د حکم ټاکل هغه وخت اختیاري

وي، چې هغه ته مراجعه د خلکو په اراده وي او په سمه مانا حکم هم همدغه دی. کله کله قانون اجباري حکم تنظیموي، د دعوا لورو ته لازمه ده، د شخړې د حل لپاره له حکم څخه مرسته وغواړي. که څه هم موږ پر دې باور یو، چې د اجباري تحکیم نظریه، حکم د هغه له اصلي مانا څخه خارجوي.

د حکم له خوا د حکم صادرېدل

د حکمو له خوا حکم تر پټې مداولې وروسته صادرېږي، دا جواز نه لري چې په هغه کې له دوی سره څوک ګډون وکړي او قرار یې د رایو په اکثریت صادرېږي. که اکثریت شتون ونه لري، ډله(ګروه) لږترلږه له دوو ګروپونو څخه په یوه پورې تړل کېږي. حکمان مکلف دي چې په ټاکلي وخت کې حکم صادر کړي، چې دا موده غالباً په قرارداد کې ذکر کېږي. که چېرې د قرارداد حد ذکر نه وي، ټاکلې موده د تحکیم تر منلو وروسته دوې میاشتې ده. که د حکمانو حُکم تر ټاکلي میعاد وروسته صادر شي، باطل دی. خو د دعوا لوري کولی شي د مودې پر تمدید باندې په څرګند ډول اتفاق وکړي. د حکم صدور باید د شخړې د موضوع د څرګندو دلایلو پر بنسټ وي.

حکم د افغانستان په قانون کې

په حکم پورې اړوندې موضوعګانې د سوداګریزو محاکماتود اصولنامې په ۲۰۸ او ۲۳۰ مادو کې د شرط پر بنسټ ذکر شوي دي، چې په عقد کې راغلي او د شخړې تر پېښېدو وروسته پر هغه توافق صورت مومي. البته د تفاهم په صورت کې حکم یا حکمان د دواړو لورویو له خوا غوره کېږي. د یادونې ده چې د حکمیت او منځګړیتوب په هکله پر ۱۳۸۶ کال دوه بېل بېل قوانین د ولسمشر د تقنیني فرمان په وسیله نافذ او مرعی الاجرا شول، چې د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپاره شوي او د تصویب په موخه ملي شورا ته وړاندې شوي دي.

د حکمیت د حُکم د نه اعتبار حالتونه

۱ – کله چې د حکم حُکم د هېواد د قانون خلاف وي،

۲ - کله چې د حکم حُکم د دعوا له موضوع څخه انحراف کړی وي او له موضوع سره اړه ونه لري،

۳ – په هغه صورت کې چې د حکم حُکم تر ټاکلې مودې وروسته اصدار شوی وي.

۴ – کله چې د حکم حُکم په سوداګریزه محکمه کې له موجودو رسمي اسنادو سره په مخالفت کې صادر شوی وي.

منځګړیتوب

منځګړیتوب د سوداګریزو شخړو د غیرقضایي هواري یوه بله لار ګڼل کېږي. د منځګړیتوب

موخــه لکــه د حکمیت غوندې ده. تر څو د دعوا لوریو ته د چټکې، عادلانه او بې طرفه حل لارې زمینه برابره کړي. د یادونې ده چې د سوداګریزو شخړو په غیرقضایي حل لارو کې، د قضیې لوري د دعوا پر چټک هوارېدو سربېره ټمه لري، چې هوارول یا حل و فصل کول په بې طرفه او عادلانه ډول تــرسره شي او همداشــان د هغوی دعوا د امکان تر بریــده د هغوی د روابطو په حدودو کې پاتــې شي او ثالث اشــخاص له هغې څخه خبر نه شي، ترڅــو د هغوی اعتبار او اعتماد د هغوی د معامله کوونکو او مشتریانو پر وړاندې زیانمن نه شي.

د منځګړي تعریف(۱)

منځګړی له یوه یا څو حقیقي اشــخاصو څخه عبارت دی، چې د ســوداګریزې شخړې د دواړو لوریو په موافقه، د شخړې د هواري په موخه ټاکل کېږي. له یاد تعریف څخه دې پایلې ته رسېږو، چې یو حکمي شخص د منځګړي په توګه نه شي غوره کېدلی.

د منځګړیتوب تعریف(۲)

منځګړیتــوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنســټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښــتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د حکمیت او منځګړیتوب ترمنځ توپیر

د حکــم د حُکــم خلاف، په حکمیت کې چې تر قانوني پړاوونو وروســته پــه ځانګړې توګه د واکمنــې محکمې له قراره د شــخړې پر لوریو الزامیت لري، د شــخړې وړاندیز شــوې حل لاره د منځګــړي له خوا پر دواړو لوریو باندې له دوه اړخیز موافقت پرته د تحمیل وړ نه وي. د یادونې ده، چې دا توپیر کولی شــو په کارول شــویو اصطلاحاتو کې ومومو. په حکمیت کې د حکم د حُکم خبره مهمه ده، حال دا چې په منځګړیتوب کې د وړاندیز شــویو حل لارو په اړه خبرې کېږي. له بله اړخه ویلی شــو چې منځګړیتوب ډېر مســوولیت لري، ځکه پر منځګړي باندې د بې طرفه او عادلانه حل لارې او هڅو اعتماد کېږي، چې وروسته حل لار د دواړو لوریو د تایید وړ ګرځي.

البتــه په حکمت کې هم حکم باید بې طرفي رعایت کړي، خو امکان لري د هغه حُکم چې پر قانوني او حقوقي دلایلو ولاړ وي، د شخړې د یوه لوري لپاره غیرعادلانه وبرېښي.

د منځګړي ټاکل

منځګــړی اصــولاً د دعوا د دواړو لوریو له خوا ټاکل کېږي، لــه دې پرته او په ځانګړې توګه د طرفینــو د نــه توافق په صورت کې د ټاکلو په هکله یا په ټــاکلي موعد کې د ټاکلو د مکلفیت نه

مراعاتول، کېدای شي محکمې ته د مراجعې له لارې د منځګړي د ټاکلو موضوع هواره شي. خو په عمــل کــې ډېر لږ واقع کېږي، چې طرفین د موافقې په صــورت کې منځګړي ته د رجوع په اړه، د منځګړي دټاکلو په هکله خپل مکلفیت رعایت نه کړي.

د منځګړیتوب پیل، له دواړو لوریو سره کتنه او د طرحې وړاندې کول

د منځګړیتــوب عملیه هغه مهال پیلېږي، چې د شــخړې لــوري د منځګړي د حضور او ګډون پــه اړه توافــق وکړي. منځګړی کولی شي له طرفینو سره یو ځای او یا په بېله توګه کتنه وکړي او یا اړیکې ورسره ونیسي. منځګړی کولی شي، د منځګړیتوب د عملیې په هر پړاو کې د شخړې د هواري پــه اړه یــادو لوریو ته طرحې وړاندې کړي. دا امکان د دې زمینــه برابروي، چې منځګړی د خپلو طرحو په هکله د شــخړې د طرفینو ملاحظات ترلاســه او په دې پوه شي، چې ایا مطروحه طرحه کولی شي د طرفینو د تفاهم وړ وګرځي یا دا چې بهتره ده، چې د نورو طرحو د لټولو اقدام وکړي.

پــه ټولــو حالاتو کې منځګړی مکلف دی، چې د منځګړیتــوب د عملیې په ترسره کولو کې له طرفینــو سره منصفانــه چلند وکړي، یانې دا چې د هغوی حقونه د مســاواتو پــه رعایتولو سره د طرفیتو هر یوه طرف ته د خبرو کولو او په غونډو کې د لازمو کتنو حق ورکړي.

د ګټې اخیستنې وړ مدارك

هغه مدارك چې د شخړې د طرفینو له خوا د یوې محکمې، یا حکم یا حکمیت بورډ پر وړاندې د منلو وړ وي، د منځګړیتوب په عملیه کې هم د وړاندې کولو وړ وي او منځګړی کولی شي د حل د لارو د وړاندیز په موخه له هغو څخه ګټه واخلي.

د منځګړیتوب پای

منځګړیتوب په لاندې حالاتو کې د عقد له نېټې یا اعلام وروسته پای ته رسېږي:

الف: د طرفینو له خوا د شخړې د هواري هوکړه لیك د عقد یا لاسلیك په صورت کې.

ب: په هغه صورت کې چې منځګړی اعلان کړي، چې د منځګړیتوب په عملیه کې تر دې ډېره مساعي د توجیه وړ نه ده.

ج: په هغه صورت کې چې طرفین د منځګړیتوب عملیه منځګړي ته اعلان کړي.

د: پــه هغــه صورت کــې چې یو له طرفینو څخــه په طرف یا نورو طرفونــو او منځګړي ته د منځګړیتوب د عملیې پای اعلان کړي (د منځګړیتوب د قانون ۱۶ ماده، د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپره شوې).

د لسم څپرکي لنډیز

سوداګریزې شخړې کېدای شي له دوو لارو حل شي، لومړی قضایي حل لارې چې د سوداګریزې محکمې له لارې حل کېږي او بل غیرقضایي حل لارې لکه (حکمیت او منځګړیتوب) له لارې.

د حکم د ټاکلو په وسیله د شخړو هوارول داسې دي، چې د قضیې دواړه لوري د شخړو د پیښېدو پر مهال د دې پر ځای چې قضا او محکمو ته مراجعه وکړي، د دواړو لوریو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي، د شخړې د هوارولو واك او صلاحیت ورکوي او دا پروسه د تحکیم په نامه یادېږي. عقد کوونکي د هواري دا کړنلاره د یوه عقد په متن کې لیکي.

حکمیت د افغانستان په قانون کې یا د شرط پر بنسټ دی چې په عقد کې ذکر کېږي او یا د اختلافاتو تر پیښېدو وروسته د هغه په هکله توافق کېږي.

منځګړیتوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنسټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د لسم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګریزې شخړې په چټکه او بې طرفانه توګه د کومو لارو په وسیله هوارېدای شي؟

۲ – د سوداګریزو شخړو د مناسبو حل لارو په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – سوداګریز حکمیت څه ته وايي؟

۴ – منځګړیتوب څه شی دی؟

۵ – د منځګړیتوب او حکمیت ترمنځ توپیر څه دی؟

سرچينې او اخځليکونه

۱ – سکني، ډاکتر ربيعا، حقوق تجارت، تهران، سنت، درېيم چاپ، ۱۳۸۲.

۲ – ستوده، دوکتور حسن، حقوق تجارت، تهران، څلورم چاپ، ۱۳۸۰.

۳ – ستانکزی پوهندوی نصرالله، ناصح، پوهنمل ولي محمد، حقوق تجارت، کابل پوهنتون، ۱۳۸۷.

۴ – قايم مقام فرهانی، محمد حسين، حقوق تجارت ورشکستگی و تصفيه، تهران پوهنتون، ۱۳۸۶.

۵ – عدليې وزارت، اصولنامه افلاس و ورشکست، کابل، ۱۳۲۹.

۶ – عدليې وزارت، اصولنامه تجارت افغانستان، ۱۳۸۴.

۷ – عدليې وزارت، قانون بانکداری، رسمي جريده، پرلپسې ګڼه، ۸۱۹، ۱۳۸۲ کال.

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د ښوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، ګرانو شاګردانو او د تخنيکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ ځانګې د مسلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلکي، تخنيکي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنګوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې ګرانو شاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له ګرانو شاګردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت